

Historiske Beretninger

Nr. 4

Foreningen Forskergruppen Støvmiderne

Sakskøbing 2010

Historiske Beretninger Nr. 4

Foreningen Forskergruppen Støvmiderne

Sakskøbing 2010

HISTORISKE BERETNINGER NR. 4

Udgiver: Foreningen Forskergruppen Støvmiderne

Redaktion: Bent Jensen, Lise Autzen og Erik Petersen

Salg: Bøger og Papir Sakskøbing

Telefon: 54704010

7475@bogpost.dk

Tryk: Forlaget Uhrskov

Særmarksvej 46a

6670 Holsted

Telefon: 75393095

frede@uhrskov.com

ISBN: 978-87-992908-4-0

Omslag: Luftfoto Sakskøbing ca. 1984.

INDHOLDSFORTEGNELSE

FORORD-----	SIDE 4
STORT PENGETYVERI I GULDBORG-----	SIDE 5
EN FAMILIESAGA MED TILKNYTNING TIL SAKSKØBING-----	SIDE 19
FLYGTNINGE FRA FJENDELAND-----	SIDE 50
ET BARBARISK BARNEMORD-----	SIDE 88
SAKSKØBING FJORD OG FRITIDSFISKERI I FJORDEN-----	SIDE 100
DA DER VAR LATINSKOLE I SAKSKØBING-----	SIDE 120

FORORD

Kære læsere, så er vi her med ”Historiske Beretninger nr. 4”. Det har glædet os, at de foregående 3 bøger stort set er udsolgte, derfor går vi ud fra, at bøgerne er faldet i Jeres smag. De meget forskellige beretninger er udvalgte efter de samme kriterier som de foregående bøgernes beretninger, og vi mener, at det er lykkedes os at finde en form, der gør, at vi har fået mange trofaste læsere. Derfor vil vi stadig bestræbe os på at opretholde standarten, så der næste år kan udkomme ”Historiske Beretninger nr. 5”, som vi og I kan være tilfredse med.

Denne bog er ligesom de andre et teamwork udført af ”Støvmiderne” under formanden Erik Petersen; men også med fortællere hentet udenfor støvmidernes kreds.

Rødby Lokalhistoriske Arkiv har hjulpet os med kildemateriale til en enkelt artikel.

Lise Autzen har også denne gang ydet en stor indsats med korrekturlæsning. Der skal også lyde en tak til Lokalhistorisk Forening for støtte til bogudgivelsen.

Vi ønsker vore læsere god fornøjelse ved læsningen af bogen.

November 2010

Støvmiderne

STORT PENGETYVERI I GULDBORG

af Rene Larsen og Erik Petersen

Østlollands Folkeblad 28. og 29. april 1903

Fra kreaturhandler og postholder Hans Nielsen i Guldborg, er der lørdag nat stjålet 10.200 kr., som henlå i hans pengeskab.

For at forstå denne historie må man tænke på at 10.200 kr. var rigtig mange penge i 1903, anslået værdi i dagens Danmark til flere hundrede tusinde kroner, en årsløn for en faglært arbejder var dengang ca.. 1600 kroner.

Et ungt menneske, som kører postvognen mellem Guldborg og Sakskøbing, er i formiddags anholdt, hans anholdelse står i forbindelse med tyveriet. Hans navn er Anton Nielsen, han har været ansat hos kreaturhandler og postholder Nielsen i 6 -7 år.

Tyveriet er foregået ved hjælp af falske nøgler, da skabet var lukket både om aftenen og om morgenen. Pengene lå i pengeskabet i en konvolut, som Nielsen havde modtaget om aftenen.

Dagens samtaleemne i Guldborg og Sakskøbing er pengeskabstyveriet, snakken forgår på cafeer og i butikker, og spørgsmålet er stadig dette: Er Anton Nielsen, den arresterede postkusk, gerningsmanden.

Mange af dem, der har haft lejlighed til at følge hans færd i den lange årrække, han har været i tjeneste hos kreaturhandler Nielsen, holder på hans uskyldighed. Men herom er det jo for øvrigt vanskeligt for udenforstående at have nogen mening om. Hans anholdelse er sket på grundlag af, at hans medtjenere har set ham komme ud fra stuen, hvor pengeskabet med pengene stod, den aften ved nitiden, da tyveriet foregik. Kreaturhandler Hans Nielsen og hans søn var ovre på "Prins Valdemar" til aftenunderholdning i foredragsforeningen, og hans hustru Anna Caroline Amalie Nielsen har i en måneds tid opholdt sig i København.

Postvognen Sakskøbing – Guldborg, foto fra Guldborg.

Da Nielsen ud på aftenen kom hjem, så han nok, at en af de store ruder ind til stuen imod sædvane stod åben, og han blev noget underlig ved det.

Om morgenen så han så efter pengebrevet, som han havde lagt i pengeskabet.

Pengene havde han modtaget for senere at indsætte dem i en bank i Sakskøbing, til udbetalingen for svin om torsdagen.

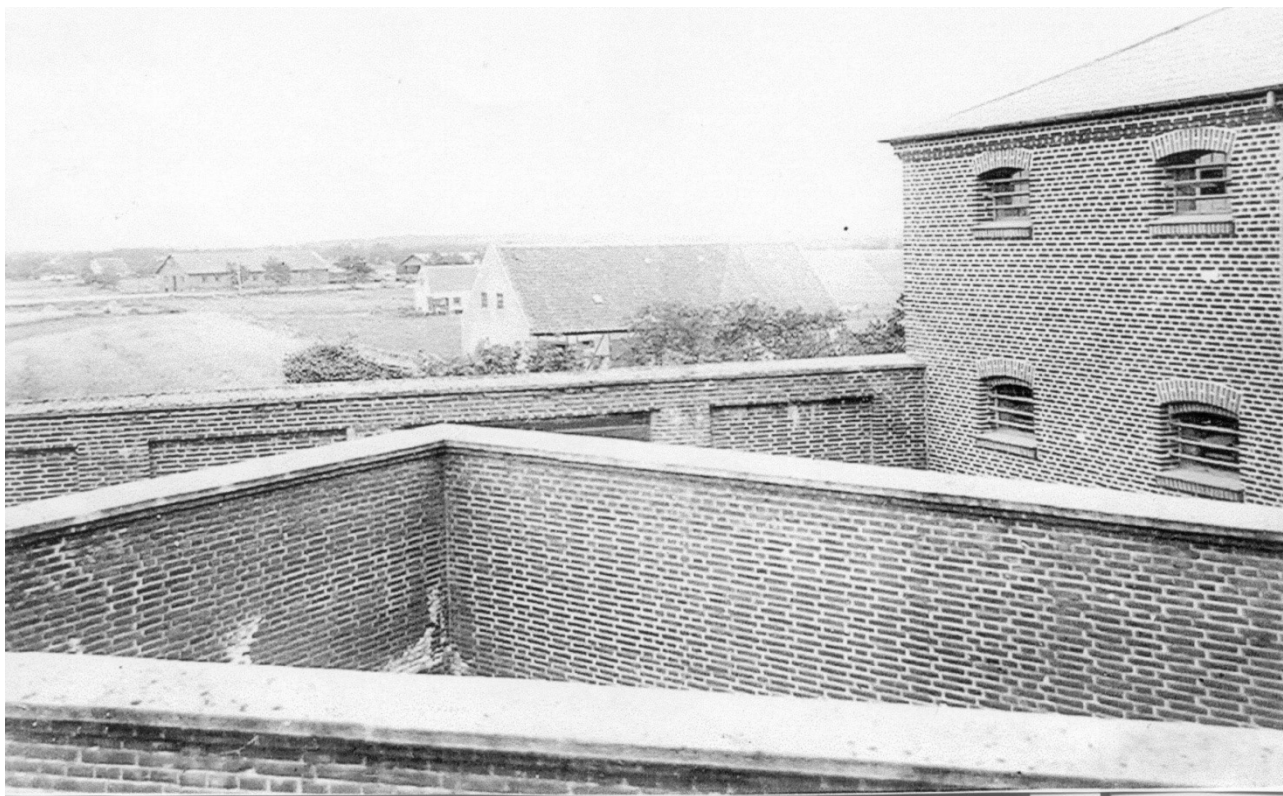
Da pengene imidlertid var borte, kørte han og hans søn, der er hjemme i forretningen, øjeblikkeligt til Sakskøbing og gjorde anmeldelse til politiet om det passerede.

Om eftermiddagen kom så landbetjent Petersen til Guldborg, og havde en flere timer lang konference med Nielsen og hans søn hos tømrer J. Petersen Munk.

Anton Nielsen, blev først anholdt mandag formiddag, han kørte postvognen om søndagen som sædvanlig. Da han kom hjem, har han åbenbart kunne mærke den uro, der var over sindene, han spurgte da en af pigerne, hvad der var i vejen, men hun

ville ikke give ham nogen besked, han gik da hen og klædte sin om og tog over og besøgte sine forældre på Falster.

I øvrigt kom Nielsens ældste søn, sagfører Valdemar Nielsen fra København, hjem i anledning af det passerede pengetyveri.

Arresten i Rådhusgade i Sakskøbing.

Østlollands Folkeblad 30. april og 1. maj 1903

Ved forhøret af postkusk Anton Nielsen, som varede fra tidligt om formiddagen til langt over middag, om pengeskabstyveriet kom der intet nyt frem. Anton Nielsen fastholdt sin uskyldighed. Han indrømmede dog at havde været i værelset, hvor pengeskabet henstod, under Nielsen fraværelse, men nægtede i øvrigt at være skyldig. Det menes, at der har været flere om tyveriet, der blev over den anholdte ved forhøres slutning afsagt arrestdekret.

Var der ikke anledning til at rekvirere en Københavnsk opdager for at søge mysteriet opklaret? 10.220 kr. er jo dog en sum hvis tilvejebringelse det nok er værd at sætte en del ind på.

Østlollands Folkeblad 2.- 3. og 6. maj

Den almindelige mening går snart enstemmigt i retning af den anholdte postkusks uskyldighed, og for hver dag der går, bliver håbet om, at der bliver skaffet lys i mysteriet ringere og ringere, og dog har herredsfoged Sørensen endnu lejligheden på hånden til at åbenbare sig som en moderne Sherlock Holmes.

Gl. Guldborghave, kreaturhandler og postholder Nielsens ejendom.

Der har i dag været afholdt forhør over kromand Jensen og kreaturhandler Nielsens søn, Otto Nielsen. Politiet foretog samtidigt en grundig undersøgelse af den bestjålnes ejendom i Guldborg.

Kreaturhandler Nielsen meddeler os, at han nu har godt håb om at få sine stjalne penge tilbage. På given foranledning oplyses det, at Nielsen ikke har forsikret mod tyveri.

Nielsen udlover nu en dusør på 2000 kr. til den, der skaffer oplysninger, der kan lede til pågribelsen af den tyv, der i april stjal 10.200 kr. fra ham.

Østlollands Folkeblad 4. juli 1903

I lang tid har der været stille om den store tyverisag i Guldborg. Efter hvad vi erfarer, skal sagen alt have været indsendt til Amtet fra herredsfogeden, der har ment den burde afsluttes, men amtmanden har sendt den tilbage og forlangt yderligere undersøgelser.

Var det ikke endnu tid til at rekvirere den assistance, som syntes at være nødvendig på grundlag af de indicier, der er fremskaffet, at arbejde videre for om mulig at skabe lys i sagen?

Den for tyveriet mistænkte postkusk sidder nu arresteret på tredje måned, hvis han er uskyldig, er han ligeså lidt som den bestjålne tjent med, at sagen løber ud i sandet.

Østlollands Folkeblad 30. juli 1903

Endelig kom der assistance til undersøgelsen af pengeskabstyveriet i Guldborg, den nedsatte kommission består af hr. Schrøder, fuldmægtig Knuth og betjent Brædstrup, begge af det Frederiksbergske politi, der skal assistere hr. Schrøder, de har alle tre taget ophold i Nykøbing, hvorfra undersøgelsen vil blive foretaget.

Den arresterede postkusk Anton Nielsen er nu overført til arresten i Nykøbing.

Østlollands Folkeblad 13. og 20. august 1903

Den af justitsminister Alberti nedsatte kommission til afklaring af det mystiske Guldborgtyveri, har nu foranlediget to nye arrestationer, idet den arresterede postkusks fader og søster, parcellist Jens Nielsen i Ønslev og hans datter, efter langvarigt forhør er blevet anholdt, moderen var også tilsagt til at møde, men fik lov at gå igen.

Som meddelt forleden, er postkusk Anton Nielsens fader og søster anholdt, og efter hvad vi erfarer fra forskellige sider, synes det, som trådene trækker sig stærkere sammen om den anholdte postkusk, og som det ene indicium vigtigere end det andet tårner sig op om ham.

Man forstår også at Amtmanden, i sin tid gang på gang har sendt sagen tilbage til herredsfoged Sørensen, efter at denne havde indstillet sagen til afslutning, men Amtmanden må have fundet, at den sag måtte der efter det foreliggende kunne skaffes lys over.

Anholdelsen af Anton Nielsens fader og søster skal stå i forbindelse med, at det er oplyst, at Anton har ca. 5000 kr. indestående i mindre beløb på forskellige sparekassebøger. Disse penge påstår Anton at have erhvervet sig dels ved, at faderen har udbetalt ham sin arvepart ca. 1000 kr., medens han har tjent resten som postkusk, idet, som han siger, den stilling gav ham langt større indtægt, end hans husbond anede.

De penge der indestår på disse sparekassebøger står ikke i forbindelse med tyveriet, fordi de er indsat længe før tyveriet. Men det synes jo noget mistænkeligt, at en postkusk i løbet af så forholdsvis kort tid kan have lagt et så betydeligt beløb op, og på den anden side mener hans husbond at have savnet større og mindre summer af og til.

En pige har set Anton gå ind i stuen, hvor pengeskabet stod, den aften tyveriet foregik og talt med ham da han kom ud derfra, en anden pige som var gået til ro og lå i en tilstødende stue, havde ved samme tidspunkt hørt en nøgle blive drejet rundt i pengeskabet.

Det er konstateret, at Anton engang ved en bestemt lejlighed har haft sin husbonds pengeskabsnøgle i sin besiddelse. Straks påstod han i denne forbindelse, at han fik den, just som han skulle til at køre postvognen hjem fra Sakskøbing, og straks han kom hjem afleverede den til fru Nielsen. Ved afhøringen påstår Anton også, at han ikke har været i stand til at eftergøre nøglen.

Under forhøret, hvor der var indkaldt forskellige vidner, kom det frem at flere af dem havde set Anton stå inde i en smedje i Sakskøbing om formiddagen, hvor han morede sig med at file nøgler til. Da vidnerne havde forklaret dette, ændrede Anton forklaring angående tidspunktet, hvor han skulle have modtaget nøglen, Det kunne jo nok være, at han alligevel havde fået den om formiddagen, Hvilket vil betyde at han har haft den sin besiddelse en stor del af dagen.

Selvfølgelig er det en uhyre vanskelig sag for kommissionen at skaffe lys over sagen efter så lang tid, og havde politimester Sørensen straks indset det nødvendige i at blive assisteret af en øvet opdager, er det vel højst sandsynligt, at den for længst havde fundet sin løsning, men det synes rigtignok fra et lægmandsstandpunkt, som om hele sagen fra først af er grebet forunderligt an.

Antons søster protesterede på broderens vegne imod, at Antons husbond er til stede i hans kammer ved husundersøgelsen, retten tager dette til følge.

Da den første undersøgelse på gerningsstedet dagen efter tyveriet er foregået, overlader politimesteren sagen til en betjent, dennes dygtighed ufortalt, medens han selv først viser sig på åstedet, og nærmest som ved en tilfældighed, en tre ugers tid efter.

Men det synes som trådene trækker sig sammen mod Anton, og man får indtrykket af, at man alligevel trods alt, står overfor en snarlig løsning.

Der bliver den 20. august igen holdt forhør i sagen, hvortil var tilsagt kreaturhandler Nielsen og hans to tjenestepiger samt kuskens brødre, parcellist Chr. Nielsen, Nr. Alslev, og møller P. Nielsen, Nykøbing landsogn, også kuskens moder var tilsagt, men blev ikke taget i forhør.

Østlollands Folkeblad 27. august 1903

Postkusk Anton Nielsen har for kommissionsdommeren tilstået, at han i flere år har bedraget, kreaturhandler og postholder Nielsen i Guldborg, for betydelige beløb, og han har forledt sin fader og søster til falsk forklaring for retten.

Østlollands Folkeblad 1. september 1903

Opdagelsesbetjent Bredstrup sås i lørdags i Sakskøbing, hvor han aflagde besøg rundt omkring, hvor den arresterede postkusk kom i forretningsanliggender.

Selvfølgelig er kommissionen glad ved alt det indvundne resultat, på den anden side er den på det rene med, at det bliver en hård nød at få Anton til at åbne sin samvittighed, for hvad der måtte tynde ham.

Anton er en durkdreven herre, ligesom det er et ret lurvet træk af ham, at han indblander sin gamle fader og sin søster i affæren, det formenes, at de ikke har haft

noget ud deraf, så at det kan være den fristende bevæggrund for dem til at blive indfiltret i denne suppedas.

Østlollands Folkeblad 5. september 1903

Den flyvende Kommission har i dag løsladt parcellist Nielsen i Ønslev, postkuskens fader fra arresten, derimod er datteren stadig arresteret.

Kommissionsdommeren hr. Schrøder og hans ene hjælper, hr. baron Knuth er afrejst til andre egne af kongeriget, blandt andet til Århus og Store Heddinge, hvor de har lignende affærer til undersøgelse.

Et telegram fra København bekræfter, at Den flyvende Kommission opholder sig i Store Heddinge, hvor den behandler så celebre sager som en gammel brandsag og undersøgelse mod politiøvrigheden i anledning af en 14 års drengs tilståelse, som han imidlertid forleden har taget tilbage, idet han påstår, han var den aftvunget.

Østlollands Folkeblad 11. oktober 1903

Flere blade har meddelt, at den nedsatte kommission under anførsel af fuldmægtig cand. jur. Schrøder har opgivet sagen mod postkusk A. Nielsen og rejst resultatløs tilbage til Frederiksberg.

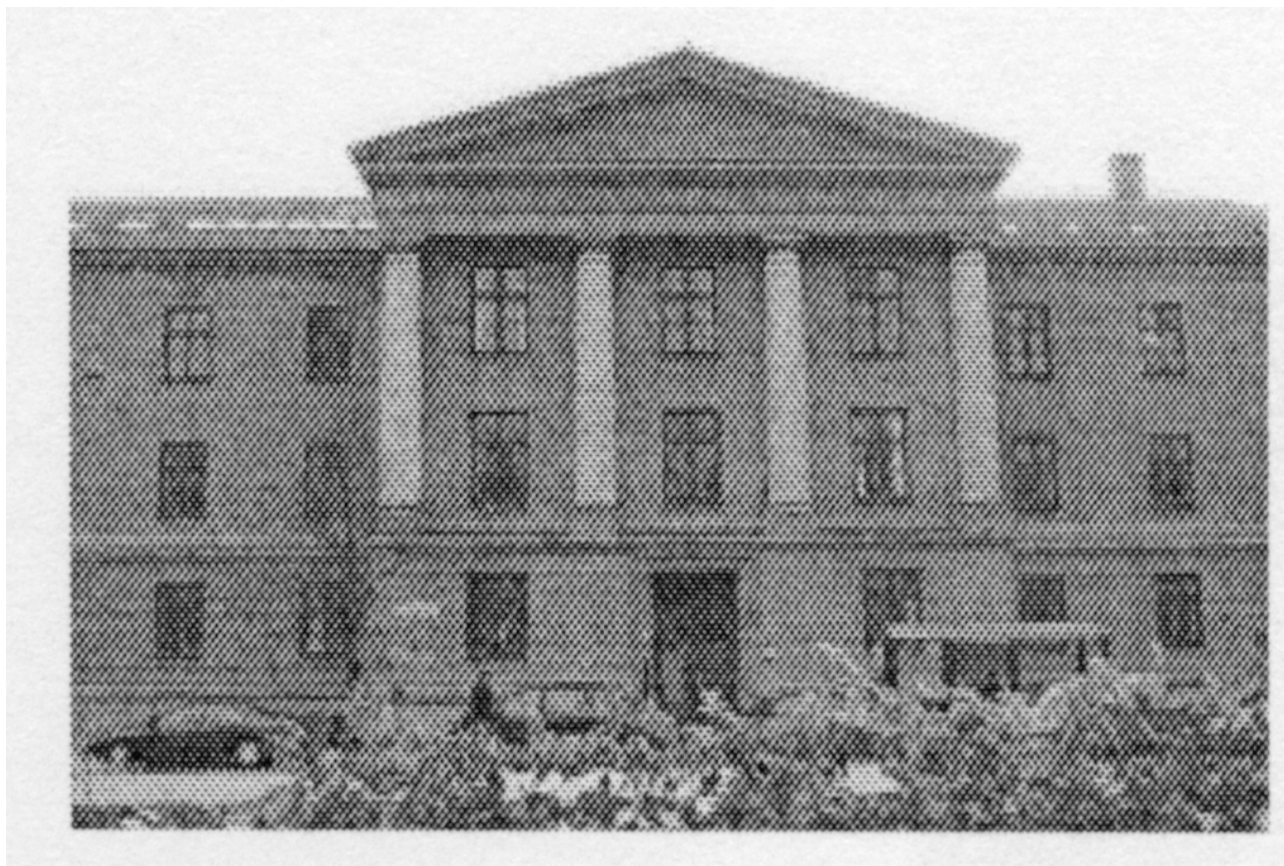
Denne meddelelse er selvfølgelig forkert. Så let slipper postkusken næppe. Ganske vist er kommissionen bortrejst, men kommer tilbage igen førstkommande mandag, efter først at have været i Store Heddinge og København, hvor den også har sager til behandling.

Østlollands Folkeblad 17. oktober 1903

Efter at der i nogen tid har været tavshed om tyverisagen, begrundet på at den arresterede postkusk Anton Nielsen ikke har været let at få til at gå til bekendelse. Så har Den flyvende Kommission nu fundet det rigtigt at transportere arrestanten til arresten på Blegdamsvejen i København og foreløbig lade ham sidde der og blive så passende mør, at han kan oplyse, hvor han har gemt de 10.000 kr.

Det fortælles at det ikke er lykkedes at lokke den mindste tilståelse ud af ham. Han sværger på, at han er uskyldig men har dog samtidigt måttet indrømme, at han tidligere har bestjålet Nielsen for mindre pengebeløb, det store tyveri fralægger han sig bestemt.

Rimeligvis vil han blive dømt på indicier.

Tinghuset og arresten på Blegdamsvej i København.

Østlollands Folkeblad 24. oktober 1903

Kommissionsdomstolens foreløbige resultat. Efter forhørene nu er afsluttet i Sakskøbing og Nykøbing F, og domstolen har forlagt sit sæde til København, medtagende postkuskens Anton Nielsen, mangler der hans tilståelse i pengeskabstyveriet, men at den kommer til at foreligge, må man dog næsten anse for givet, når man ser det så lidet flatterende billede, man efterhånden har fået af Anton Nielsen.

Medens der var mange som oprindeligt troede på hans uskyldighed, idet man jo hidtil kun havde kendt ham, som en stille sød fyr, der samvittighedsfuldt udførte sine pligter som postkusk, så har man nu snarere set ham som en durkdreven og fræk forbryder.

Kommissionsdomstolen fik inden afrejsen konstateret at hele det betydelige beløb 5-6000 kr., Anton har indestående på forskellige sparekassebøger, har han så godt som udelukkende erhvervet ved tyverier fra sin husbond, kreaturhandler Nielsen, i den årrække han har været i hans tjeneste, og endvidere er det konstateret, at han har gjort sig skyldig i en mængde bedragerier overfor andre, som han kom i forbindelse med som postkusk.

Men ikke på et eneste punkt har Anton nogensinde gjort indrømmelse, før trådene snørede sig sammen om ham, så der absolut ingen vej var udenom end at vedkende sin skyld i bedragerier mod hans husbond.

Østlollands Folkeblad 4. november 1903

Tre glubske blodhunde havde kreaturhandler Nielsen i Guldborg til at holde vagt den nat, da han blev bestjålet for de 10.000 kr., skriver "Nationaltidende" i en notits om det store røveri.

Disse frygtelige hunde indskrænker sig dog højest til et par porcelænhunde, hvis hr. Nielsen har haft sådan nogen stående sin dagligstue, hvor pengeskabet har sin plads.

Østlollands Folkeblad 12. januar 1904

Hvem var Anton Nielsen forlovet med, enhver der måtte kunne meddele oplysning om, hvorvidt fhv. postkusk Anton Nielsen har været forlovet i tiden fra sommeren år 1900 og påfølgende 2 år, samt med hvem, anmodes om at tilstille undersøgelseskommissionen disse oplysninger på adressen Slagelsegade 7, København.

For oplysninger der kan føre til, at den pågældende findes, kan dusør forventes udbetalt.

Østlollands Folkeblad 19. januar 1904

Den københavnske "Socialdemokrat" retter i dag i en harmfuld artikel en del bebrejdelser mod fuldmægtig Schrøder, der har det mystiske Guldborgtyveri til behandling. Det er efter bladets mening et alt for negativt resultat, kommissionsdommeren har fået ud af Anton Nielsen, der nu har siddet arresteret i 10 måneder.

Bladet mener endvidere, at de i sagen implicerede, bør løslades og sagen falde.

Østlollands Folkeblad 17. februar 1904

Først i går sluttede domstolen sit arbejde og resultatet blev, at der måske skal rejses tiltale mod Anton Nielsen for tyveri, bedrageri og forledelse til falsk forklaring for retten.

Den søster til postkusk, som man antog, var hans medvider i tyveriet, og som i den anledning har siddet i arresten i Nykøbing er samtidigt bleven løsladt og sagen mod hende er hævet.

Østlollands Folkeblad 16. maj 1904

Efter hvad vi i dag erfarer, er sagen mod postkusk Anton Nielsen, der var mistænkt for at havde stjålet de 10.200 kr., nu sluttet.

Man måtte lade anklagen falde på dette punkt, men har i stedet gravet nogle små forseelser op, og resolveret at han skulle straffes for disse, men således at den lange varetægtsarrest, Nielsen har været anholdt fra 28. april forrige år, skal gå lige op med straffen.

Postkusk Anton Nielsen er i lørdags blevet set i Nykøbing, hvor han mødte sin tidligere husbond kreaturhandler og postholder Nielsen på gaden. Nielsen var ved at gå bag over af forbløffelse, da Anton pludselig med den frejdigste mine af verden, spørger om at få de penge han har til gode, for den måned han blev arresteret. Nielsen svarede naturligtvis, at det kunne der ikke være tale om, det måtte øvrigheden ordne.

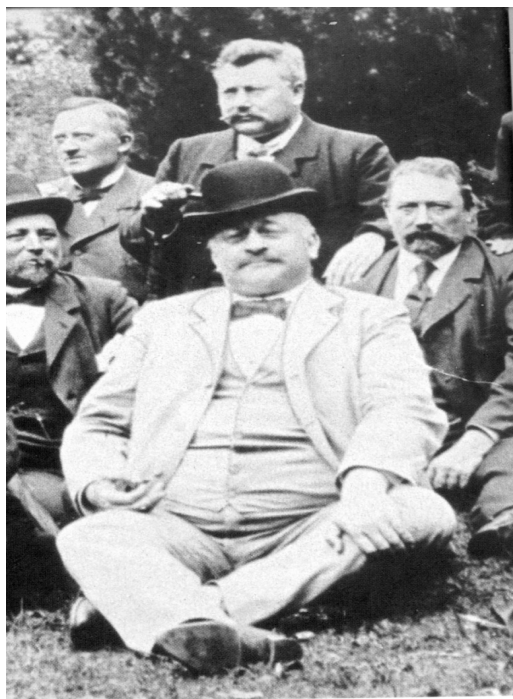
Hvad enten nu Anton Nielsen er pengebrevstyven eller ikke, så må det dog stå ethvert rettænkende menneske klart, at han kan forlange sin løn for den tid, han har arbejdet. Det havde været meget smukkere af Nielsen at udbetale Anton den fortjente løn, i stedet for at henvise ham til at søge politiet, for at få sit tilgodehavende. Som sagt, det var, skal vi kalde det mindre pænt af kreaturhandler Nielsen.

Så kan vi fortælle et træk om Anton Nielsen, og det er meget smukkere. Han havde fra i fjor nogle gældsposter hos flere af Saks Købings handlende. Da han i lørdags var bleven løsladt, gjaldt hans første tur til disse kreditorer, og han betalte dem hver eneste øre. Det er et træk, som er så stik modsat hans tidligere husbonds optræden, at

det vel fortjener at fremhæves og det vil måske bidrage til, at folk ser med lidt andre øjne på Anton end hidtil.

Det kunne jo hænde, at postkusken også hos andre folk har penge til gode fra tidligere tid, skulle disse folk i stedet for at klare deres gæld få i sinde at grine ham op i ansigtet og henvise ham til politiet.

Vi syntes imidlertid, at selv den største forbryder bør nyde sin ret, når han har den. Anton Nielsen er endnu ikke dømt for pengeskabstyveriet, og skulle han blive dømt ved underste instans af fuldmægtig Schrøder, så har højesteret også et lille ord at sige, og hvad landets højeste domstol mener om hr. Schrøders opdagertalent, det bærer sagen pantelåner Mortensen et tydeligt om end for hr. Schrøders mindre smigrende vidnesbyrd om.

Justitsminister P. A. Alberti, foto 1903.

Lolland-Falsters Social Demokrat 20. maj 1904

Vi opsøgte i går fuldmægtig Schrøder der dømte pantelåner Mortensen til forbedringshusarbejde i 2 år for siden at måtte se højesteret erklære Mortensen uskyldig og frifinde ham.

Hr. Schrøder, som derefter af justitsminister Alberti blev anset som særlig kvalificeret til at være kommissionsdommer i ekstra vidtløftige sager og derefter beskikkedes til at klare Guldborgtyveriet.

Hr. Schrøder som i den anledning holdt postkusk Anton Nielsen arresteret i et 1 år for nu at løslade ham efter at have opdaget, at han måske ikke kan dømmes for tyveriet af de 10.200 kr., men kun for nogle små rapserier, Schrøder som også af hr. Alberti har fået sagen fra Store Heddinge, om hans kollega fuldmægtig Klaumanns mishandling af den arresterede dreng, i sin hånd.

Vi måtte en gang se denne mærkelige mand og tale med ham. Og tænk, så ligner han akkurat en højskoleforstander.

Vi fandt ham ude på Østebro i en elegant lejlighed, hvor 11 malerier i guldramme på en væg var det første der imponerede os. Middelhøj, hen ved de fyrre, mager med mørkt pædagogskæg og sort hår, skilt nøjagtig, som det har været skik og brug i Ministerialbygningen i den sidste menneskealder. Oven i købet tilsyneladende stilfærdig og rolig.

Han sagde ikke meget. Om Guldborgsagen kunne han i det hele taget ikke udtale sig, thi – oh rædsel – han har ikke alene haft den til undersøgelse, men skal også pådømme den sammen med overretsassessor Hastrup.

Hvorfor postkusk har været arresteret et helt år, hvorledes dette overhovedet har været muligt, hvad han kan dømmes for og så videre, kunne vi ikke få noget af vide om. Hr. Schrøder kunne kun sige os, at Alberti havde sat kusk under tiltale også for tyveriet af de 10.200 kr., men det er naturligvis sket efter indstilling af hr. Schrøder. Derimod mente fuldmægtigen, at dommen ville falde i løbet af nogle uger, og da vi erklærede os meget spændt på at se præmisserne, lovede han os, at disse skulle blive os tilstillede.

Det var alt, hvad vi opnåede ved at hilse på hr. Schrøder, og det formindsker ikke det for os ufattelige i, at en mand der har præsteret, hvad han har præsteret i pantelåner Mortensens sag, kan blive betroet stillingen som kommissionsdommer, og at han i denne stilling kan få lov til at holde en hel familie indespærret i mange måneder på de mærkeligste indicier.

Der er foreløbig ingen anden forklaring herpå end den, at hr. Schrøder er assistent i Justitsministeriet, og at Alberti her med en sjælden omhu overholder den fra Nellesmanns og Estrups tid gængse, grundlovshånende praksis, hvorefter den dømmende magt er hos Justitsministerens kontorfolk.

Det er trist at skulle lade sig byde den forklaring. Dobbelt trist, når man tænker på, at den samme Alberti ikke blot nøjes med at håndhæve Estrupiatets for et civiliseret land uværdige retsparodi, men endog med koldt sind lader den retsreform ligge, som hele befolkningen sukker efter.

Den retsreform, hvis tvingende nødvendighed netop assistent Schrøder så sørgeligt demonstrerer.

Efterskrift

Denne sag viser tydeligt hvordan retssystemet fungerede under justitsminister P. A. Alberti og hans assistenter, samt det lokale politi.

Landets justitsminister P. A. Alberti var en simpel svindler, han fratræder som justitsminister i foråret 1908 og den 8. september 1908 bliver han arresteret som svindler, han bliver idømt 8 års fængsel.

Læserne skal selv dømme ud fra det beskrevne om det er Anton Nielsen med familie, eller andre i husstanden hos kreaturhandler og postholder Nielsen der har begået pengeskabstyveriet, var der nu også så mange penge i pengeskabet?

Anton indrømmer kun at han har bedraget sin husbond for nogle tusinde kroner.

Kilder

Sakskøbing Lokalhistoriske Arkiv

Østlollands Folkeblad

Lolland-Falster Social Demokrat

En familiesaga med tilknytning til Saksøbing

af Lisbeth Christensen

I. Kobbermøller og kobbersmede.

Kobbermøllen.

Danmarks første og største kobbermølle lå i det slesvigske område.

Tilbage i 1600-tallet benyttede man sig af vandkraften, som Kruså leverede her, hvor den udmunder i Flensborg fjord, for at drive et hammerværk, hvor råjern udhamredes til svejsejern. Da det brændte i 1628 lod Christian IV, konge af Danmark og Norge opføre en kobbermølle.

Kobbermalm fra Norge (som også hørte til riget dengang) og Sverige samt andre importerede råstoffer kom ind via Flensborg havn og blev transporteret til fabrikken. De færdige produkter kunne ligeledes sejles ud herfra.

Siden 1633 har kobbermøllen produceret kobberblik, der anvendtes til at tække de danske kongeslotte med. Det blev ligeledes videreforarbejdet til rør, stænger og store kedler for industrivirksomheder, bryggerier og brænderier i de forskellige værksteder på værkområdet. Her fremstilledes også husholdningsredskaber som lysestager, kander, tekedler samt „Flensborg-spandene“, der blev solgt rundt om i landet af såkaldte „Kedelbærere“.

På Flensborg havn blev store kobberplader fra kobbermøllen også videreforarbejdet til beklædning af kølen på træ - og kompositiskibe med en "kobberhud", der beskyttede mod boreorm, alger og muslinger.

Møllerne ved Mølleåen.

I 1600-tallet lod Henrik Rosenmeyer drive tre ejendomme i Lyngby, nemlig krudtværket Brede Mølle, kornmøllen Fuglevads Mølle, samt landejendommen Møllestrup. Ejendommene hørte alle til krongodset under lensmanden på Københavns slot.

Efter moderens død drev Carl Rosenmeyer og måske broderen Henrik Rosenmeyer den yngre (død 1658) ejendommene.

Den mest betydningsfulde af ejendommene var Brede Mølle, hvor der blev fremstillet krudt i stor stil i konkurrence med kongens eget krudtværk ved Ørholm. I løbet af 1660'erne opgav Carl Rosenmeyer virksomhederne ved Mølleåen, idet kobbersmeden Henrik Ehm overtog rettighederne, og den 13. februar 1668 modtog han egentlig

skøde af kronen på ejendommenes samlede 56 tdr. 1 skp. hartkorn for 50rdr. pr. td., i alt 2803 1/3rdr.

Brede Mølle omdannede han til hammer- og kobbermølle.

Ehm grundlagde sin formue på kobbermøller og fik næsten monopol på leverancen af kobber til det kongelige byggeri, således kobberpladerne til taget på Frederik 3.s nyopførte biblioteksbygning på Slotsholmen. Desuden forsynede han hofhusholdningen på Frederiksborg med kobbertøj og solgte kobbersprøjter til det første brandforsikringsselskab, som stiftedes 1681.

I korrespondance fra 1700-tallet hedder det imidlertid, at prinsesse Sofie Hedevig, søster til Frederik IV, ejede Kobbermøllen ved København, ligeledes nævnes senere i et brev til kongen et ”kobberværk i Sjælland”, men om det er omtalte Brede Mølle, vides ikke med sikkerhed.

Kobbermølle beliggende ved Flensborg fjord, bygget af Chr. IV i 1612.

Kobbersmede.

Allerede fra begyndelsen af 1700- tallet var der nogle hollandske bissekræmmere, der gik fra gård til gård og solgte kobber. Hollænderne var kendt som driftige handelsfolk, og de havde lært dansk nede i Holland for at kunne komme herop og sælge kobber. De havde lærlinge med rundt, som ikke fik løn, men mester skulle så holde dem med tøj og mad.

Imidlertid skulle der kongelig bevilling til at nedsætte sig som kobberhandler eller kobbersmed, idet nyt kobber kun kunne erhverves gennem kobbermøllen, som tilhørte kongen og kun, hvis man afleverede gammelt kobber i bytte.

Kobbersmedemestre som Henrik Ehm sluttede sig sammen i laug.

Det første laugssegl for kobbersmedene er fra 1638. Derfor regnes dette år for grundlæggelsesåret for Kobbersmedelaugget i København. Laugsseglet viser et skjold med en kedel, samt en figur med en hammer i hånden. På den ene side af figuren er vist årstallet 16 og på den anden side er vist 38. Der er følgende tekst rundt på seglet:

”S. DER LIEBLICHEN HANDBERCK DER KOPERSCHMIDT IN KOPPENHAGEN ”

En del år senere, den 25. september 1741 underskrev Christian VI på Frederiksborg Slot laugets artikler.

Der står i første stykke at:

"Ingen maa sig af Kaaber-Smed Haandverk ernære, eller Svenne og Drengene derpaa antage eller holde, førend hand har vundet sit Borgerskab, gjort sit Mesterstykke, og som Mester i Lauget er indskreven".

II. Marquar-familien.

Omkring år 1700 boede en Johan Marquar i Toldboegade i Staden København og var forvalter på ”KaaberMøllen”, sandsynligvis den ved Mølleåen.

I år 1700 fik han en søn, der fik navnet Carl. Han voksede op og kom i lære som kobbersmed. Vi hører om ham 25 år senere i Nykøbing F.

Kong Frederik IV modtog en ansøgning, som lød således:

*Stormægtigste Allernaadigste Arve-Konge og Herre!
Eftersom Eders Kongelige Majestæts privilegerede Kobberhandlerske i Lolland og Falster Cathrine Elisabeth sl. Johan Nouis ved døden er afgangen; så bønfalder vi tvende underskrefne /: Jørgen Gebler, Mester i Kobbersmede-Lauget i Kiøbenhavn, boende i Marieboe, og Charl Wilhelm Marchardt, kobbersmed-svend, som i 3 aar har rejst paa Handverket og agter med første ligeledes at blive indskrevet som mester i Kobbersmiddenes ampt i Kiøbenhafn:/ med allerunderdanigst anmodning til Eders Maiestet, at vi vores Lifstid maa nyde privilegium paa Kedelførerhandlingen i Lolland og Falster, ligesom de forrige Kedelfører nydt have; hvortil vi i allerunderdanigst tillid have saa meget større Haab, som vi én og anden tid erfare, at eders Kongel. Maiestet vil have, som andre, saa Kobbersmid-professionen hanthævet.*

Og dersom andre, som ey have lært professionen, skulle nyde her i Landene saadant privilegium, drives vi af Landet fra vort Brød, som vi med vore Henders Arbeide og Ansigtters sved alene have lært at søge. Dersom vi nyde denne Eders Kongl. Maiestets Naade forpligte vi os at føre alt gammelt Kobber, som falder i disse tvende smaa Provincer ved Kobberhandlingen til Købs, ind til Kobber-Møllen i Sielland, og derfra igien at hente, hvis nyt Kobber Landene maatte aarlig behøve, saa Eders Kongelig Maiestets allernaadigste Villie og Intension ved det allernaadigste til Kobber-verket der meddeelte Privilegium allerunderdanigst af os skal blive i agt taget; Eders Kongelige Maiestets Told-interesse skal ey i nogen Maade skee indpas af os med at føre Gods fra fremmede Steder og det uden Told at indsnige, det visselig ellers af andre vil forøves, hvor paa havs beviislig erfarenhed hos Kiøbmænd og Skippere paa eet og andet Sted her i Landet: og giøre vi vores allerunderdanigste Løfte saaledes at forsikre Landene ved Handling og Arbeide, at ey nogen Tiid billig Klagemaal over os for Eders Maiestet skal indkomme. Vi forblive i uafladelig forbøn for Kongen og Kongens Huus.

Marieboe d. 5. April 1725

*Stormægtigste, allernaadigste Arve
Konges og Herres*

Jürgen Gebler.

Charl Wilhelm Marchart

Der fulgte flere anbefalinger med denne skrivelse, hvor de to kobbersmede fik gode skudsmål.

Den 4. juni 1725 kom så kongens svar med tilladelse til at handle med kobber på Lolland og Falster på de betingelser, de selv havde nævnt i deres ansøgning.

Det passede dog ikke magistraten i Maribo, at disse to kobbersmede skulle have det kongelige privilegium, da byen i forvejen havde en kobbersmed.

I Magistratens indberetning fra Maribo købstad 1735 kan bl.a. læses en klage:

”Videre Previlegier er her ikke som er Byen vedkommende eller dem til nogen Hinder, uden et Previlegia, som er meddelt Kaabersmedden udi Nykiøbing, siden her haver altid boet en Kaabersmed, De ere nu tvende som boer udi Nykiøbing og ere interesseret udi deris Handel. Her kom en Mand til Byen Anno 1726, navnlig Isaack Funck, som vandt sit Borgerskab som Kaabersmed og vilde bleven udi Byen; mens de forbemeldte tvende med deris Previlegia fordrev ham over til Sielland. Og saaledis lider ikke allene Byen Mangel for en Borger, der i saa Fald kunde af Kaabersmedhandverk ernære sig, mens ogsaa hele Landet, som behøvede hans Arbeid, siden det var et beleiligt Sted forsligt et Handverk at boe her paa Steden mens megit ubeleiligt at reise til Falster derom.”

Jürgen Gebler og Carl Marqvart fortsatte dog deres arbejde, idet Gebler var bosat i Maribo og Marquart i Nykøbing.

I samme indberetning fra Nykøbing F. 1735 står der:

”Lav, societeter og næringsdrivende bliver herefter ved hosfølgende Mandtal forklart. Allene Byen er saa overflødig forsynet med Håndværksfolk, og af Mangel paa Arbejde ere de fleste fattige.

Følger nu Borgerskabet alle i Almindelighed og enhver i Særdelighed, hvad Brug og Tilstand de ere udi, saavidt os kan være vidende - - -:”

Nu følger alle købmænd og håndværkere i Nykøbing og deriblandt de to kobbersmede.

”Jørgen Gebler og Carl Marchart. For Lolland og Falster er privilegeret at arbeide udi Kaaber efter Privilegium af 24de Martii 1731. Har ingen Midler.”

Carl Marquar

Carl Marquar eller Carl Wilhelm Marqvart, som han kaldes på officielle dokumenter på Lolland og Falster, blev ca. 1730 gift med Cecilie Margrethe Blichfeld fra Fejø.

De fik 1 barn, hvorom det blev sagt, at hun døde straks, ligesom moderen døde i barselsseng i december 1731 i Nykøbing F. 18 år gammel.

Et halvt år senere den 16. juli 1732 giftede han sig med Mette Magdalene Buchhalf i Nysted. Hun var ca. 30 år.

De fik 4 børn, men mistede et i 1734.

Carl Wilhelm Marqvart arvede en del penge efter sin første svigermor på Fejø. Det var nok medvirkende til, at han kunne købe hus i Saksøbing i juni 1737.

I skødeprotokollen kan man læse, at det ”er beliggende på Saxkiøbing Broegade imellem præstegården på vestre side og hr. Blicks gård på østre side.”

Carl Marqvars hus er nr. 3 fra højre.

Så giftede han sig for tredje gang med Catharina Abrahamine Hansdatter Muule datter af klokker H. Abrahamsen Muule i Saksøbing.

De fik 5 børn, inden den gamle kobbersmed døde i 1757.

Hustruen overtog privilegiet som kobbersmed, men hun giftede sig igen og flyttede fra byen.

Johan Tobias Marqvort.

Sønnen Johan Tobias Marqvort, født 8. marts 1738, fik også udannelse som kobbersmed. Han var den ældste, levende søn.

I 1763 boede han i Vestergade 11.

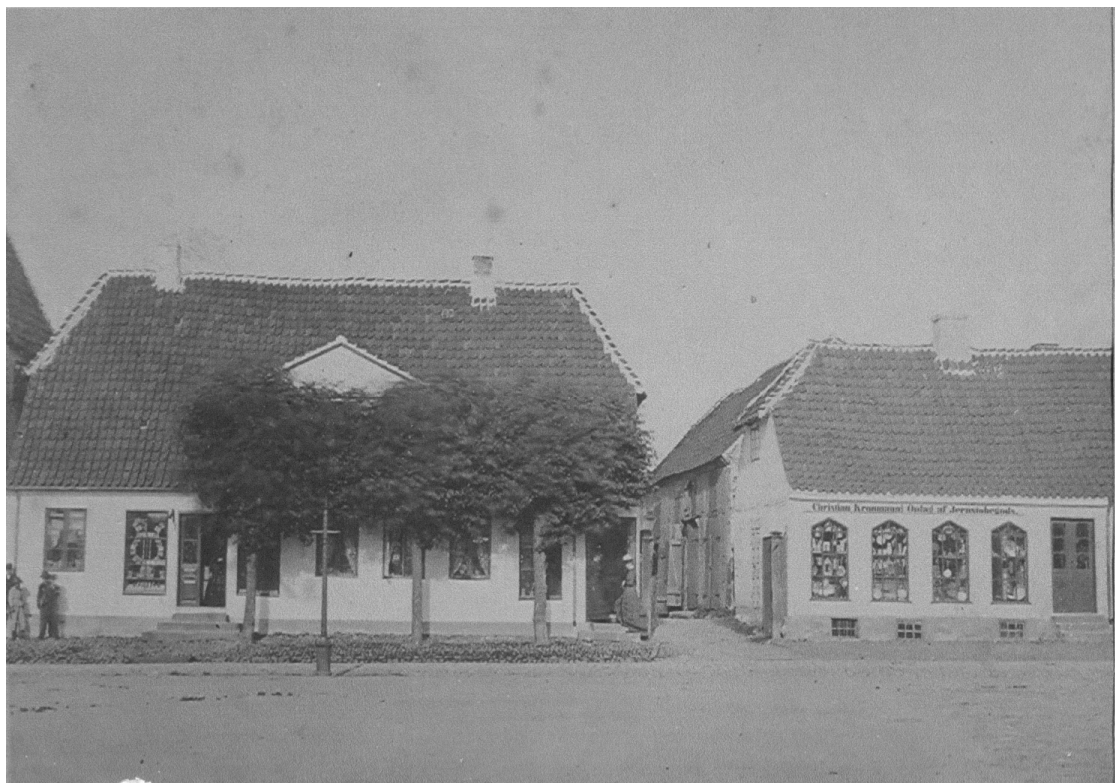
I 1764 fik han borgerskab i Saksøbing, flyttede til Torvet 6 og kunne fortsætte faderens forretning. Han var gift med Anna Catharina Dittmer.

De fik 3 børn, Jacob i 1762, Mette Mallene i 1764 og Christian Vilhelm i 1773; begge drenge døde $\frac{1}{2}$ år gammel.

Hustruen Anna døde i 1775, hvorefter Johan Tobias Marqvort giftede sig anden gang, men vielsen er ikke fundet i kirkebøgerne.

Vestergade 11 er hus nr. 4 med lys gavl.

Torvet 4-6.

I "Skattemandtal for Saksøbing" kan man følge familien fra 1762, hvor der er 2 tjenestefolk, men ingen børn. Fra efteråret 1764 til efteråret 1766 er der kun mand og kone, da børn kun medtages over 12 år. Fra 1767 er der tjenestefolk, men ingen børn over 12 år.

Dette fortsætter til 1775, hvor konen dør.

Anden hustru er med fra oktober 1776 og fra 1777 er der et barn over 12 år. I 1779 er der et barn 14-16 år. Det må være Mette Mallene, der nu er 15 år.

Ifølge kirkebogen i Saksøbing fik Johan Tobias og anden kone en søn i 1779. Familien, mand, kone og tjenestepige forlod byen i 1780.

Med sig må de have haft den lille søn, Johan Henrik, men da han kun var 1 år, optrådte han ikke i mandtalslisten.

Grunden til at de rejste, er ikke oplyst, men der var endnu en kobbersmed i byen, så det var måske småt med arbejde, hvorfor familien måtte flytte hen, hvor der var noget at få.

De flyttede til København, men ifølge folketællingen fra 1787 ernærede han sig ikke ved kobbersmedehåndværket, men var arbejdsmand.

Han havde en halvbror, som var købmand i København.

Johan Tobias Marqvort blev gift tredje gang med en Catrine Marie. Heller ikke denne vielse er fundet.

I folketællingen 1787 boede familien i Stenkulsgade 441, Sankt Annæ Vester Kvarter, København:

Johan Tobias Marquard, 49, Gift, Arbejdsmand, 3, Hosbond

Catrine Marie, 42, Gift, 1, Kone

Johan Hendrich, 9, Søn af Mandens 2. Ægteskab

Peter Toresen, 40, Ugift, Arbejdsmand, Logerende

Jacob Gerhard Meinert, 26, Ugift, Lære Dreng, Logerende

Stenkulsgade var en del af det, der i dag hedder Øster Voldgade.

Catrine Marie døde formodentlig i 1797-98, hvorefter manden giftede sig fjerde gang med pigen Mette Christine Schierbech i Trinitatis kirke den 12. juli 1799.

De fik knapt ti år sammen, før han døde i december 1809 og blev begravet fra Trinitatis kirke.

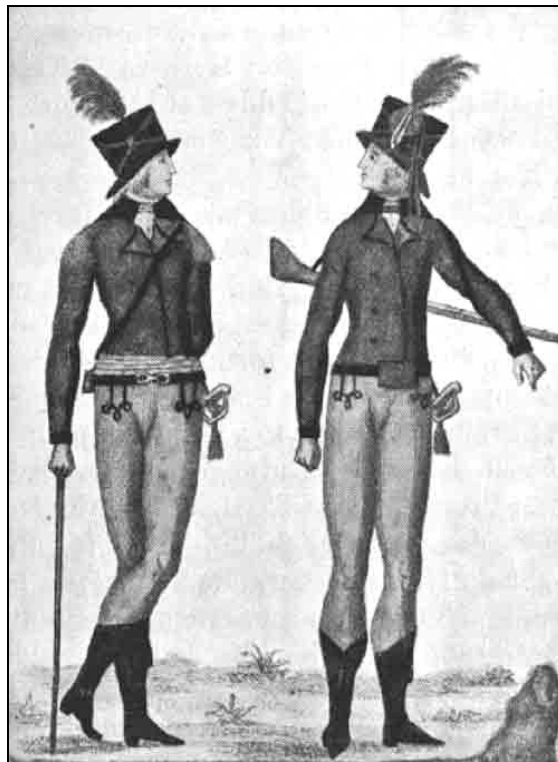
Johan Hendrik Marqvart.

En Saksøbingdrengs levnedsløb.

Johan Hendrik Charl Marqvart, søn af kobbersmed i Saksøbing Tobias Marqvart, blev født 10. jan. 1779. Allerede året efter flyttede hans forældre fra byen. Johan Henrik fik sin skolegang i København bl.a. i Friskolen i Pilestræde, hvor han gik, da han blev konfirmeret den 7. april 1793 i Skt. Nicolai Kirke.

Senere kom han i lære som typograf eller bogbinder.

Det fortælles endvidere, at han deltog i Slaget på Reden, 2. april 1801 som proviantskriver eller proviantforvalter på et af blokskibene, og i den anledning modtog han senere en sølvmedalje af kongen, Frederik VI.

En officer og en jæger af Kongens Livjægerkorps 1801.

Fra 7. nov. 1802 deltog han som frivillig ved Grev Schachs Jægere, som afpatruljerede kysten nord for København. Han avancerede til overjæger, overgik siden til "Skarpskyttekorpset" og herfra til fast militærtjeneste som fourér og regnskabsfører ved Sjællandske Jægerkorps 1. Kompagni.

Jægerkorpset.

Oprettelsen af Jægerkorpset i Sjælland og Holsten skete som følge af, at Frederik VI havde nedsat en kommission, der skulle komme med forslag til effektivisering af hæren. I første omgang blev det til et kompagni på 100 mand plus befalingsmænd og officerer.

Jægerne, som jo skulle våge om natten, fik i stedet for telte udleveret et regnslag. De fik ligeledes udleveret riffel og hirschfænger og trekantet bajonet. Mandskabet var hvervet og skulle bekende sig til en af de tre trosretninger: Lutheranere, de reformerte eller katolicismen. Det var udvalgt personel, idet kongen bestemte, at man skulle være dansk statsborger, "have et godt ydre", som det hed, "synes at have genie", det skulle dokumenteres med attester, at man var ustraffet, hvilket var usædvanligt, og man så gerne, at de udvalgte havde kendskab til skovvæsen eller var jægere; i hvert tilfælde skulle de kunne skyde godt.

Det sjællandske Jægerkorps deltog i slaget på reden 1801, hvor Jægerkorpset dog ikke var ombord og kæmpede, men var posteret langs Øresunds kyst. Herunder led korpset et enkelt tab af menneskeliv.

Med oprettelsen af Jægerkorpset lagdes grundstenen til det senere forstsvæsen, idet jægerne blev lovet stillinger i forstsvæsenet efter endt tjeneste, således hjemsendtes jægerne også med deres mundering, hvilket betyder, at der i dag ikke er jægeruniformer på Tøjhusmuseet.

Fra 1803-07 lå Johan Henrik Marqvart med Jægerkorpset i Holsten, hvor han på et tidspunkt blev tilbudt en officersstilling. Han havde imidlertid lært en pige, Louise Henriette Frieben, datter af barber og amtskirurg Frieben i Heide, at kende, og ville gerne giftes med hende. Et giftermål kunne ikke forenes med officersstillingen, hvorfor han modtog en stilling som underofficer, da dette ikke lagde hindringer i vejen for ægteskab.

Louise Henriettes forældre, der var velstående folk, har formodentlig ikke syntes om forbindelsen, idet de to unge rejste med Jægerkorpset tilbage til Sjælland, hvor de giftede sig den 4. april 1808 i Brønshøj kirke med en officer og en kommandérsargent som forlovere.

De første år herefter skiftede Jægerkorpset flere gange opholdssted, men fik omkring 1812 fast garnison i Helsingør, hvor Johan Henrik avancerede til kommandérsargent. Fra 1814 lå han ved 18. Bataljon 1. Kompagni, lægd 109 nr. 179, og 1816 flyttede han med til Kastellet i København.

I sin tjenestetid har han opført sig til Jægerkorpsets tilfredshed, bl.a. skrev hans kaptajn von Linde i 1813 følgende (litra a):

”Enhver min gode Marqvart som har Dem ved Compagniet, maa formedelst Deres Brugbarhed, Tienstiver og Honettitet være fornøiet med Dem, og ønsker ikke videre end ved Leilighed at kunne være Dem til Tieneste.

Uagtet jeg forlader Siælland og er over 50 Mile fra Dem, saa kan man dog ikke vide hvorledes det kan komme – og mit givne Løfte er paa ingen Maade en Compliment, men haaber og er mit oprigtige Ønske at De henvender Dem til mig, ifald der skulle gives Leilighed, at jeg kuns muligt kunne tiene Dem.”

von Linde

Marqvart var dog en gang udeblevet fra sit kvarter efter retræten og havde deltaget i et slagsmål, hvorfor han blev straffet med degradering og 48 timers krumslutning.

Samtidig med at han gjorde tjeneste som kommandérsergent, var han flittigt beskæftiget med privat kontorarbejde, da han havde brug for større indtægt til sin hurtigt voksende familie.

Han havde nu 5 børn.

Den ældste søn, Carl Frederik, mindedes ofte at have set sin far, der var en lille mand med meget livlige bevægelser, komme hjem i stor hast for at ombytte sin civile påklædning med uniformen, hvilken hans oppasser altid i sådanne tilfælde måtte stå parat med.

Johan Henrich Marquart fik hæderstegn for 8 og 16 års tro tjeneste, inden han den 16. januar 1822 tog han sin afsked fra militærtjenesten for at indtræde i en civil stilling.

Kontorbetjent.

Han blev ansat som betjent ved Hof- og Stadsretten også kaldet Kongens Fogeds kontor.

2 år senere ansøgte han tilsyneladende om en arrestforvarerstilling ifølge nedennævnte skrivelse (litra b):

”I Anledning af den ved Andreas Stenslers død ledigblevne Arrestforvarer -Tieneste har jeg imodtaget den herhos følgende Ansøgning fra den her ved Contoiret Ansatte Betient Johan Henrich Marquart. Jeg kiender ham fra en saa fordeelig Side, med hensyn til Duelighed, Activitet og Paapasselighed, at jeg anser ham velskikket til den ledige Post, hvorfor jeg ikke tager i Betænkning at anbefale ham”.

Kongend Fogeds Contoir den 31. Januar 1824

Carstens.

Herefter kan man i ”Hof- og Stadsrettens Journaler” læse, at Marqvart i 1824 søgte og

fik et gratiale på 16 Rbd. i anledning af, at han havde været konstitueret som arrestforvarer, at han i 1825 søgte om forflytning til skiftekontoret, og han i 1826 søgte, om forflytning til skiftekommissionen.

Hof- og Stadsretten skrev om den sidste ansøgning:

”Til Det Kongelige Danske Cancellie”.

”Denne Rets Skifte-Commision har i hosfølgende Skrivelse af den 2den d. M. tilmeldt os, at det eene af dens Bud, Hans Dam er død den 31te f. M.

Ved at indberette denne Vacance og næst at bemærke, at tilberørte Budtieneste er henlagt en aarlig Gage af 130 Rbdr. Sølv af den Kongelige Kasse, give vi os den Ære at fremsende 2de os fra de ved Kongens Fogeds Contoir ansatte Budde, Johan Henrich Marquart og Søren Nielsen, overleverede Andragender med Bilag, hvori enhver af dem anholder om at forflyttes til den nu ledige Post som Bud ved fornævnte Commision.

Om denne Bestilling have vi iøvrigt....

Med hensyn til disse Ansøgninger maa vi, siden Marquart og Nielsen, om hvem vi bemærke, at deres Forhold har været rosværdigt, allerede ere faste Bud ved Retten, og disse, ifølge den os ved det Kongelige Danske Cancellies Skrivelse af 16de April 1807 bekjendtgjorde høieste Resolution, ere givne Haab om, at komme i fortrinlig Betragtning, naar de attraae en saadan Forflyttelse som Bemeldte 2de Supplicanters Ønske gaar ud paa, tienstskyldigst indstille, at Marquart maa blive ansat som Bud ved Skifte-Commisionen, thi, hvad Nielsen angaar, da er denne vel samtidig med Marqvart beskikket til Bud her ved Retten i Aaret 1822, men, efter hvad de angaaende deres forhen havde militære Stilling have opgivet, har den sidstnævnte et større antal af Tienester i Underofficer-klassen at beraabe sig paa end Nielsen, foruden at han er 8 Aar ældre end denne og har en talrigere Familie at forsørge”.

Underskrevet:

Den Kongelige Lands Overret samt Hof- og Stadsret i Kjøbenhavn den 11te November 1826.

Carstens Stendrup Jacobsen Blechingberg

Bentsen Schönning Wilse Spandet

L. J. Holm J. Kofoed

With Bang Clausen

Om dette skifte skrev kongen til Det Danske Kancelli

”Bud ved Kongens Fogeds Contoir under Landsoverretten samt Hof- og Stadsretten i Kjøbenhavn Johan Henrich Marquart skal forflyttes som Bud til Rettens Skiftecommision, og Reservebud Jens Reiersen Fieldsted, der har tient ved Vor Livgarde til Hest, beskikkes til Bud ved Kongens Fogeds Contoir. Hvorefter det fornødne bliver at foranstalte”.

Kjøbenhavn den 2den December 1826

Frederik R.

I den forgangne periode boede han med sin familie, der var blevet forøget med 3 børn, i Farvergade 138 og fra 1828 i St. Pederstræde 127 ved Volden.

I foråret 1828 ansøgte Marqvart om at beskikkes til fyrbøder, men allerede 2 måneder senere ansøgte han om at blive arrestforvarer ved Frederiksholms Arrest. 4 uger senere havde han fået stillingen.

Frederiksholms Arrest.

Blåtårn.

Frederiksholms Arrest, der blev opført 1731, lå nær Bryghuset ved Frederiksholms kanal. Den kaldes også "Blåtårn", selvom den var i funktion efter, at det egentlige Blåtårn var revet ned. På dette tidspunkt var arresten meget dårlig vedligeholdt.

Dette arresthus blev brugt til personer fra de jurisdiktioner i Københavns amt, der lå uden for selve byen. Indtil 1804 var det også arrest for personer, der hørte under den særlige Hof- og Borgret, der omfattede ansatte ved hoffet og dets institutioner.

I en arrest indsattes personer, der for kortere tid var frihedsberøvet, f.eks. fordi de var hovedpersoner i en politiundersøgelse, som skulle afklare, hvorvidt der skulle rejses en egentlig tiltale eller ej. I arrester findes også bødefsonere og personer, der er indsat i detentionen.

Det nuværende Blegdamsvejens Fængsel stammer fra slutningen af 1840'erne og er sandsynligvis opført som en afløsning for Frederiksholms arrest.

Arrestforvareren.

Som arrestforvarer var man underlagt en instruks.

I dette tilfælde instruks med 17 paragraffer, der omhandlede:

§ 1-2 Eftersyn af alle arresterne.

Der skulle holdes eftersyn 2 gange dagligt med efterfølgende anmeldelse af mistænkeligt til embedsmanden med overopsigten.

§ 3 og 10 Bogholderi.

Der skulle føres bogholderi over indkomne arrestanter og deres forbrydelse samt fratages dem, hvad de kunne have på sig udover deres klæder og aflevere det til Birkedommeren med overopsynet.

§ 4 og 11 Renligholdelse.

Der skulle holdes rent på gange og i arrester og luftes ud, dog skulle han kun påse, at de indsatte selv redte deres natteleje.

Ingen tobaksrygning var tilladt i arresterne, og tilsyn med ild og lys havde han også.

§ 5-9 Mad og drikke.

Han skulle sørge for god og forsvarlig føde, men ingen stærke drikke til arrestanterne samt sørge for, at "vand og brød"-straffen blev overholdt. Ligeledes skulle han visitere besøgende, for at de ikke skulle bringe forbudte ting ind i arresten.

Ved sygdom skulle han tilkalde den beskikkede læge.

§ 12-13 Udskænking.

Han må ikke udskænke stærke drikke o.l.

§ 15 *Medhjælp.*

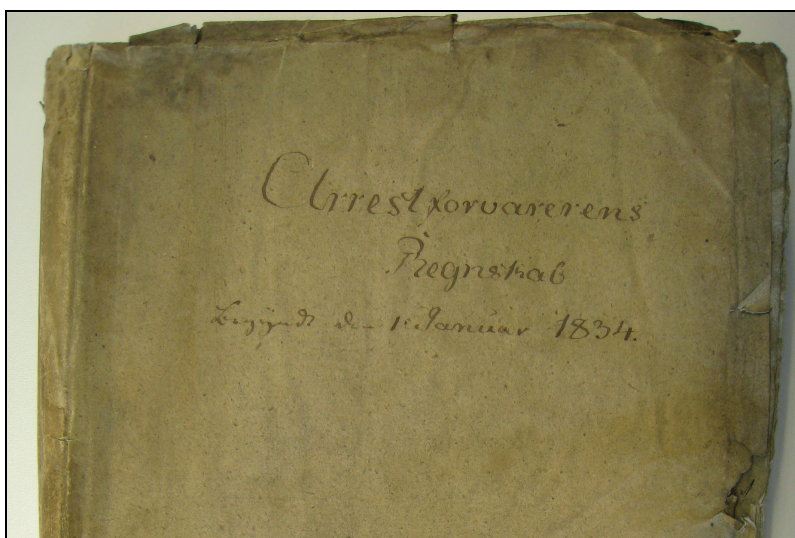
Det offentlige betalte for ansættelse af en pålidelig karl.

§ 16 *Tilstedeværelse.*

Han måtte aldrig forlade arresten uden tilladelse fra overopsynet.

§ 17 Straffen for ikke at overholde denne instruks var irettesættelse, bøder, korporlig straf eller afsked samt betaling af al den skade, som hans forseelse havde forårsaget.

Johan Henrik Marqvart beklædte stillingen som arrestforvarer i 10 år. Han havde som sagt det daglige tilsyn med arresterne og de indsatte, hvorimod 2 birkedommere delte hvervet med at have overopsynet og til hvem, alle unøjagtigheder skulle meldes.

Arrestforvarerens regnskabsbog fra 1834..

Han skulle føre regnskab over udbetalinger samt notere, hvad der blev udleveret af tøj og andre fornødenheder til de indsatte. Man kan f.eks. læse, at den daglige brødration var på 1 pund. I venstre spalte skrev han, hvem der havde indbragt arrestanten, og hvad denne sad inde for. Det kunne være tyveri, mord eller arrestanten kunne bare sidde i varetægt.

Regnskabsbogen er ført meget sirligt og med bemærkninger fra birkedommerne i slutningen af hver måned.

November 1837

		2 d	1/2	1/4
1	Ordn. af J. Petersen og Sidsel Kjøb af Rindesøen Sidsel	11	14	1 15
				48
2	Ordn. af J. Petersen og Sidsel Kjøb af Rindesøen Sidsel	11	20	2 48
				1 68
3	Ordn. af J. Petersen og Sidsel Kjøb af Rindesøen Sidsel	11	20	2 15
				1 68
4	Ordn. af J. Petersen og Sidsel Kjøb af Rindesøen Sidsel	11	20	2 48
				1 68
5	Ordn. af J. Petersen og Sidsel Kjøb af Rindesøen Sidsel	11	15	1 48
				1 68
6	Ordn. af J. Petersen og Sidsel Kjøb af Rindesøen Sidsel	11	20	2 48
				1 68
7	Ordn. af J. Petersen og Sidsel Kjøb af Rindesøen Sidsel	11	20	2 48
				1 68
8	Ordn. af J. Petersen og Sidsel Kjøb af Rindesøen Sidsel	11	20	2 48
				1 68

Regnskabsbogen november 1837.

Marqvart ser ud til at have været en arbejdsom mand, der gjorde alt for, at familien kunne have det så godt som muligt, og at de indsatte blev behandlet som mennesker. Der kom imidlertid hurtigt problemer.

”Instruksen” var under omarbejdelse, så Johan Henrik Marqvart fik først den endelige udgave i december måned 1828.

Han har tilsyneladende ikke fået sat sig ordentlig ind i dens ordlyd, eller har misfortolket den i forhold til dagligdagen, for allerede i januar 1829 kom der en forespørgelse fra kancelliråd, birkedommer Holstein til Hof- og Stadsretten, om Marqvart havde været straffet eller anset for forsømmelser i sine tidligere stillinger, da han nu var tiltalt for forsømmelse ved opsynet med arrestanterne i Frederiksholms Arrest.

Der blev svaret, at *han ”stedse har opført sig duelig og nøiagtig, samt at han, i tidsrummet for sin ansættelse som bud, ikke har været tiltalt for nogen forseelse eller forbrydelse”*.

I en dom af 29. maj 1829 fremgår det, at han er dømt for at have udvist forsømmelse at have opsyn med arresten og måtte betale en bøde på 20 rigsbankdaler.

I sommeren 1834 kom der forespørgsel fra stiftamtmand Knuth, Københavns amt, om der fra rettens side var noget på Marqvart. Der blev svaret, at der var en forseelse, hvor arrestforvareren havde misbrugt sin myndighed imod en kvinde i arresten. Sagen var dog for lille til afskedigelse eller til at være under opsyn, men takseredes til en bøde på 10 rigsdaler.

I løbet af 1835 skete 3 undvigelse fra arresten.

Første gang undslap en indsat ved at bryde hul i muren og fire sig ned ad sammenbundne lagenstrimler. Arrestforvarerens ansvar kunne ikke bevises, men forhørsdommeren mente, at han kunne have været mere opmærksom. Den anden undvigelse skete ved, at en indsat oversavede tremmerne i vinduet og undslap ved at fire sig ned ad sammenbundne lagenstrimler. I dette tilfælde tilstod arrestforvareren manglende undersøgelse af arresten, da en anden indsat samtidig var blevet syg. Desuden var han bange for overfald og havde kun inspiceret fra døråbningen.

I september måned undveg 4 arrestanter; de 2, Lars Hansen og Niels Chr. Kjær, sad i arrest nr. 7 og gik gennem skillevæggen, som havde et løst bræt, ind i arrest nr. 6, hvor 3 mænd, bl.a. den berygtede Ole Pedersen Kollerød, befandt sig. De blev nu opmærksomme på, at døren ikke var låst, hvilket måtte være en forglemmelse fra arrestforvarerens side, men de blev hurtigt enige om at gå bort. De vidste, at arrestforvareren var inde på den anden gang for at lukke nogle arrestanter ind, som havde været i gården, hvorved de kunne iværksætte denne undvigelse, da de ikke kunne bemærkes af ham fra den anden gang, hvorpå han opholdt sig.

Derefter gik alle fire på hosesokker med undtagelse af en, der havde sko på fødderne, ned af trappen og ud ad en dør anbragt forneden. Denne dør tillukkede en af arrestanterne med en udenpå anbragt jernkrampe, så arrestforvareren ikke straks skulle forfølge dem, men blev lukket inde. De gik derefter gennem hans stue, hvor en af hans døtre befandt sig, sagde farvel til hende og fortsatte ud på gaden. Arrestanterne hørte, at der blev gjort anskrig, da de var kommet udenfor, men de blev ikke forfulgt af nogen.

De to af arrestanterne gik på værtshus og de to andre forlod tilsyneladende byen. En arrestant blev antruffet på gaden kl.12 om natten og atter indsat i arresten. Han hævdede, at grunden til hans undvigelse var, at han bestandig har ligget på det bare gulv og for åben vindueskarm, hvori ingen vinduer var.

Birkedommer Knudsen fra Københavns amts nordre birk var den, der havde overopsynet med arresten. Han skrev til amtmand Knuth i begyndelsen af oktober 1835 for at få kriminalkammerets udskrift af forhøret af de undvegne fanger Lars Hansen og Niels Chr. Kjær.

I svaret fortælles, at forhøret er stillet i bero, da der skulle have været forhør i birkeretten af disse to og Marqvards ansvar i samme sag. Kriminalkammeret vil have udskrift, af det forhør og amtets foranstaltninger siden hen.

Af protokol fra dette forhør fremgik det, at Marqvart

1. havde ladet Bruun og en anden, der skulle sidde på vand og brød frit gå uden for arresthuset.
2. at han ikke visiterede alle indkomne arrestanter
3. at han lod arrestanter på vand og brød nyde den kost, de kunne forskafe sig.
4. at han på begæring af arrestanter havde ladet dem få $\frac{1}{4}$ til $\frac{1}{2}$ pot brændevin i arresten.
5. at han på begæring af arrestanter havde ladet deres arrest- og gangdøre stå åbne, hvilket havde haft til følge, at mandlige arrestanter om natten havde besøgt arresterede fruentimmere.
6. og han havde selv vedgået for 14 dage siden at have mistet en ny nøgle til arrestdørene uden at gøre anmeldelse om dette tab.

Den kom senere til veje igen, da en indsat afleverede den til birkedommeren. En indsat, Bruun, fortalte, at Marqvart var eftergivende, og hans karl bekræftede rigtigheden af de første 5 punkter.

En ny undvigelse af 5 indsatte d. 15. okt. 1835 efterfulgtes af flere afhøringer, hvor Marqvart selv sagde, at han intet mistænkeligt havde set, da han synede arresterne. Nogle indsatte lukkede dørene op, selv om der var hængelåse på, smed låsene på gulvet og gik ind i andre arrester. Dette førte til samtale mellem arrestanterne og endog overfald på en indsat ved en lejlighed. Her følte arrestforvareren sig truet til at tie stille, men flyttede dog den overfaldne til en anden afdeling. Ligeledes blev der skåret hul i gitre over dørene, og kvindeafdelingen fik besøg af mandlige indsatte. Han havde dog ikke indberettet noget til birkedommeren, da han ikke kunne gennemskue, hvordan det hele gik til.

Justitsråd, birkedommer Knudsen fandt det nu fornødent til det offentliges sikkerhed og som medhjælp og understøttelse for Marqvart at lade politibetjent Assersen tage ophold i "Blåtårn" for at deltage i tilsynet med arresten fra dec. 1835 til jun. 1836. Han mente ikke, at denne foranstaltning var eller lignede suspension, hvorfor han ikke havde meddelt det andre steder end til stiftamtmand Knuth.

I det næste halve år, hvor der var ekstra opsyn med arresten, skete der ikke nævneværdigt, som kunne bruges mod arrestforvareren. Denne havde nærmest indtryk af, at sagerne var henlagt.

I feb. 1837 skete så igen undvigelser fra Frederiksholms Arrest. Det var bl.a. den berygtede fange Ole Pedersen Kollerød. Han blev sat i arrest og brød ud igen den ene gang efter den anden. Han endte med at blive henrettet.

flen Tøjvogn med Tøjdelene: Røde Kæmperens Overtøj ud 10 Aarh. m.
 g. 1/2 - 1/2 Overtøjdelene N. 6 Hans Olfen Wodolow 18 1/2 - 1/2 N. 10 Aarh.
 Larsen 1/2 Overtøjdelene 1/2 Overtøjdelene 21 Peter Martinus Eriksen 1/2 Overtøjdelene
 29 Christian Blodt 1 Overtøjdelene 30 Paul Petersen 1 Overtøjdelene 2 7-16
 flen Tøjvogn med Tøjdelene Frederiksborgens Overtøj ud 8 Aarh. 1/2 Overtøjdelene
 2 Hans Petersen 1 Overtøjdelene 1/2 Overtøjdelene 7 Frederik Gullieb Pile
 1 Overtøjdelene 1/2 Overtøjdelene 1/2 Overtøjdelene 5 1/2 10-20
 flen Tøjvogn med Tøjdelene v. Ostens Overtøj ud 20 Aarh.
 1/2 Overtøjdelene N. 12 Lars Frederik Nordal 1/2 Overtøjdelene N. 13 Paul
 Frederik Sand 1/2 Overtøjdelene 1/2 Overtøjdelene 1/2 Overtøjdelene 5 1/2 5-16
 1/2 Overtøjdelene 11-24
 150 306
 1 63
 148 77
 Margvart
 Christian de 26 Novbr 1837

Regnskabsbogen november 1837

handler om køb af tøj til de indsatte.

Efter denne undvigelse kom der igen gang i sagerne omkring arrestforvarer Marqvart.

Amtmand Knuth skrev til Hof- og Stadsretten

”Af hosfølgende 8 Udskrifter af optagne Forhører ved Københavns Amts nordre Birks Politiret, deels i Anledning af adskillige Tid efter anden undvegne Arrestanter fra Frederiksholms Arrest eller Blaataarn og deels i Anledning af forskellige sammesteds forefundne Uordener m.v. vil den ærede Ret erfare, at Arrestforvarer Marqvart har udviist en saadan Mangel i sine Pligters opfyldelse og i øvrigt formentlig tilsidesat disse, at han derfor bør sættes under Tiltale.

Da fornævnte Marqvart af den ærede Ret er beskikket i bemeldte Bestilling og han af Retten er meddelt Instrux, ligesom Arresthuset også er beliggende paa Stadens Grund, og det tillige benyttes til Arrestanter, som Kongens Foged deri indsætter, saa forekommer det mig, at Sagen imod ham rettest vil være at behandle og paakjende ved den Kongelige Landsoverret samt Hof- og Stadsret.

Saaframt Retten heri maatte være enig, udbedes det videre Fornødne i bemeldte Henseende foranstaltet, men i andet Fald forventer jeg mig behagelig derom underrettet, hvorhos jeg med Hensyn til, at denne Sag nu først fremkommer, uagtet adskillige af Forhørene for længst er sluttede, maa bemærke, at der allerede i Aaret 1835 blev gjort Anmeldelse om, at der i Blaataarn blev forøvet Forbrydelser, hvori

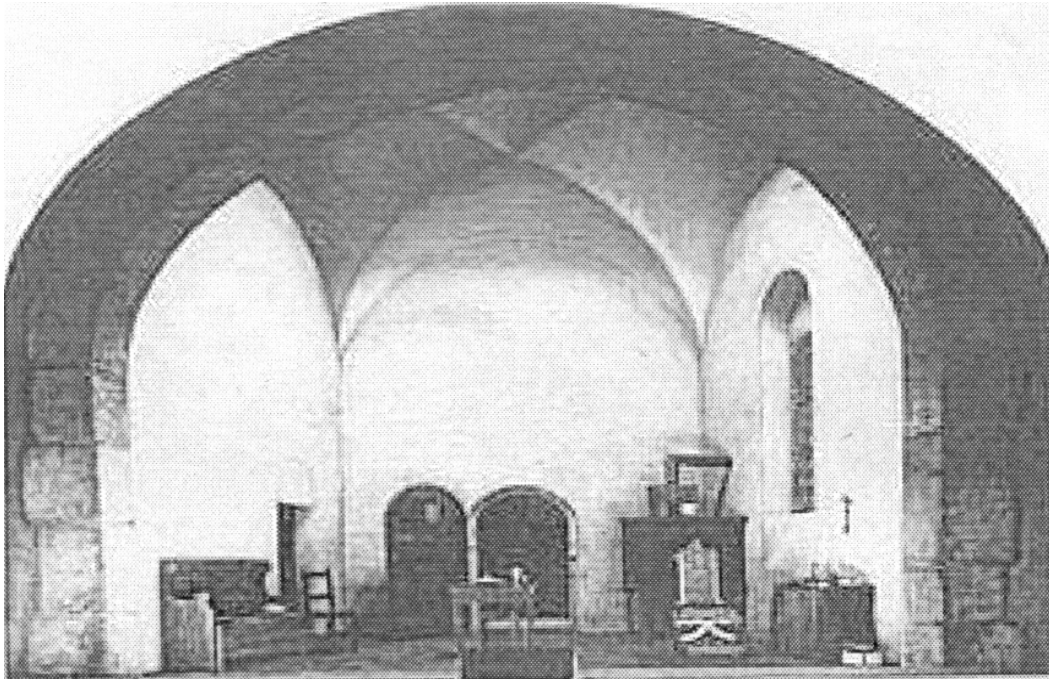
Marqvart skulde være deelagtig, og i hvilken Anledning der saavel af Kjøbenhavn's Politi som Justitsraad Birkedommer Knudsen blev anstillet Undersøgelse indtil for kort Tid siden, dog ikke desangaaende blev optaget noget formeligt Forhør, men ingen Oplysning i saa Henseende der kunde bevirke videre Sag eller Tiltale. Sluttelig vedlægges herhos en skrivelse fra Justitsraad Birkedommer Knudsen af 3. December, hvori han indberetter, at han formedelst Marqvarts udviste Forsømmelse havde fundet sig foranlediget til at ansætte Politibetjent til at føre fornøden Control med Tilsynet i Arresterne, hvilket har medført en Udgift af 157 Rigsbank Sedler, som jeg maa bede Marqvart tiltalt til at erstatte.

Sjællands Stiftamtmandskab d. 14. Octbr. 1837

Knuth.

Hof- og Stadsrettens medlemmer var i tvivl om, hvor en eventuel sag mod arrestforvareren skulle føres, hvorfor der blev sendt en forespørgsel til Danske Kancelli om dette. Svaret kom i januar 1838, at Hof- og Stadsretten var det rette forum.

Allerede 15. jan. modtog arrestforvarer Marqvart en stævning med påbud om at møde næste dag ”for ved denne Sags Paaraab at se Documenter fremlagte til Demonstration og Paastand, give Tilsvar og modtage Dom og vedbørlig Straf og videre Undgjeldelse for udvist Mangel i hans Pligters opfyldelse, efter Actors nærmere Beskrivelse”.

Billede af celle i Blåtårn.

Anklagerens første indlæg

Anklagerens indlæg begyndte med en gennemgang af alle de undvigelser, der havde været de sidste 4 år. Han påstod, at det vidnede om uforklarlig ligegyldighed, lunkenhed og svaghed fra arrestforvarerens side, at alt dette kunne ske.

Derefter beskrev han de forhold, som Marqvart var anklaget for som følge af birkerettens forhør i 1835.

”For så vidt det efter følgende må antages tilstrækkeligt oplyst, at tiltalte har tilladt arrestanten P. W. Bruun at gå ud af arresten, undertiden med, men undertiden også uden ledsagelse, har tiltalte udsagt, at Bruun, der efter et fald havde fået en beskadigelse, med stiftamtmandens tilladelse havde nogle gange benyttet de varme bade ved Langebro, og var ledsaget derhen af tiltalte eller hans karl. Derimod har tiltalte erkendt at have tilladt Bruun til adspredelse at forlade sin arrest og opholde sig i hans værelser.

Ligeledes har han adskillige gange været hjemme hos sine forældre på besøg. Hans forældre erklærer også, at de har givet tiltalte penge, for den eftergivenhed han viste deres søn. En bror betalte godt for snaps, når han var på besøg, som tak for ulejligheden.

Tiltalte har selv undertiden været borte fra arrestbygningen, idet han har overværet forestillingerne i Holbergs Minde; dog vil han aldrig have gjort dette, uden han lod

sin karl blive hjemme. Tiltalte har vedgået at have modtaget 4 sølvknapper og et øje af en femte af en arrestant, men kun som han påstår, som depositum, hvorimod forhørene giver anledning til at antage, at de var givet ham som godtgørelse for god behandling. Tiltalte vil have glemt at aflevere dem tilbage, hvilket hentyder på et skalkeskjul for hans rette adkomst dertil, eller afgiver et nyt bevis på hans skødesløshed.”

Anklageren henter flere beviser frem fra forhørsprotokollen, hvor der bl. a. står, at tiltalte har forsømt at visitere dem, der indsættes i arresten, at han har givet en person, der var indsat på vand og brød, 3 hvedetvebakker i stedet for rugbrød, at han har udskænket mere brændevin end 2 snapse á 2 skilling om dagen, og at han har indladt sig i spil med en indsat og påført det vundne på regningen. Denne blev fremlagt, og det kunne ikke ses, at forplejningspengene var indregnet i beløbet.

Anklageren mente også, at der måtte lægges mere vægt på tiltaltes karl, Peder Jensens forklaringer, da han jo altid var i nærheden.

Politibetjent Petersen har set tiltalte være fuld i arbejdstiden.

Der har været kommunikation mellem arrester beliggende over hinanden gennem løse gulvbrædder. Endvidere er der fundet knive og sakse hos nogle indsatte og endelig klagede de indsatte over urenlighed og manglende lægehjælp.

Anklageren sammenfattede, *at i henhold til ovenanførte synes det utvivlsomt, at det hverken ville stemme med almensikkerhed og retfærdighed, ej heller med forestillingen om den orden, der bør herske i enhver offentlig arrest, at lade tiltalte forblive i sit embede, som han har vist sig uduelig, upålidelig og uværdig til at forestå. På grund heraf henstiller anklageren, at tiltalte afsættes fra sit embede som arrestforvarer ved Frederiksholms arrest. Ligeledes bør tiltalte udrede samtlige omkostninger ved denne sag.*

København den 22. januar 1838. Ærbødigst Beyer.

En parentes om de løse gulvbrædder, morderen Ole Kollerød og hans kæreste Sidse Marie:

Det fortælles, at "i hendes forrige Arrest i Blåtårn gik hendes Letfærdighed så vidt, at hun om Natten splitternøgen steg op igennem et Hul i Loftet (!!!) til to Arrestanter af Hankønnet, hvorfra man ved en pludselig Indtrædelse i hendes Arrest så hende stige nøgen ned igen."

Kollerød, der selv i sin Tid havde lavet Hullet, da han sad i Cellen, og hun i den

ovenover, skal, da han hørte om det, have sagt, at han tilgav hende gerne dette lille Fejltrin, da han heller ikke havde været hende helt tro.

Forsvarerens første indlæg

Dette begynder med en erindring om, at de fleste af anklagerne mod arrestforvareren er kommet frem ved afhøring af indsatte fanger.

Han mener ikke, deres udsagn kan stå til troende, da de kunne have let forklarlige motiver til at understøtte beskyldningerne mod tiltalte. Desuden har kun ganske få aflagt ed på deres forklaring.

Det er desuden forsvarerens mening, at sagens forudgående undersøgelser, der har varet i 2½ år, er at betragte som ”spioneri” mod tiltalte.

Karlen Peter Jensens anklager mod tiltalte, kunne man ikke tage til troende, da han selv senere blev tiltalt for uorden med sine pligter og indsat i varetægtsarrest.

Fangen Peter W. Bruun og hans familie bør man heller ikke tillægge så stor betydning, som anklageren mener, da man allerede under dennes egen sag så, at domstolene ved at dømme ham antog familiens forklaringer for falske. Ligeledes kan man ved at sammenholde Bruuns forklaringer om forskellige forhold i arresten med andre vidners se, at han ikke er troværdig.

En karl, Christen Larsen var ansat ¾ år og har ikke mærket noget graverende mellem tiltalte og arrestanterne, og i det halve år, hvor en betjent var ansat af justitsråd Knudsen til at hjælpe med tilsynet med arresten, skete der heller intet. Forsvareren tilføjede endvidere, at *der vel ikke kan være tvivl om, at arrestforvareren må forlade arresten, så længe han sørger for, at hans karl er til stede imens. Meningen skulle jo ikke være, at tiltalte var fange på sit arbejde!*

Forsvareren beskæftiger sig også med arresternes dårlige forfatning, som anklageren ligefrem giver tiltalte skyld for. I instruksens står, at han skal melde, når noget mærkeligt eller mistænkeligt sker, især hvis det kan have noget med forsøg på udbrud at gøre. *”Den tilstand, arresterne var i, kunne vel ikke have forbigået de tilsynshavendes opmærksomhed, hvorfor tiltalte ikke anmeldte dette. Alligevel meddelte tiltalte, at han havde set ridser i vindueskarmen, og da gitteret over gangdøren blev ødelagt, blev det straks repareret, hvilket ikke kunne have ladet sig gøre uden inspektion”.*

Det var også blevet sagt, at tiltalte udskænkede mere brændevin for indsatte end han måtte, men dette tilfælde var en dametjener Nielsen, som var indsat i Hofarresten, hvor de indsatte havde større frihed. Derfor mente tiltalte, at der ikke kunne ske noget ved at skænke en ekstra snaps til en besøgende hos hende. Han havde også indladt sig

i et ubetydeligt spil med denne arrestant og de penge, der var imellem dem, havde de aftalt at finde ud af uden om retten. Forsvareren fandt heller ikke anledning til at antage, at sølvknapperne, som en arrestant havde leveret, skulle være en erkendtlighed til tiltalte, men derimod et depositum.

Endelig forklarede forsvareren, at selv amtsinspektøren ikke overholdt instruksens, idet forplejningspenge udbetaltes til arrestanterne, som så skulle købe mad og drikke hos arrestforvareren. Derfor var det vel ret naturligt, at denne deraf sluttede, at instruksens også i andre henseender kunne tages mindre bogstaveligt. Han kunne ifølge denne fremgangsmåde heller ikke overholde, at arrestanterne ikke havde penge hos sig.

Forsvareren sluttede:

”Næst at indstille Tiltalte, der er 60 Aar gammel enten til Frifindelse eller til en lempelig Arbitrair Straf for de Forseelser, hvorom han maatte ansees overbeviist, skal jeg forbeholde mig, naar nyt Forhør er optaget ved Criminalkammeret, hvilket Retten vist vil ansee fornødent, og naar Tiltalte derunder har forebragt det Meget, han efter sine Ytringer til mig har at sige til sit Forsvar, da efter Omstændighederne at give yderligere Tilsvar i Sagen. For Tiden indlader jeg samme til Dom”.

Kjøbenhavn den 5te Februar 1838.

Ærbødigst Edrd. Buntzen

Arrestforvareren blev suspenderet fra sit arbejde fra 1. april. Dette kan bl.a. ses i regnskabsbogen, som han førte og underskrev sidste gang 31. marts 1838.

Samme forår modtog Stiftamtmand, Greve af Knuth en skrivelse fra Marqvart, hvori han bad om hjælp til at få afsked fra sin stilling med en passende pension, samt at den imod ham anlagte sag for misligholdelse af sit embede måtte bortfalde.

Greve af Knuth skrev dette til Den Kongelige Lands Overret samt Hof- og Stadsret den 21. april 1838. Han tilføjede, at han anså Marqvart for aldeles uskikket til arrestforvarerembedet og mente, at han måtte afskediges, hvis den anlagte sag mod ham ikke førte til, at han fradømtes bestillingen.

Knuth ville gerne høre rettens mening om dette. Han tilføjede, at han ville ændre på tilsynet og bestyrelsen af arresthuset, når embedet blev ledigt, da det kunne gøres mere hensigtsmæssigt end på nuværende tidspunkt.

25	Opx. Tilføjet med 8 i Billedet Kondemneren <i>Pavel</i> og <i>Lids</i> som den Bredenskab	Jørgen Petersen, Kjøb. 17. 51. Vandtugt + 15 Dage	17	1	8 1/2	51 1/2
26	Opx. Tilføjet med 8 i Billedet Kondemneren <i>Lids</i> som den Bredenskab	Johannes Rindgaard, Høstet Vandtugt + 1 Dage	2		3 3/4	
27	Opx. se for Gæld	Pederine Sarsdatter, W. og L. 20. 51. Vandtugt + 5 Dage	10		17 1/2	
28	Opx. Tilføjet med 8 i Billedet Kondemneren <i>Lids</i> som den Bredenskab	Peter Christensen, Kjøb. 20. 51. Vandtugt + 12 Dage	12	1	4 1/2	
29	Opx. Tilføjet med 8 i Billedet Kondemneren <i>Lids</i> som den Bredenskab	Peter Christensen, Kjøb. 26. 51. Vandtugt + 6 Dage	6		4 1/2	20 1/2
30	Opx. Tilføjet med 8 i Billedet Kondemneren <i>Lids</i> som den Bredenskab	Mads Christensen, W. og L. 27. 51. Vandtugt + 5 Dage	8		8	
31	Opx. Tilføjet med 8 i Billedet Kondemneren <i>Lids</i> som den Bredenskab	Peter Christensen, Kjøb. 27. 51. Vandtugt + 5 Dage	5		10	17 1/2
32	Opx. se for Gæld	Peter Christensen, W. og L. 30. 51. Vandtugt + 2 Dage	2		16	6 1/2
33	Opx. se for Gæld	Johan Peter Johansen Grønning, W. og L. 30. 51. Vandtugt + 2 Dage	2		16	6 1/2
34	Opx. se for Gæld	Christen Hoffendatter, W. og L. 30. 51. Vandtugt + 2 Dage	2		16	6 1/2
			656	70	28 1/2	
				70	27	
				18	6 1/2	
				5	8 1/2	
				6		
				1	16	
				1	32	
				1	6	
				11	2 1/2	
				115	76 1/2	

Marquarts sidste indberetning i regnskabsbogen marts 1838.

Anklagerens andet indlæg.

I perioden 2. april til 28. juli 1838 blev der optaget nye forhør i Kriminalkammeret, og i november måned kom anklageren med sit andet indlæg for retten. Her gennemgik han, hvad der var tilståelse på, og hvad han mente, der var bevis for i henhold til udskrift litra L.

Herunder kom det frem, at Justitsråd, birkedommer Knudsen ikke udtrykkeligt havde forbudt Bruuns ophold i arrestforvarerens bolig. Herved kunne tiltalte have troet, at han havde tilladelse til det, ligesom udsalget af mad- og drikkevarer, der stammede fra en tidligere birkedommers tid, kunne have givet tiltalte tro på, at der var tilladelse til dette.

Desuden udtalte Justitsråd birkedommer Knudsen, at *”Tiltalte aldrig har viist ham den Tillid, han som Inspectionshavende og efter begges indbyrdes Forhold kunde gjøre Fordring på; endelig, at han ved de Personer, der have været adjungerede hos eller constituerede i stedet for Tiltalte i hans Embede, er bleven overtydet om, at der overhovedet med Hensyn til de i Arresterne forefundne Manglers Afhjælpning og stedfundne Uordeners Forebyggelse kunde været opnaaet mere end Tiltalte i sin Tid formaaede, og at der in Specie, da i den senere Tid Birkedommeren eller hans Fuldmægtig bleve foranledigede til jævnlig at visitere Arresterne, altid fandtes nogle Redskaber, som ikke burde være i Arrestanternes Besiddelse”*.

Justitsråd birkedommer Frederiksen udtalte, at heller ikke han, hverken havde forbudt eller tilladt udsalg af mad og drikke, men meget vel kunne have givet Bruun lov til at opholde sig uden for arresten. I øvrigt mente han, at tiltalte ikke var pålidelig og nøjagtig i udførelsen af sin tjeneste og heller ikke ransagede arresterne grundigt nok, hvorfor han jævnligt blev irettesat.

Endelig oplyste anklageren, at han havde fået meddelelse om birkerettens udgift til at holde en betjent som medhjælp i ”Blåtårn”. Denne udgift, mente han, skulle pålægges tiltalte at betale.

Forsvarerens andet indlæg

Han syntes i modsætning til anklageren, at sagen nu stod meget bedre for tiltalte efter de i litra L omtalte nye oplysninger.

Justitsråd Knudsen har i en skrivelse 15. juni 1838 bekræftet, at det var meget vanskeligt, at hindre kommunikation mellem arrestanterne og folk uden for tårnet, da sådanne havde adgang til gudstjenesten i ”Blåtårn”, og som en følge deraf også at forebygge, at de fik fat i knive og andre redskaber.

Når de indsatte således var i besiddelse af det fornødne værktøj, kunne man ikke undre sig over, at der, trods Marqvarts bestræbelser, blev opdirket låse, gennembrudt gulve og begået andre ulovligheder. En indsat havde endda bevist overfor betjent Assersen, at han kunne låse sin dør op, selv om den var forsvarlig lukket.

Tiltaltes karl, Peder Jensen har måttet vedgå, at hans forklaring om, at arrestnøglerne skulle overdrages til arrestanten Bruun, mens tiltalte var væk fra arresten, ikke var rigtig.

Der var stadig mange modstridende forklaringer fra Bruun og hans familie, så selv retten ikke troede på ham. Desuden var han dømt til forbedringshusarbejde i 1 år for tyveri. Endvidere var de omtalte badeture blevet tilladt af justitsråd Frederiksen, som havde glemt det i første omgang, og Bruuns besøg i hjemmet skete med tilladelse fra justitsråd Knudsen, som også medsendte en betjent, men ikke altid gav arrestforvareren besked om dette.

Forsvareren gjorde her opmærksom på, hvor let det var at fordømme tiltalte for noget, han var ganske uskyldig i.

Spørgsmålet om at måtte eller ikke måtte sælge mad og drikke mente forsvareren ikke kan bruges, da den nu konstituerede arrestforvarer holdt samme udsalg for indsatte og besøgende i "Blåtårn".

At tiltalte skulle have været beruset i sin tjeneste havde justitsråd Knudsen og Frederiksen aldrig hørt om, så politibetjent Petersen måtte trække sin beskyldning tilbage. Justitsråd Frederiksen havde heller aldrig fået nogen klager fra amtet eller nogen andre over arrestforvarerens forhold med arrestanterne.

Den nyeste anklage mod tiltalte, drejede sig om undvigelsen af Ole Pedersen Kollerød og Poul Svendsen i februar måned. Dette kunne tiltalte slet ikke være skyld i, da han visiterede arresten om morgenen, som han skulle, og ikke fandt noget mistænkeligt. Tiltaltes karl og de to indsatte forklaringer om visitation kunne ikke tages alvorligt, da de var indbyrdes uoverensstemmende. At to så garvede forbrydere kunne bryde ud på så kort tid, var heller ikke utænkeligt.

Det var også Kollerød, der tidligere udskar et bræt i gulvet og kom ned på kvindegangen, men heller ikke her skulle tiltalte påtage sig nogen skyld. Han troede fejlagtigt, at mændene var kommet ind fra gangen, så han satte lås for en ubrugt arrest og holdt vagt ved gangen i flere nætter, uden at noget skete.

Den kniv Kollerød var i besiddelse af, var der stærke indicier på skulle være givet ham af tiltaltes karl.

Forsvareren sluttede med at anføre at, *da tiltalte ikke har gjort sig skyldig i nogen brøde, kan han lige så lidt forpligtes til at udrede de af anklageren påståede 157 Rbd., som anses med straf.*

Derefter indlod han sagen til dom under den tidligere nedlagte påstand om frifindelse eller en arbitrair straf.

Domsafsigelse

*Løverdagen den 23 Februar 1839 afsagdes følgende Domme
Cancelliraad og Procurator Beyer som Actor contra Tiltalte, suspenderet
Arrestforvarer ved Frederiksholms Arrest Johan Henrik Marqvart.*

*Under nærværende Sag actioneres Tiltalte, suspenderet Arrestforvarer ved
Frederiksholms Arrest Johan Henrik Marqvart, i overensstemmelse med det
kongelige danske Cancellis Skrivelse af 2den Januar forrige Aar for udviist Mangel i
hans Pligters Opfyldelse.*

Dommeren forklarede herefter, at grundlaget for dommen var de i 1835 påbegyndte undersøgelser om meget betydelige uordener i Frederiksholms arrest. Tiltalte havde indrømmet at være vidende om flere af disse uordener. Han havde undladt at anmelde disse og derved forbrudt sig mod § 1 og 2 i reglementet.

Dommeren mente dog ikke, at tiltalte var skyld i de mange undvigelser, men han kunne ved større årvågenhed og grundigere eftersyn have forebygget eller standset en del af det, der foregik i arresten. Det sås jo tydeligt, at uordenerne faldt betydeligt, når der var ekstra tilsyn med forholdene som i 1836.

Den anden del af anklagen gik ud på, at tiltalte havde givet indsatte friheder, som var uforenelige med deres arrestation. Birkedommerne måtte indrømme, at de havde givet nogle tilladelser, som de i første omgang havde glemmt, men enden på det blev, at tiltalte havde givet for mange friheder og derfor overtrådt reglementet.

Hvad angik den mangelfulde visitation af nyindsatte var det ikke tilstrækkeligt bevist, selv om der, som dommeren udtrykte det: *"var en til vished grænsende formodning om, at han havde gjort sig skyldig i en sådan undladelse af hans embedspligt"*.

Dommeren sammenfattede så, at det var tilstrækkeligt godtgjort, at tiltalte i hele sin embedsførelse havde udvist en skødesløshed og uefterrettelighed, der ikke var forenelig med hans stilling, og at han derved havde overtrådt § 1 og § 2 i instruksen. Det blev også draget frem, at han tidligere havde fået bøder for udvist forsømmelse i sit embede, og i sin tid i Jægerkorpset var blevet degraderet og ikendt 48 timers krumslutning.

Dommeren sluttede:

"Thi kendes for Ret.

Tiltalte Johan Henrik Marqvart bør have sin Bestilling som Arrestforvarer ved Frederiksholm Arrest forbrudt.

Saa bør han og udrede samtlige af denne Action lovligt flydende Omkostninger og derunder i Salair til Actor, Cancelliraad og Procurator Beyer, 15 Rbdlr. Sølv.

At efterkommes under Adfærd efter Loven".

Dommen blev anket til højesteret, og der kom brev til Kongens Foged.

Danske Kancelli d. 19. Marts 1839.

Til Kongens Foged.

At Justitssagen mod suspenderet Arrestforvarer ved Frederiksholms Arrest Johan Henrik Marqvart under D.D. er foranstaltet indanket for Højesteret samt at Advokaterne Schæffer og Auditeur Liebenberg ere beordrede til at udføre bemeldte sag, hiin som Actor og denne som Defensor, det skulde Man i Anledning af Hr. Justitsraadens Skrivelse af 11te dennes til Ef. og v. B. tj. melde.

*Højesterets Dom 3. Oktober
1839*

Lands over- samt Hof- og Stadsrettens Dom bør ved Magt at stande. I Salarium til Advokat Schæffer for Højesteret betaler Tiltalte 30 Rd. Sølv.

Så var sagen færdig.

Arrestforvareren, der nu var 60 år, blev afskediget uden pension.

I tilbageblik kan man sige, at Marqvart i sine yngre dage var en arbejdsom og afholdt mand, der udførte sit arbejde meget omhyggeligt. I Frederiksholms Arrest, som både var gammel, dårlig vedligeholdt samt husede en del svært kriminelle samtidig med stor overbelægning, var det åbenbart svært for Marqvart, der nu var oppe i årene, at udføre arbejdet korrekt. Dertil kom, at flere embedsmænd følte, at deres arbejdsområde og person ikke blev taget alvorligt nok.

For Johan Marqvart var det en tragedie, da han stadig havde en hustru og 4 hjemmeboende børn at forsørge.

Han skrev egenhændigt et bønnekrift til kongen om hjælp.

Kjøbenhavn den 28. Junii 1840

Allernaadigste Konge! i en uafbrudt Række af hen ved 38 Aar har jeg staaet i offentlig Stilling, nemlig fra 1802 til 1822 i Sjællandske Jægerkorps i Qvalite' som Overjæger de første 3 Aar, Fourer og Regnskabsfører 8 Aar og de sidste 9 Aar som Commandersergeant, hvorfor jeg er benaadet med begge Hæderstegnene for 8 og 16 Aars troe Tieneste, og blev 1822 efter indgiven allerunderdanigst Ansøgning ansat til Hof- og Stadsretsbetient, hvor jeg vandt mine foresattes Tillid saaledes, at jeg derfra blev forsat 1828 ned i Frederiksholms arresthuus som Arrestforvarer, hvilken Post jeg beklædte indtil 1838, da jeg blev suspenderet formedelst Morderen Ole Kollerøds Undvigelse den 21. Februar s.A., og da sag alt var anlagt imod mig i Januar, for nogle undvigelser der havde fundet sted i 1835, blev dette tilsammenlagt og laae saaledes under Behandling ved Domstolene indtil 3. October forrige Aar, da en allernaadigst Høiesteretsdom faldt, der frakjendte mig mit Embede. –

Jeg befinder mig nu i den skrækkeligste Stilling, da Ungdomsaarene ere bortrundne, og sidder i min tiltagende svage Alder med en talrig Familie, uden at have det Mindste at ernære mig og Mine med, og uden nogensomhelst Understøttelse, og har nu kun ene at stole paa Deres Majestæts Landsfaderlige store og milde Naade og Barmhertighed. –

Om min forrige Vandel saavel i min militaire Tienestetid som min Civile, indtil denne sidste Ulykke indtraf for mig, er jeg saa frie allerunderdanigst at vedlægge Copie af 2de anbefalinger jeg Tid efter anden dengang har erholdt, nemlig a) fra min daværende Compagnie-Chef Capitain v. Linde i aaret 1813, for Tiden Major-Vagtmester i Citadellet Frederikshavn, og b) fra min daværende Contoir-Chef Etatsraad Carstens 1824, senere Justitiarius i Overretten og afgaaet ved Døden i April 1838, samt c) Paategning paa min under 29. Februar dateret, indgivne allerunderdanigst Ansøgning om Pension, med Justitsraad Spandets Erklæring om min Uformuenhed, om muelig dette allernaadigst maatte tages Hensyn til, for at mildne ulykkelige syge, sorgfulde og pinende Stilling, en Følge af den mig overgangne Dom i det meget vanskelige Brød jeg var. –

*allerunderdanigst
Johan Henrich Marqvart
forhenværende Arrestforvarer i Frederiksholm
Arresthuus, boende i Adelgaden
no. 228 – 2. Sal*

Anbefaling.

At Supplicanten baade som Bud her ved Contoiret og i den første Tid, han var Arrestforvarer ved Frederiksholms Arresthus, blev anseet for en til hans Forretninger vel skikket Mand, og at han nu da han formedelst Overtrædelse af de ham som arrestforvarer paaliggende Pligter, har ved Høiesterets Dom af 3. Octbr. F. A mistet sin arrestforvarerstilling, Intet har at leve af, men med Familien befinder sig i stor Nød, bevidnes efter Forlangende.

*Kongend Fogeds Contoir i Kiøbenhavn
Den 25. Februar 1840*

Spandet

Danske Cancelli 28de Juli 1840.

Til Københavns Magistrat.

I Anledning af en hertil indkommen Ansøgning, hvori forhenværende Arrestforvarer ved Frederiksholm Arresthuus J. H. Marqvart anholder om at tilstaaes Pension,

skulle Man herved tj. anmode Kbh's Magistrat om at tilkendegive Supplicanten, der bor i Adelgade 228, 2. Sal, at det Ansøgte ikke kan bevilges.

I folketællingen 1840 kan man læse, at Marqvart og kone havde to sønner på 17 og 21 år og 2 døtre på 13 og 15 år boende i hjemmet.

Marqvarts kone indsendte hvert år ansøgninger til kongen om hjælp i deres ulykkelige situation, men ingen af dem blev bevilget.

I 1845 boede kun en søn hjemme og Marqvart var på dette tidspunkt syg og blev indlagt på hospitalet, hvor han døde i løbet af sommeren.

De næste 3 år indsendte hans enke stadig ansøgninger til kongen om hjælp til husleje, men fik den aldrig.

Kilder:

Kirkebøger, folketællinger, private papirer v/ Gerda Svane
Rigsarkivet: Danske Kancelli, retsudskrifter og domme.
Sakskøbing Lokalhistorisk Arkiv

Billedmateriale:

"Kongens Livjægerkorps" udgivet af Livjægerskydeselskabet af 1817.
Arrestforvarerens Regnskabsbog.

Flygtninge fra fjendeland

Tyske flygtninge 1945

Flugten

af Bo Christiansen og Erik Petersen

Den Sovjetiske Vinteroffensiv i 1945 bragte flere millioner af tyskere på flugt fra de østtyske områder. Flugten startede for sent, da de nazistiske ledere ikke ville tillade flugt, som ville betyde en manglende tillid til det nazistiske Tyskland og dermed til ”Der Führer”, og det kunne straffes.

Situationens alvor ses af kortet, der viser, at russerne hurtigt havde afskåret Østersøkysten, hvor mange flygtninge havde søgt hen. De kunne derfor ikke nå Tyskland over land. Flygtingene bestod af kvinder og børn og gamle mænd. Mængder af døde småbørn, ofte nyfødte, var efterladte i vejgrøfter på flugtvejen.

De tyske skibstransporter med flygtninge.

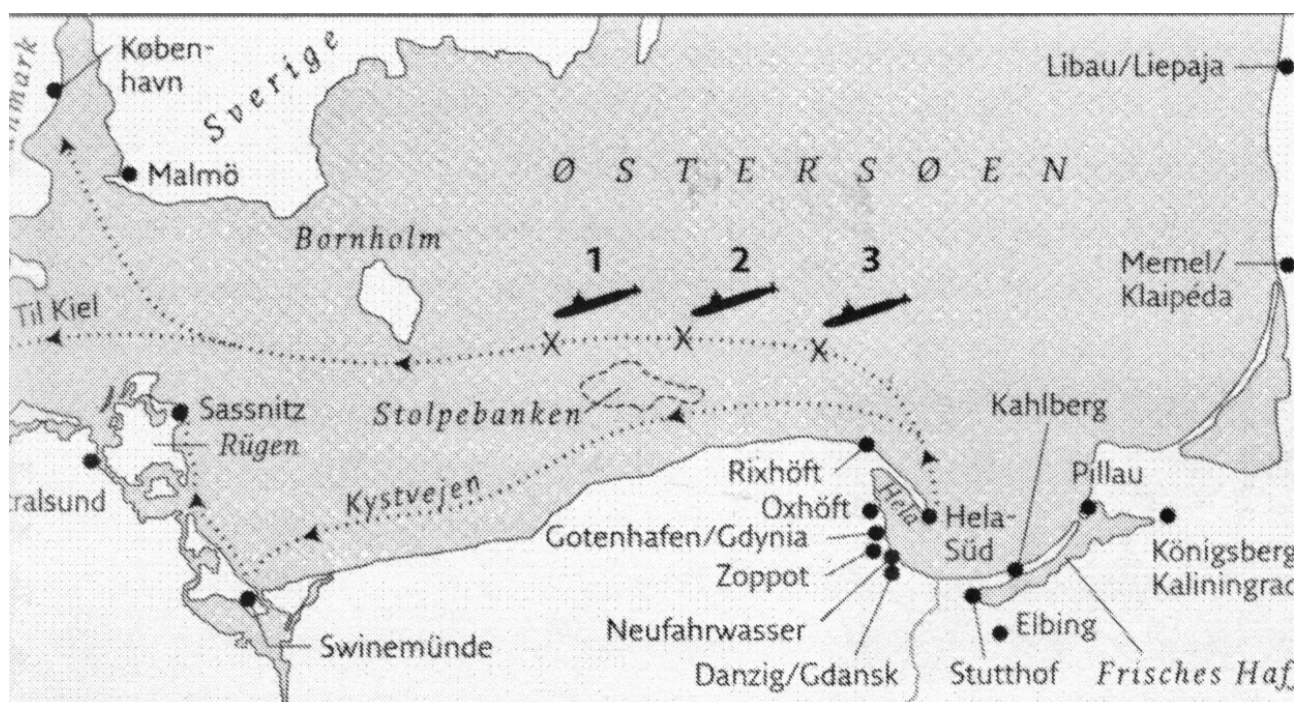
Tyskerne havde etableret en flugtvej fra Danzig bugten, som skulle sende soldaterne fra uddannelsen i Gotenhafen (Gdynia) og sårede soldater til Kiel. Da der samtidig samledes tusinder af flygtninge ved kysten, opstod der et inferno af mennesker, der skulle over Østersøen vestpå.

Sovjet, der havde mistet 20 millioner borgere under Tysklands brutale hærgen under fremmarchen i Sovjet, var fuld af hævntørst og indstillet på at dræbe, derfor angreb de russiske ubåde og fly alle tyske skibe i den østlige Østersø, mens englænderne havde samme ordre i den vestlige del af Østersøen.

På kortet over Østersøen ses de 2 flugtveje:

1: Kystvejen til Sassnitz på Rügen, hvor man skulle undgå minefelter.

2: Dybvandsrenden syd om Bornholm, der var ryddet for miner, men hvor u-bådene lurede, og man derfor skulle beskyttes af torpedobåde. Denne rute blev benyttet af de store flygtningeskibe som sendte u-båds mandskaber og sårede soldater til Kiel, den kunne også benyttes hvis målet var København.

De omtrentlige positioner for sænkningen af General von Steuben, Wilhelm Gustloff og Goya.

På denne rute blev 3 af de store flygtningeskibe sænket af Sovjetiske U-både nemlig: General von Steuben, Wilhelm Gustloff og Goya, og 17.000 flygtninge omkom, heraf 9.000 fra Wilhelm Gustloff.

Alle skibe var overfyldte til bristepunktet og havde slet ikke det nødvendige redningsudstyr og vandtemperaturen var på flugttidspunktet 2 grader. Ud over de 3 store forlis omkom 19.152, og det blev fra tysk side betragtet som et ”mindre” tab i betragtning af den samlede mennesketransport på lavt beregnet 1.978.000 evakuerede over Østersøen. Omkring 1% af flygtningene mistede livet under evakueringen til søs, mange døde straks efter ankomsten til Nordtyskland og Danmark.

Udmattelse, udsultning, chok og sygdomme krævede mange ofre, især blandt ældre mennesker og spædbørn.

Tyskerne invaderer Danmark anden gang

I februar 1945 begyndte tyskerne, efter Hitlers ”Führerbefehl” den 4. februar, at evakuere deres egen civilbefolkning fortrinsvis fra Østprøjsen til sydvendte danske havne og til Slesvig-Holsten. Over Østersøen hastede skibe overfyldte med tusinder af mennesker: Marinere, sårede soldater, kvinder, børn og gamle mænd. De kunne i fred og ro landsættes i København, Nyborg, Sønderborg og andre havne. Skibene kunne så hente flere, når de var blevet forsynet til med dansk olie, dansk kul, dansk brød, smør, mælk, kød etc.

Krigen udviklede sig hurtigere end tyskerne havde regnet med, da russerne meget hurtigt fik herredømmet over alle østtyske områder, derfor blev de flygtende indespærret i lommer (kessel) ved Østersøhavnene (Königsberg, Danzig, Pillau, til slut Hela, Libau, Windau, Memel) og den tyske marine blev tvunget til at forcere transporterne til det yderste. Dette medførte at sejlrufterne blev afkortet mest muligt med det resultat, at hovedsagelig kun de syddanske havne såsom Gedser, Sønderborg, Rødby, Nakskov, Åbenrå, Nyborg og frem for alt København – på Bornholm Rønne blev anløbet. På kortet ser vi at også Stubbekøbing, Klintholm, Masnedsund og Vordingborg var med i planen.

Sammenlignet med forholdene i de tyske havne: Kiel, Lübeck, Flensborg, Rendsburg, Neustadt o.a. var forholdene for de ankomne flygtninge i de danske havne ”paradisiske”. Her var ro, ingen luftangreb, ingen skyderi, ingen ødelagte huse,

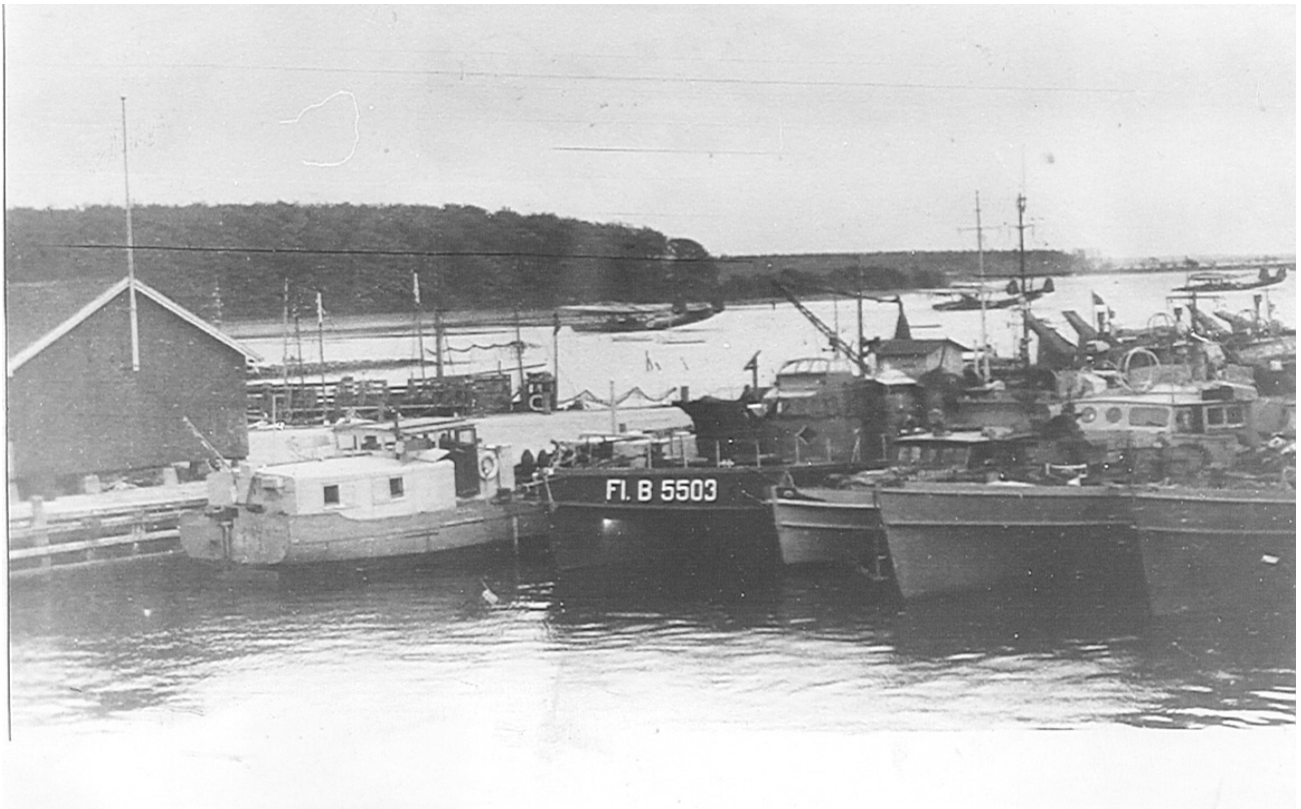
og her var mad, endog i butikkerne. Man kan roligt sige at tusinder af disse flygtninge reddede livet og overlevede, fordi de netop kom til det danske ”paradis” og ikke ind i ”ruindyngerne” og livstruende forhold i det tredje riges sidste måneder og dage. Det var den befuldmægtige i Danmark Dr. Werner Best, der i en samtale med Departementschef Nils Svenningsen ifølge Nils Svenningsens referat udtalte: ”Tyskland er en ruinhob, Danmark paradisisk”. Det samme udtalte mange flygtninge. Det var for dem uforståeligt, at der ikke var russiske luftangreb i Gedser.

Danmark var det eneste besatte land, der oplevede denne ”anden besættelse”. De danske myndigheder hævdede, at det ikke var flygtninge i flygtningekonventionens forstand. Det var tvangsevakuerede tyskere, der – når de først var kommet om bord på et overfyldt skib – var helt uden indflydelse på og viden om, at de ville lande i Danmark. Da Danmark var besat kunne myndighederne kun prøve på at begrænse antallet. Da Danmark blev frit, kunne man så efter fremmedlovens § 14 nægte dem ophold i landet og anbringe dem under tilsyn og bevogtning indtil bortsendelse kunne finde sted.

Vandflyverne ved Guldborg

Arkivet fik for et årstid siden nogle dias fra Guldborg med en række vandflyvere og et billede fra et større skib, hvor der tilsyneladende blev foretaget vielser. Bortset fra at mange kunne erindre, at der havde været mange flygtninge og vandflyvere i Guldborg, havde vi ikke en tilstrækkelig fortælling om, hvad der havde foregået i tidsrummet omkring 5. maj. Det har vi nu efter at være kommet i besiddelse af en artikel i det engelske tidsskrift ”Aeroplane Monthly”(Månedsskrift for Fly) skrevet af Rick Chapman, som havde mødt en tidligere Luftwaffe-pilot, der havde været ansvarlig for en søredningsgruppe i Østersøen. Denne pilot var Hauptmann Karl Born øverstbefalende for søredningsgruppe SNG 81, der om morgenen den 8. maj 1945 lå med samtlige skibe fredeligt forankret i Guldborgsund og ventede på de britiske styrker. Alt i alt var der 15 Dornier DO 24 flyvebåde, 1 Arado AR 196 og gruppens skibe, der bestod af 9 hurtiggående redningsfartøjer, kendt som F1-B-Boote, samt et moderskib og andre større skibe. Dette var de samlede rester af den originale SNG

81, samt dele af SNG 60, der i begyndelsen af april 1945 var ankommet fra Norge og var blevet indlemmet i SNG 81, der på den tid havde base ved Büg på Rügen under kommando af Hauptmand Karl Born.

Tyske redningskibe ved Guldborg maj 1945.

Mens gruppen var stationeret ved Büg, blev den involveret i en større evakuering fra en badeby ved navn Nest, ca. 30 km øst for Kolberg. Russiske tanks havde allerede nået udkanten af byen, da 12 Dornier 24 ankom til byen og landede på vandet ud for kysten. Det, der mødte besætningerne her, var totalt kaos. Det viste sig, at der var flere hundrede børn, der sammen med deres forældre og sygeplejere ventede på at blive evakuerede, og ud over disse var der et ukendt antal sårede tyske soldater og andre flygtninge, der alle søgte vestpå. Da besætningerne sprang i land for at organisere evakueringen, opstod der mange uhyggelige scener, hvor man måtte overtale både børn og voksne til at aflevere deres ejendele (for at holde vægten nede så der kunne komme flere personer med), uanset hvad de var værd. Somme tider måtte man endog trække pistolerne for at holde påtrængende flygtninge på afstand af flyvebådene. Rapporter har senere påstået, at da et af Dornier-flyene landede tilbage ved Büg auf Rügen, var der 17 voksne og 99 børn ombord på et fly, der var godkendt til at medtage maksimalt 14 passagerer.

I slutningen af april måtte SNG 81 endnu en gang til at tænke på sin egen sikkerhed, idet de russiske styrker snart ville være indenfor rækkevidde af basen, og Karl Born fandt hurtigt et passende sted i Guldborgsund for sin gruppe.

Den 5. maj ved daggry lettede hele gruppen fra Büg og fløj i få meters højde uden at bruge radio, til Guldborgsund uden at blive opdaget af de allierede fly. Ligeså forbavsende var det, at hele flåden af skibe senere på dagen nåede Guldborgsund uden at blive opdaget.

Tysk vandflyver ved Guldborg maj 1945.

Tysklands kapitulation den 8. maj 1945 mærkede gruppen intet til, selvom den blev holdt i højeste alarmberedskab, og man ventede det værste. Det var først 3 dage senere, den 11. maj, at der begyndte at ske noget. Denne dag dukkede der en dansk officer op for at hente Karl Born til et møde i Sakskøbing med britiske officerer. Efter mødet udstedte Lt. Grey fra British Airborne Division detaljerede ordrer om, at alle skibe og fly skulle afvæbnes, og at alle våben og ammunition skulle transporteres til

Masnedsund i biler tilhørende den danske modstandsbevægelse. Ligeledes befalede Lt. Grey, at alle flyvebåde skulle beholde deres tyske kendetegn, men ved siden af disse skulle påmales Røde Kors mærker. Yderligere skulle alt personel i gruppen fortsat bære deres tyske uniformer, på hvilke der skulle bæres et Røde Kors armbånd på den venstre arm, og til samtlige medlemmer skulle ifølge Geneve Konventionen udstedes passersedler, der viste, at de arbejdede for Røde Kors.

Denne sidste instruks blev af Karl Born opfattet som værende englændernes svar på en dansk henvendelse om evakueringsmuligheder for en stor del flygtninge, der voldte store problemer for de danske myndigheder. Denne henvendelse var i tråd med en idé, som Karl Born selv havde fået, og han spildte ingen tid med at fremkomme med sine egne forslag til både danske og britiske myndigheder. Hans idé var at udføre 2 flyvninger mellem Guldborg og Bad Zwischenahn eller Norderney for at evakuere 150 sengeliggende patienter, samt 600 sårede soldater. Skibene kunne så flytte ca. 2.500 flygtninge til Schlesvig, hvis englænderne ville give tilladelse til at Luftwaffe fly udførte sådanne flyvninger nu efter krigens afslutning?

Royal Air Force gjorde det helt klart, at tyskerne var ansvarlige for sikkerheden af alt gruppens materiel og under ingen omstændigheder måtte andre fjerne noget som helst udstyr, der tilhørte gruppen. Desuden måtte ingen danske frihedskæmpere eller dansk politi få adgang til gruppens faciliteter, fly eller skibe, undtagen disse havde skriftlig tilladelse fra de britiske myndigheder og besøg kunne kun finde sted, så vidt der var britiske officerer til stede. Karl Born følte, at disse ordrer let kunne udvikle sig til problemer mellem danskerne og de uvelkomne tyskere, hvorefter han fandt på en diplomatisk løsning:

Hver flyvebåd skulle bevogtes af en kombination af 1 ubevæbnet Luftwaffe officer og 1 dansk frihedskæmper, og disse forholdsregler skulle også finde sted på skibene. Det viste sig, at dette arrangement virkede fint, og de eneste skud, der blev affyret, var, når der blev skudt efter rotterne der løb på kajen; kampen mod denne fjende resulterede ofte i, at de danske frihedskæmpere lånte deres rifler til tyskerne, der var bedre til at ramme rotterne. Danskerne så det prekære i situationen, og det blev accepteret, at de højeste officerer fik lov til at beholde deres pistoler. Således fortæller Karl Born, at han først den 10. juni afleverede sin pistol til en dansk frihedskæmper ved navn Lotse? Hansen.

Karl Born havde også skullet tage vare på besætningsmedlemmerne og deres familier. Inden gruppen forlod Büg, var der lavet strenge regulativer vedrørende slægtninge. Således blev det kun tilladt hustruer og børn af personale, der officielt var tilknyttet SNG 81, at få lov til at følge gruppen til Guldborgsund ombord på skibene. Alle andre slægtninge, forlovede og venner blev efterladt på Rügen, uden anden løsning end selv at forsøge den lange tur vestpå. På trods af disse strenge regulativer lykkedes det dog nogle ugifte piger at snige sig ombord ved at udgive sig for hustruer til personalemedlemmer af SNG 81. Pigerne ankom således til Guldborg sammen med de andre. Da den britiske kontrol med tyske styrker interneret i Danmark blev strammet, blev 5 ugifte piger således erklæret for ikke at være pårørende med udsigt til at blive anbragt i en flygtningelejr. For at undgå dette strakte Karl Born sin autoritet som gruppekommandør til det yderste og foretog en bryllupsceremoni på et af redningsfartøjerne, og alle 5 piger blev gift med deres forlovede og undgik dermed at blive skilt fra gruppen igen.

Bryllupsbillede fra Guldborg juni 1945.

Omkring 5. juni blev gruppen officielt stillet til rådighed for den Britiske Røde Kors kommission i Danmark. Den 16. juni beordrede Group 83, Royal Air Force, at evakueringen skulle foretages 2 dage senere, den 18. juni, og at alle 15 Dornier 24 og den ene Arado 196 skulle gå i luften for at flyve til den tyske flyvebase i Schleswig.

Flyene skulle være bemanded med deres fuldt normale besætninger og skulle transportere 450 sårede, hvoraf 150 var bårepatienter, samt gruppens hovedkvarterspersonale, jordpersonale og sygeplejere. Flyene skulle flyve i formation med 4 fly i hver, og hver formation skulle lette med 10 minutters mellemrum. Som eskorte blev udtaget 16 Typhoons fra Royal Air Force. Dette skulle være første og sidste gang at Royal Air Force fly blev beordret til at flyve eskorte for Luftwaffe fly. Tidlig om morgenen den 18. juni var der stor aktivitet på Guldborgsund. Samarbejdet mellem Luftwaffe og de danske og britiske myndigheder fungerede perfekt. Mens flybesætningerne klargjorde deres fly til deres allersidste flyvning, begyndte de første køretøjer at ankomme til kajen, og det var en uhyre blandet samling, nogle danske, nogle britiske, og en hel del Wehrmacht køretøjer af enhver beskrivelse. Kl. 9.42 udsendte Karl Born besked til 83. Group, at de 15 fly ville være klar til start fra kl. 12.00, hvorfor afgang af den første formation blev fastlagt til kl. 13.00. Ti minutter før kl. 13.00 hørte de tyske piloter lyden af Royal Air Force eskorten af Typhoons, der cirklede over Guldborgsund, og præcis kl. 13.00 gik de første tyske fly på vingerne. Alle flyvebåde kom sikkert af sted og landede senere ved Schleswig, hvor man var parat til at modtage de sårede. Nogle af de tyske piloter husker stadig den dag i dag den underlige følelse, de havde på deres sidste flyvning, når de ud af deres cockpit vinduer så Royal Air Force fly flyve roligt ved siden af sig. Efter landingen kom en sværm af små både flyene i møde for at bringe de sårede i land. Karl Born lagde til ved en lille bro, og beredte sig på den endelige overgivelse, der ville betyde opløsningen af SNG 81 for stedse. På broen blev han mødt af en Royal Air Force Wing Commander, som til hilsen gjorde officielt honnør, hvorefter han rakte hånden frem med en officers respekt. Karl Born afleverede sin officersdolk som symbol på overgivelse. Da de forskellige besætninger var kommet i land, blev de stillet til parade. Inden de blev ført til en krigsfangelejr ved Husum fik Karl lov til at holde en afskedstale til sit personale, og under talen var der ikke en britisk soldat at se. Efter det sidste ”træd af” genoptog de britiske soldater atter deres pladser for at overse transporten af krigsfangerne. Inden Karl Born forlod Schleswig blev han beordret til at udkommandere en besætning til at blive ved flyene for at træne Royal Air Force piloter i at flyve Dornier 24. Af de i alt 15 fly blev 3 overført til England, nogle blev brugt som øvelses mål, men de fleste af flyene blev knust af isen ved deres fortøjninger i Schleswig under den strenge vinter 1945-46. De uskadte blev sænket af Royal Air Force personale ved at der blev hugget hul i bunden af flyvebådene. Den 5. juli blev alle gruppens overfladeskibe under Royal Air Force overvågning overført til Schleswig.

De ubudne gæster

Indtil 5. maj 1945 var det de tyske myndigheder, som havde magten i Danmark, der tog sig af flygtningene.

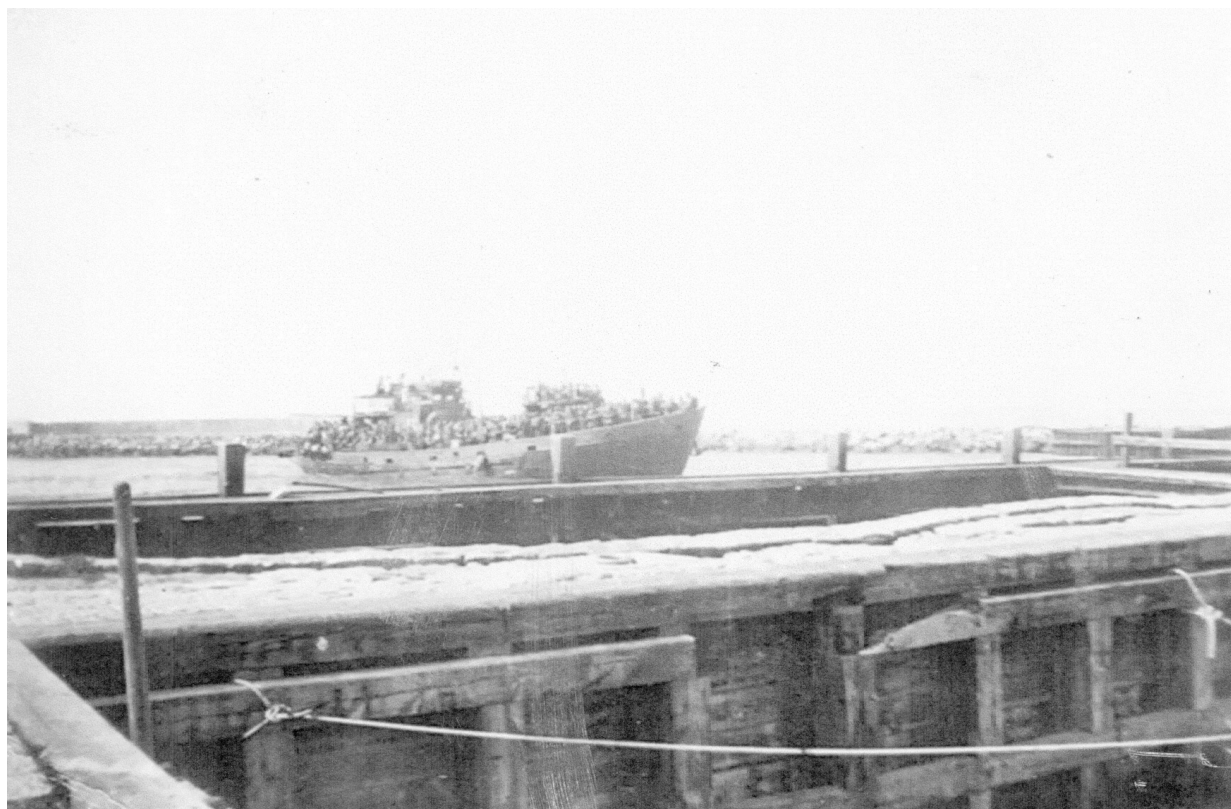
Tyskerne rekvirerede skoler, gymnastiksale, hotelsale, forsamlingshuse, større gårde og endog sommerhuse. Det var jo vinter og flygtningene skulle bringes under tag. Når flygtningene ankom, var de så godt som uden ejendele, og de var udhungrede og i dårlig helbredstilstand. Tyskerne sørgede selv for forplejningen idet de simpelthen rekvirerede det nødvendige. De blev også forsynet med penge 1 kr. pr. dag. Disse penge blev taget fra en særlig mellemregningskonto med den danske stat. (I årtier efter krigens slutning hævdede staten sin ret til dette astronomiske beløb).

Tyske flygtninge ved Rødby Havn maj 1945.

Fra Rødby Lokalhistoriske Arkiv har vi fået en skildring af flygtningestrømmens dramatiske ankomst til Rødby Havn 4. maj 1945. Egon Nielsen som på dette tidspunkt var 13 år (snart 14) fortæller: ”Meget tidligt om morgenen blev vi vækket af taktfast march af mange fødder, og vi undrede os over, hvad det kunne være. Kort tid efter ringede det på døren. Min far stod op og åbnede sovekammervinduet og så ned. Der stod fru Otto Nielsen, og hun råbte op til min far, at hun havde været hos de

andre forældre til os skolebørn, og alle var enige om ikke at sende os i skole på grund af den nuværende situation.

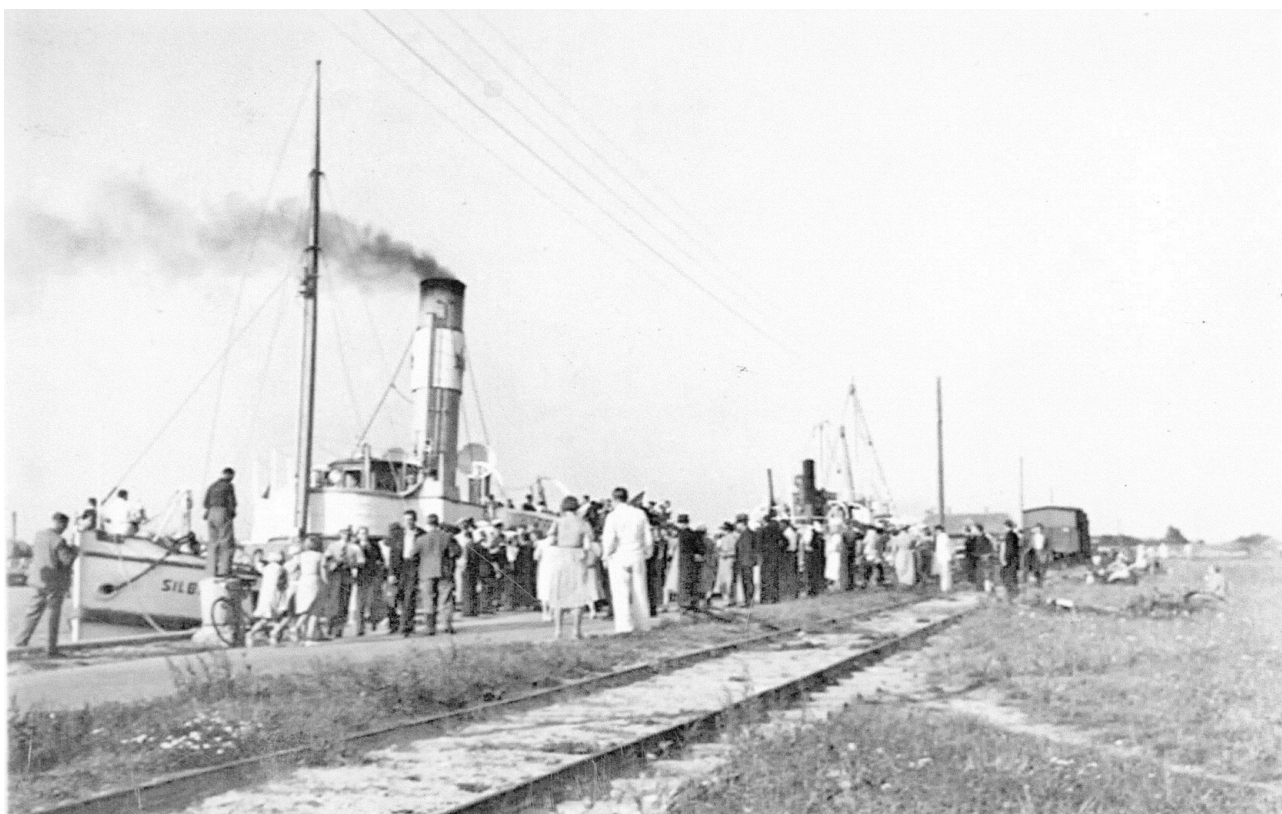
Tysk skib med flygtninge på vej ind i Rødby Havn.

Vi boede i Rødby Havn, og vi skolebørn skulle på cykel til Rødby ca. 6 km væk. Vores havn var de sidste dage langsomt blevet fyldt op med tyske krigsfartøjer. Disse kom østfra grundet det russiske pres. Jeg havde min daglige gang på havnen med alle disse spændende hændelser. Jeg var begyndt at lære tysk i skolen, så her var jo rig lejlighed til at få det afprøvet i praksis. I løbet af natten var en stor tysk passagerbåd (anslået til 10-15.000 tons) ankret op ud for Rødby Havn (Antagelig "Monte Rosa"). Skibet var fyldt med soldater og flygtninge bl.a. fra Berlin, antagelig indskibet i Warnemünde. Landsætningen af hele denne brogede skare foregik nu her i morgentimerne. De første, der kom i land, var unge og veludrustede, men op ad formiddagen faldt standarten noget. Lettere sårede og civile var nu overalt at se, og Rødby Havn's beboere fik besked om at være dem behjælpelige i begrænset omfang.

Vi boede i tjenestebolig i et lukket område, så vi havde ingen, men de 2 mennesker, der senere blev mine svigerforældre, skulle sørge for 2-3 soldater. Det viste sig at være russere i tysk uniform. Den ene var fra Baku. Da de nogle dage senere rejste,

forærede Baku manden min kone en medaljon med den russiske Tsar og hans gemalinde Dagmar.

Det store førømtalte passagerskib havde min interesse, og samtidig var Charles Larsen ved at gøre sin jolle klar. Hans far kom hjemmefra, hvor han havde loddet en fyldetud på jollens lille brændstoftank, Kurt "Slagter" og jeg fulgte spændt arbejdet med at få tanken installeret, og da det var klaret skulle der prøvesejles. Charles startede den lille Gøta- motor på benzin, og da den var varm, blev der slået over til petroleum.

Tyske flygtninge på vej i land ved Rødby Havn maj 1945.

Kurt og jeg blev inviteret med på prøveturen. Charles sad ved roret og hans far kastede los, og så gik det ellers ud af havnehullet og ud mod det store skib. Der var livlig trafik mellem skibet og havnen af tyske både, så et godt stykke ude vendte Charles om og sejlede ind igen.

Da vi kom ind og fik Gøta-motoren stoppet, kunne vi høre flymotorer ude fra havet. Vi kunne ikke se dem for molemuren, men jeg hoppede op på en stor cementblok, og nu kunne jeg se en lille formation af fly, der kom strygende lavt over havet. Kort før molen steg de meget stejlt op, og vi så nu, at det var engelske fly. Fra alle skibene lød

nu alarmsirenerne, og civile styrtede i land og søgte ly ned bag diget. Flere af skibenes maskinkanoner var nu bemandede, og de ”bjæffede bravt mod flyene. Kurt og jeg, Charles og hans far slog nu olympiske rekorder for at komme ned bag diget, for nu blev der svaret fra flyene. Så var flyene pludselig væk.

Efter at have spist til middag og luftalarmen var forbi, gik jeg igen ned til havnen hvor Charles talte med en signalmand, og han fandt ud af, at han kunne bytte sig til en kikkert, hvis han kunne få fat i en pakke smør. Han trak nu hjemover for at se, om han kunne få fat i noget smør. Da han kom hjem så hans far meget alvorlig ud og sagde: ”De fly du så, var antagelig rekognoscerings fly, så vi kan vente, at helvede bryder løs, og så går du i beskyttelsesrum”, han havde så ikke andet at sige end ja. Mens radioen var i gang med en udsendelse blev den pludselig afbrudt for en pressemeddelelse ”Det meddeles nu fra Montgomerys hovedkvarter, at tyskerne i Holland, Nordvesttyskland og i Danmark har overgivet sig”.

Nu sneg vores fortæller sig igen ned af havnen til. Ud for kapellet, der hvor Torvegade begynder, stod en gruppe tyske soldater. I periferien af denne gruppe, stod en ung mand i den sorte kampuniform. Han gik hen til gruppen og fortalte dem, at krigen var forbi, og tyskerne havde overgivet sig til Montgomery. De talte ivrigt sammen indbyrdes, kun den unge sortklædte holdt sig for sig selv. Så så han, at hans ene hånd langsomt gik op til hans højre bryst, og han flåede den tyske ørn af sin uniform. Så tog han sin skråhue af og smed den på jorden og trampede på den, mens han råbte: ”Deutschland kaput, Deutschland kaput”. Så gik fortælleren ned til havnen. Nede ved det første slæbested lå nogle små skibe, her gik en ung Hitlerjugend, som han tidligere på dagen havde set, vagt på kajen. Han gik hen til ham og sagde: ”Krigen er slut, og tyskerne har overgivet sig, undtagen i Norge”, Han sagde først ”Nein”, men da påstanden blev gentaget, sprang han pludselig ombord, og kom lidt efter op igen med en lille taske, men uden maskinpistol. Han løb hen ad kajen og sprang ombord på et stort skib. Et øjeblik efter blev der liv ombord. Maskinerne blev startet op, og fortøjningerne blev kastet, og de gled ud af havnen. De skulle til Norge og kæmpe videre. De nåede dog ikke længere end op i Langelandsbæltet. Her blev de sænket af en engelsk U-båd.”

Kapitulationen trådte først i kraft om formiddagen den 5. maj 1945. Den endelige fred i Europa trådte i kraft den 8. maj. 2. Verdenskrig sluttede i august efter sejren over Japan.

Flygtninge i Sakskøbing

I de første dage af maj kom der 38 store og små skibe med omkring 20.000 mennesker ind til Rødby Havn. Nogle af disse var soldater, tidligere krigsfanger og tvangsarbejdere fra mange nationer, men flertallet var civile flygtninge fortrinsvis kvinder og børn.

Ved kapitulationen bestemte de danske myndigheder, at ca. 2000 flygtninge skulle anbringes i Sakskøbing Politikreds. De blev fordelt således:

Berritzgaard	ca. 1000
Krenkerup	ca. 650
Nørregaard	ca. 300
Majbølle forsamlingshus	15

Register over aldersfordelingen

0-10 år	371 personer
10-20 år	254 personer
20-30 år	235 personer
30-40 år	185 personer
40-50 år	199 personer
50-over	211 personer

Listen indeholder franske og italienske soldater mellem 20 og 40 år ca. 90 stk.

Udover de registrerede har der nok været flere, men antallet skiftede den første tid, fordi personer registreret som allierede flygtninge blev sendt videre meget hurtigt.

Hos mange af flygtningene var helbredstilstanden meget dårlig, da de ankom, og mange døde og blev begravet på Sakskøbing kirkegård, der er blevet registreret 72 døde i lejrene i Sakskøbing:

Døde flygtninge i Sakskøbing

0-10 år	33 personer
10-20 år	8 personer
20-30 år	5 personer
30-40 år	6 personer
40-50 år	5 personer
50-over	15 personer

Dødstallet kan godt være højere, for der blev indlagt en del på sygehuset i Nykøbing F. og i Stubbekøbing lå der et hospitalsskib ”Rügen”, hvor en del også døde.

Ved begravelsen på kirkegården i Sakskøbing begravede man dem i kister, men et cirkulære bestemte senere, at begravelserne skulle ske i poser, hvilket var langt billigere. Poserne blev sendt fra København, men de var imidlertid alt for små (sandsynligvis beregnet til børn), og der måtte som regel bruges to poser hver gang.

I Sakskøbing gik man dog tilbage til kister, men når begravelsesfølget havde forladt stedet, gik et hold flygtninge i gang med at løfte kisten op og udtage liget for bagefter at lægge liget i poser, så man kunne genbruge kisten til næste begravelse.

I september måned kom en del franske og belgiske flygtninge til Engestofte, og den 7. november 1945 blev de indkvarteret på Nørregaard. Senere blev de med DFDS skib sejlet til Ålborg, da lokalerne på Nørregaard ikke var egnet som vinteropholdssted.

Flygtninge bliver sendt til Ålborg med DFDS skib fra Sakskøbing havn.

De indkvarterede på Majbølle forsamlingshus blev den 15/7 1945 flyttet, så det igen kunne anvendes til sit egentlige formål.

En læge Suren var kommet hertil med flygtningene og på grund af lægemangelen fik han godkendt ansættelse som reservelæge ved overlæge Johs. Thygesen på Sakskøbing Sygehus.

Modstandsbevægelsen stod i en kort tid for bevogtningen og styringen af lejrene. Derefter blev borgmester Peder Kirkegaard den øverste ansvarlige. De praktiske opgaver skulle løses af det civile luftværn med værnepligtige CB'ere svarende til de nuværende CF værnepligtige. Borgmester Kirkegaard fik efter en henvendelse til garnisonen i Vordingborg stillet premierløjtnant Sørensen til rådighed for flygtningeadministrationen og løjtnant Dan Åpilsen fik ansvar for forplejning m.m.

Den vigtigste opgave var i første omgang at få forplejningen af de mange mennesker sat i system.

Flygtningeadministrationen havde i samarbejde med sundhedsstyrelsen udarbejdet en kostplan, der skulle sikre at flygtningene fik en tilstrækkelig kost.

Kostplanen omfattede følgende fødemidler:

Der skulle sikre at flygtningene fik 2000 kalorier dagligt.

Tørkostportionen til dækning af morgenmad og frokost bestod af:

150 g rugbrød pr. person pr. dag

125 g sigtebrød ” ”

20 g smør eller fedt

25 g Kødpålæg

25 g mager ost

15 g sukker

1 g erstatnings te

Til varm middagsmad:

½ l pr. person af: søbekål, kartoffelvælling, havrevælling eller sulevælling, Også bygvælling kunne komme på menukortet, hertil 50 g kød eller flæsk pr. person pr. uge.

Til børn og gravide kvinder i de sidste 3 måneder af svangerskabet kunne der suppleres med ½ l sødmælk pr. person pr. dag.

Efter lægeordination fra dansk læge kunne der yderligere bevilges 1 æg og bouillion.

Det meste af varerne blev købt ved lokale handlende.

Kolonialvarer leveredes af skibshandelen i Brogade.

Mælke- og mejeriprodukter blev leveret fra Rørbæk mejeri.

Grøntsager blev leveret af en lokal grosserer, med kæle / øgenavnet ”Is Hansen” – I sommertiden solgte han ispinde på torvet, men han var også grosserer i grøntsager.

Flygtningeadministrationen i ministeriet havde sat prisen for madvarer til 85 øre pr. dag, det var det, det måtte koste, derfor gjaldt det også om at kunne sikre sig billige frugt og grøntsager og i heldigste tilfælde gratis forsyninger.

Flygtningene stod selv for madlavningen.

Flygtningene på Berritzgård

Tytte Botfeld skriver i sin dagbog:

”Borgmesteren i Sakskøbing (Peder Kirkegård) gik i august 1945 til min far (inspektør Gerner Nielsen på ”Anstalten,” nu Saxenhøj) for at låne min mand (Knud Botfeld) til flygtningelejren Berritzgaard.

Både far og direktionen for plejehjemmet sagde ja, min mand blev slet ikke spurgt! Så han trådte udenfor nummer på ubestemt tid.

Han var ikke meget værd, da han med borgmesteren gik ind i lejren. Det var et grimt ansvar at få lagt på sig – det, at det nu var ham, det hvilede på, hvor meget der blev gjort for de tyske flygtninge – ikke mindst børnene. Det at være deres eneste forbindelse til omverdenen.

Lejren bestod af et lille dejligt slot samt en lang række gråbrune barakker og et højt pigtrådshegn rundt om det hele. Uden for pigtråden var der bevæbnede vagtposter og indenfor 1200 flygtninge, hvoraf de 300 var såkaldte forældreløse, det vil sige børn, der ingen pårørende havde her og ikke vidste, om de overhovedet havde nogen familie i live.

Alle disse mennesker skulle have tøj på kroppen og sko på fødderne. De skulle have tæpper til at dække sig om natten. Maden skulle fordeles retfærdigt, så de kloge ikke levede højt på bekostning af de mindre kloge. Der var 600 skolepligtige børn, der skulle have undervisning på en eller anden måde, og der var 100 gamle, der skulle passes.

Lejren ved Berritzgård 1945.

Alt sammen i et land, hvor så godt som alt var mangelvare! Det var ikke sært, om min mand følte sig lille og ydmyg over for opgaven.

Det var sandelig noget af en opgave at gå i gang med. Børnene sov på halm, der var spredt langs væggene, og der var fem børn om hvert uldtæppe. Å Herregud, hvor var det strengt. Vi havde givet dem vores reservetæpper, men det forslog ikke engang som en skrædder i helvede.

De forældreløse børn boede i slottet, de øvrige flygtninge i barakkerne. De almindelige flygtninge havde hver især reddet sig en lille bitte smule tøj, men børnene havde ikke meget andet end det de gik og stod i. Når det skulle vaskes, måtte de putte sig under den femtedel tæppe, der var deres.

En dag besvimelede en kvinde i lejren. "Schwester Bertha" fik grunden ud af hende. Hun havde et spædbarn, som hun ikke havde mælk nok til. Barnet skulle have en flaske ved siden af, men hvorfra skulle hun få en sut? En af de andre flygtninge solgte hende en sut for 14 dages koldforplejning! Men at amme næsten uden selv at spise, når man i forvejen var afrakket, det kunne hun ikke klare. Jeg tryglede og bad alle mulige vegne om sutter. Apoteket tryllede fra et hemmeligt reservelager 5 stk. frem.

Hun fik de fire, så havde vi en i reserve, når en mor engang stod for at sælge sin madration.

Det glædede min fromme sjæl at tænke på, at schwester Bertha fik hævn over "sælgeren". Hun kom kort efter og havde så forfærdelige tandsmerter, måtte hun dog ikke få noget smertestillende. Men det havde Schwester Bertha skam ikke spor af. Jeg ved ikke hvor længe schwester Bertha nænnede ikke at give hende noget, men vi undte den lede kvinde hendes tandpine. Hun trængte ikke spor til den madration, hun byttede sig til.

Nød lærer nogen kvinde at spinde. Min mand lærte den at blive gangster. Tyskerne kaldte det at organisere!

En god ven, Niels Frederik, der var lejrleder i en nærliggende flygtningelejr, var ukuelig energisk og havde et uopslideligt gåpåmod. Han oplærte min ægtefælle i gangsterfaget.

Nok var alt en mangelvarer, men der fandtes store lagre af den tyske værnemagts efterladenskaber, som englænderne lige så stille druknede som krigsbytte. Der var biler, skrivemaskiner, tæpper – TÆPPER -, lagner, medicinalvarer, fodtøj, o. s. v.. Det kunne ikke fås, det kunne kun stjæles. De to fyre var ved at blive drevne forbrydere. Jeg tror de nød det!

De tog ind til Kastellet i København for at forhandle med chefen for de engelske styrker. Niels Frederik, som var farmaceut, havde på et folioark skrevet en liste over de medikamenter, vi trængte hårdest til i lejrene, og efter en lang og hyggelig forhandling med den engelske oberst gav han dem tilladelse til at hente de på listen opførte medicinalvarer i frihavnen. Dokumentet fik et stempel og blev underskrevet af ham, og de fik oven i købet en stor tysk ambulance til at transportere varerne i.

En gang, da et stort depot skulle nedlægges, lykkedes det dem at (stjæle) organisere så meget, at de kunne fylde 3 jernbanevogne. Børnehjemmet fik senge, så der kun var to børn i hver seng, de fik så mange tæpper, at de ikke behøvede at fryse, de fik lagner, de fik – ja, det blev helt menneskeligt efterhånden.

Da børnehjemmet var forsynet, fik den øvrige lejr gavn af resten af forsyningerne.

Vi var efterhånden så vidt, at der var kommet gardiner for vinduerne i barakkerne.

Livet i lejren

Advarsel!

Ethvert samkvem med tyske flygtninge er forbudt.

Det er forbudt at stå stille eller færdes frem og tilbage eller langs flygtningelejrens indhegning eller i dennes umiddelbare nærhed.

Overtrædelse medfører strafansvar.

Politiet

 LUFTVÆRNSKONTORET SAXKJØBING	Luftværnskontorets Registrerings Nr.	SX. Nr.: 879
	Flygtningelejren: Berritsgaard	Flygtningelejrens Registrerings Nr.
Nationalitet: Tysk		
Efternavn: Wendt f. Erdmann Fornavne: Margarete		
Født den 2/1 1891 i Stettin		
Stilling: Husmoder		
Ægteskab: gift med Richard Wendt		
Antal Børn: 3/ 1 paa Berritsgaard, 1 i Swinemünde Ozeana, 1 Soldat i (med Opgivelse af Parchim Mecklbg. disses evt. Opholdssted)		
Tidligere Bopæl: Stettin 9 Dorfstr. 11 (evk. til Ferdinandshof b/Pasewalk		
Til Brug for Lægen: vac. m. Tyfus 5.6.1945.		

Registreringskort for tysk flygtning.

Flygtningelejren på Berritzgård var en lille isoleret by uden nogen tilknytning til omverdenen med undtagelse af de daglige forsyningsvogne, som kom til de fastsatte tider. Der var børnehave, kirkesal og konfirmandundervisning, begravelser, bryllup, barnedåb, kirkekoncerter og ugentlige gudstjenester. Der var alderdomshjem, badeanstalt og fængsel. Der var ingen butikker og ingen penge, kun

udleveringssteder, hvor man fik sin ration: Hver dag en portion sammenkogt mad og koldforplejning. En gang om ugen brændsel, en gang om måneden sæbe og en sjælden gang lidt beklædning, for det meste gamle tyske uniformsdele.

Til at udfylde fritiden var der et sangkor, en teatertrup, kolonihaver, utøj og nu og da et bal til hjemmelavet musik.

De tyske flygtninge i lejren fik informationer gennem en avis, som var maskinskrevet på bagsiden af vagtplaner og andet papir. Avisen udkom en gang om ugen, og indholdet var tyske oversættelser af danske avisartikler i en kort form.

I august 1945 blev de to officerer, der havde været udlånt til bistå med organiseringen af lejrene kaldt til deres regiment og som tidligere nævnt blev Knud Botfeld ansat som leder. Der blev også valgt en tysk tillidsmand af flygtningene.

For at holde styr på forholdene i lejren blev der udarbejdet en instruks for barak- og værelsesformænd som følger:

- 1) Barak- og værelsesformænd er, som indtil nu, ansvarlige for de indsatte barakbeboere.
Værelserne skal holdes pinligt rene, især hjørnerne ved ovnen. Vinduer og døre skal vaskes mindst en gang om ugen. Gulvet skrubbes 2 gange ugentligt. At gangene og badeværelser skal være rene er en selvfølge. Til deres rengøring er alle kvinder og piger, som står på listen, uden undtagelse forpligtigede. I den sidste tid hældes der affald og spildevand ud af vinduerne, dette forurener barakområdet og skal selvfølgelig stoppes.
- 2) Barak- og værelsesformænd skal, mere end før, passe på at alle indsatte, efter kl. 22, er på deres værelser og er ansvarlige hvis nogle personer ikke er til stede. Indbyrdes besøg fra enkelte personer på fremmede værelser efter kl. 22 er forbudt og skal oftere kontrolleres.
- 3) Der skal være ro på værelserne og gangene især ved middagstid (kl. 12.00 – 14) og om aftenen. Urostiftere og ballademagere skal, hvis advarsler ikke nytter, anmeldes til lejrledelsen til afstrafning. Der klages over, at især unge forstyrrer modtagelsen af radioavisen. Dette skal ophøre, de indsatte har en ret til at høre radioavisen uforstyrret, især da de ingen brevkontakt til fædrelandet har.
- 4) Barak- og værelsesformænd skal holde øje med at børn ved mørkets frembrud ikke er udenfor mere, især i denne tid laver de alverdens ulykker, men også leg og råben på gangene er forbudt. Det vil være en fordel hvis børn hellere tænker på deres

skolegang. Uvidenhed i skolestoffet er afskrækkende stort, og den korte undervisningstid med de få lærere kan ikke klare det hele. Forældrene skal også arbejde med deres børn.

- 5) Små skænderier imellem de indsatte kan først prøves ordnet af barakformænd før de meldes til lejrledelsen. I øvrigt er det bedre at leve i fred end at skændes. Vi er flygtninge som skal leve og bo tæt med hinanden, derfor skal vi med god vilje forsøge at leve sammen i fred. Derfor er det vigtigt at formændene forholder sig rolige og fornuftige og prøver at standse opståede stridigheder. Personer som altid søger strid skal meldes til lejrledelsen og vil blive straffet.
- 6) De indsatte skal helst overholde lejrledelsens kontortider, vi har meget andet at gøre og vil ikke forstyrres, kun i nødstilfælde kan ledelsen altid opsøges.
- 7) Barakformænd (og alle fornuftige indsatte) skal kæmpe imod sladder. Sladder fører kun til uro og misforståelse mellem de indsatte. Vigtige nyheder bekendtgøres, med hensyn til nødvendighed, altid og rettidigt.
- 8) Et gnidningsløst og disciplineret samarbejde mellem lejrledelsen og de indsatte er nødvendigt for at gøre det lettere at være flygtning.
- 9) Den nye lejrorden skal overholdes nøje.

For sidste gang gøres de indsatte opmærksom på: Det er forbudt at indføre levnedsmidler af enhver art til lejren. Byttehandel mellem varer (stof, beklædning, sko og deslige) mod levningsmidler eller tobak er forbudt.

Det er også forbudt at lave byttehandel i lejren, det er også forbudt at betale håndværk og andet arbejde med levnedsmidler. Dem der ikke selv bruger deres brød kan give det til andre indsatte, især børnerige familier, uden at forlange noget for det. Lejrindsatte som modtager pakker fra udlandet skal forbruge deres indhold for sig selv og må ikke drive byttehandel.

Som følge af den nye lejrordning kom der løbende meddelelser ud til beboerne. Her følger meddelelserne fra d. 24/10 1945:

Alle ejere af barnevogne skal anmelde disse med det samme (indtil 25-10 kl. 12.00) for at stille dem til rådighed for mødre med babyer. Ikke anmeldte vogne vil, hvis nødvendigt, blive beslaglagte.

For renlighed i gården, mellem og bag barakkerne, har barakformændene ansvaret. Fejning skal udføres af ikke skolepligtige børn og store skoledrenge i deres fritid. Halm, spåner, papir osv. skal fjernes med det samme.

Der klages også over renligheden på toiletterne, især mødre som tømmer natpottes passer ikke på og sviner sæderne til.

I den sidste tid fjernede nogle børn brædder fra hegn og skure. For disse ødelæggelser vil i fremtiden både børn og deres forældre blive straffet.

For sidste gang advares om at der ikke fjernes tørv fra bunken eller skuret.

Lyset i værelserne må nu tændes fra kl. 17.30 – 22.00 alligevel gøres der opmærksom på at der skal spares på el.

Værelserne må fra nu af, hvis nødvendigt, også opvarmes om formiddagen, men kun med selvindsamlet brændsel (ikke tørv).

Lejrindsatte skal nu især ved regn passe på renlighed i gangene, værelserne og sørge for grundig udluftning.

Ifølge materiale-mangel kan nødvendige sko-reparationer ikke udføres mere. For mindre reparationer bedes de lejrindsatte selv levere materialet. I den nærmeste tid vil der være mangel på sko, især for børnene. Der vil ikke være tilstrækkelig uddeling af træsko. Familierne kunne måske bytte ikke brugte sko indbyrdes.

Igennem beslaglæggelse af beklædning, tæpper osv. uddeles disse til lejrindsatte, som har behov. Lejrindsatte optages på en liste med navn og det nødvendige behov. Indskrivning finder kun sted fra kl. 14 – 16, fra torsdag d. 25/10. Uddelingsterminen bekendtgøres.

Fra d. 25/10 er lageret (ifølge politiordre) kun åben fra kl. 9.00 – 16.00.

Barakformændene kontrollerer fra tid til anden, at de indsatte passer på, at tiderne ikke overskrides.

Barnevognen

Tytte Botfeld fortæller: *"En lille ting kunne i en flygtningelejr lave den helt store revolution. Sindene kogte op ved den mindste anledning, og så var lejren som en stor myretue.*

En af flygtningene havde brændt sin barnevogn. Det lyder ikke af så meget, men i en flygtningelejr, hvor ingen ejer mere end det rent minimale, og hvor ingen kan skaffe sig noget, er målestokken anderledes.

I de første 6 måneder blev der i lejren født 20 børn. Mødrene var ganske unge piger, fædrene "en soldat i grøn uniform (Værnemagtsuniformen). For at skaffe disse børn barnevogne havde min mand forlangt en registrering af alle barnevogne i lejren.

Nogle flygtninge havde en barnevogn, som de havde brugt til at transportere deres ting i, andre havde børn, der var vokset fra deres barnevogn. Men frem for at lade en anden mor låne sin barnevogn, havde denne kone valgt at brande sin af. Det kunne lejren ikke tage.

Min mand trommede sammen til stort forhør. Han selv sad for midten af bordet, til højre for ham sad lejrens tillidsmand, valgt af flygtningene selv. Til venstre den tyske forvalter, valgt af min mand. På en bænk til højre 4 flygtninge, uvildige bisiddere, udtrukket blandt flygtningene. De var de vigtigste af det hele, for de kunne bagefter i lejren fortælle, hvordan det hele var foregået. Så var der forsvareren, en flygtning udpeget af "den anklagede" og så den anklagede selv, en kone på en 30 år, bedre klædt end de fleste i lejren, som hovedsaligt var beboet af jævne østpreussiske bønder og håndværkere.

Min mand prøvede forgæves på alle mulige måder at få hende til at komme frem med lidt formildende omstændigheder, men hendes eneste forsvar var, at ingen af de horeunger fra lejren skulle have lov til at ligge i hendes barnevogn. Havde det været den danske lejrleder, der selv havde haft brug for den, ja så ---

Hun fik 7 dages skarp arrest, men vi måtte hurtigst muligt flytte konen til en anden lejr for hendes egen skyld, hun var ikke populær.

Eftersøgning af børn og forældre

Børnehjemmet voksede stadig. Fra de andre lejre fik vi børn enkeltvis eller i mindre grupper. Det var børn, som ingen direkte pårørende havde, og som derfor førte en kummerlig tilværelse uden nogen til at tage sig rigtig af dem.

Vi var begyndt at få forespørgsler fra andre lejre og fra Tyskland. Det var fædre og mødre, der ledte efter deres bortkomne børn.

Vi vidste, at kun 80 af vore børn var reelt forældrelose. Resten havde muligvis forældre eller andre pårørende. Børnene var jo i stor udstrækning blevet evakueret fra de store byer på grund af bombefaren, mens mødrene havde måttet blive tilbage for at arbejde i rustningsindustrien. Børnene var så i krigens sidste tid blevet evakueret igen og havnet i Danmark. Muligheden forelå, at det var gået mødrene på samme måde.

En del af børnene havde været med moderen på flugt, men moderen havde måske forladt flygtningetoget for at skaffe vand eller mad til sit barn, og så var toget kørt fra hende.

Mange af disse børn var så små, at de ikke selv kendte deres navne, og af dem, der var store nok, var der en del, der havde fået et chok, så de havde glemt det, og først nu længe efter flugten begyndte de at kunne huske lidt fra hele den tid.

Når der dukkede en formodet mor op i en eller anden lejr, kørte min mand af sted med barnet og en "tante" fra børnehjemmet, og så var der en komedie, for én ting var næsten sikker hver gang: Moderen var overbevist om, at det var hendes barn. Et barn, der lignede hende, med samme hårfarve, samme størrelse og uden forældre. Det MÅTTE være hendes. Barnet var til gengæld lige så overbevist om, at det ikke var dets mor. I det år, de havde været skilt fra hinanden, var moderen blevet mange gange et år ældre, og nu blev barnet passet af 18-20 årige unge piger på børnehjemmet. Ikke tale om, at barnet ville vedkende sig den mor. Spændende var det så, om man kunne finde frem til sandheden. Var der et modermærke eller andet kendetegn, var det nemt nok, ellers måtte man jo prøve at finde frem til fælles erindringer, som barnet kunne huske, noget legetøj, bedsteforældrene, husdyr eller hvad det nu kunne være. Det var meget vigtigt, at der ikke skete fejltagelser, for var barnet først udleveret, slettedes det af kartotekskortet, og så havde en rigtig mor ikke mere en chance for at finde sit barn.

Fra flygtningeadministrationen oprettede man et kontor i en af de københavnske flygtningelejre, hvor man udelukkende tog sig af dette efterforskningsarbejde. Alle vore børn blev fotograferede og to billeder blev sendt til kontoret.

Ved et pudsigt tilfælde blev denne fotografering årsag til, at en lille pige, som vi kun kendte fornavnet på, fandt frem til sine forældre. Min mand kørte børnene ind til Sakskøbing for at blive fotograferet, og "tantan" – plejersken"-- havde fået besked om at gå en lille tur med børnene, når de var færdige, hvis min mand ikke var kommet tilbage. Det var en mægtig oplevelse for børnene, som kun var vant til livet i lejren, at få lov til at gå en tur i storstaden Sakskøbing!

Idet de gik forbi en bagerbutik, pegede den lille pige op på kringlen og sagde: "Sådan en hang der også uden for fars forretning." Det og fornavnet var oplysning nok for Ralph Holm, leder af flygtningeadministrationens kontor. 14 dage efter havde han fundet frem til forældrene i Tyskland.

Det var ikke den vanskeligste opgave Ralph Holm løste. En familie i Hamburg havde forgæves ledt efter deres barn. Inde hos Ralph Holm fandt de på, at et lille barn måske ikke udtalte navnet rigtigt og gik i gang med at søge under alle de udtaler af navnet, de bare kunne vride ud af deres hjerner. De fandt det! Barnet sad i samme by som forældrene. De kunne tage sporvognen ud og hente det."

Tilsyn med lejrene.

3 rapporter fra Den Danske flygtningeadministration

Flygtningelejr Berritzgaard Rapp. !

Dansk lejrleder: K. Botfeld

Tysk tillidsmand: Copp

Luftværnsområde: Sakskøbing

Distrikt: Maribo Amt

Besøg i lejren 20/5 1946

Beboerantal: 860

Sundhedstilstanden såvel i selve Lejren som i Børnehjemmet er god. Alle er beskæftiget så meget, som deres arbejdsevne sætter dem i stand til.

Der er i alt 302 skolepligtige børn. Læreren klagede over at undervisningsstoffet var for lille, og de allerede var igennem alle skolebøger. Ca. 50 unge fra 14 – 20 skal nu i gang med ungdomsskolen. For de voksne har der allerede i nogen tid været undervisning i Engelsk og Fransk, Stenografi og Gymnastik.

Børnehjemmet i Slottet, hvor der er 257 forældreløse børn i alderen 1½ - 17, ledes nu på 2. år af fru Fach, som både efter den danske lejrleders udsagn og efter det indtryk man fik af hele indretningen, gør det overordentlig godt. Børnene så sunde og glade ud.

Alderdomshjemmet i lejren påtænkes i løbet af en uges tid flyttet til Hardenberg (Krenkerup), for at skaffe mere plads til undervisningen, idet det kniber med pladsen, efter at Ølsted Lejren er flyttet til Berritzgård.

Lejren holder 8 grise, som den klarer på affaldet. Der har været to til, som er slagtet, og der bliver så trukket tilsvarende fra i kød tildelingen.

På opfordring havde den danske lejrleder for 4 måneder siden bestilt koste fra Oksbøl, men siden intet hørt. Nu binder de dem selv.

Sign. Karen Margrethe Vilstrup

Sign. Jørgen Vedel-Petersen

Rapport II

Besøg i lejren 16/7 og 15/8 1946

Antal børn nu: 300 (Kapacitet ca. 750)

Lejren er nu med henblik på i fremtiden udelukkende at skulle være børnelejr beskæftiget med de hertil påkrævede udvidelses- og opbygningsarbejder. Så godt som alt arbejde udføres af flygtningene selv. Eksempelvis kan nævnes, at flytning, opstilling m.m. af en barak fra Nakskov ikke menes at ville koste mere end ca. 1000 kr., når de i forbindelse hermed påkrævede arbejder er fuldført.

Det kniber meget med arbejdstøj, og det må derfor anbefales, at der også til denne lejr kommer materiale til sådant.

Af de ca. 300 børn er ca. 100 forældreløse. Også til dem er det meget nødvendigt, at der gøres en udvej for at skaffe dem noget tøj. Nogle camoufleringshandsker fra

lazarettet i Haslev er udnyttet til at sy undertøj af, men da det jo skal sammensættes af mange små stykker, rækker det ikke langt. Sygarn er der også stor mangel på. På Slottet er nu anbragt 3 brandstiger. Desuden forefindes hydranter og almindelige 2" slanger.

Vi fik forevist en halmkost, som var tilsendt fra St.c.l. typen er så godt som uanvendelig. Lejren binder nu selv koste af kviste fra skoven.

Flygtningelazarettet Krenkerup Rapport I

Besøg på Lazarettet: 15/8 1946

Patient antal: 30 (Plads til 125)

Alderdomshjem: 25

De gamle i Alderdomshjemmet har ganske udmærkede forhold, og tilsyneladende påskønnede de det også meget.

Lazarettet klarer sig med sengelinned, også hvis det skulle blive stærkere belagt, men der klagedes over en meget følelig mangel på håndklæder.

Skolegangen i lejren

Som vi ser af Stundenplan (Plan over undervisningstimerne) fornægter den tyske sans for planlægning sig ikke, undervisningen i de forskellige fag på de forskellige trin er forbilledligt flot organiseret. Vi bemærker også undervisning i engelsk, korsang og musik.

Som nævnt i rapporten for undervisninger er manglen af lærebøger katastrofal, og af indberetninger fremgår manglen på hefter til skrivning og regning, desuden mangler man flasker til blæk. Det var en indsats på trods af den vanskelige situation.

S t u n d e n p l a n

Std. kl.		Montag	Dienstag	Mittwoch	Donnerstag	Freitag	Sonnabe
5-9	G II Mittel- stufe	Religion Deutsch	rechnen Rechnen	Deutsch Deutsch	Deutsch Rechnen	rechnen deutsch	Gesamt- Religio
9-10	G II Mittel- stufe	Deutsch Geschichte	Gesamt-U. Biologie	Rechnen Rechnen	Gesamt-U. Erdkunde	Deutsch Rechnen	Gesamt- "
10-11	G I Ober- stufe	Deutsch Deutsch	Rechnen Erdkunde	Deutsch Deutsch	Deutsch Biologie	Rechnen Deutsch	Gesamt- religio
11-12	G I Ober- stufe	rechnen Rechnen	Gesamt-U. Rechnen	rechnen Geschichte	Gesamt-U. Rechnen	Deutsch Gesamt-U.	Gesamt- Rechnen
14-14.45	Ia II	Gesamt-U. Deutsch	Musik Naturlehre	Gesamt-U. Deutsch	Gesamt-U. Naturlehre	Gesamt-U. Deutsch	Gesamt- Rechnen
14.50-15.00	II	rechnen religion (K)	Deutsch Religion (K)	rechnen -	Rechnen Konfirm. U.	Naturlehre -	musik Religio (K)
15.45-16.30	Ib Ic	Gesamt-U. "	Gesamt-U. "	Gesamt-U. musik	Gesamt-U. "	musik Gesamt-U.	Gesamt- "
16.35-17.20	II	<u>17-18 Uhr</u> Englisch (Kinder)	Nadelarb.	<u>17-18 Uhr</u> Englisch (Kinder)	<u>17-18 Uhr</u> Englisch (Kinder)	Werken	<u>17-18 U</u> Englisc (kinde
		<u>18-19 Uhr</u> Englisch (Erw.)	Nadelarb. Werken	<u>18-19 Uhr</u> Chorgesang	<u>18-19 Uhr</u> Kurzschritt	<u>18-19 Uhr</u> Werken	<u>18-19 u</u> Chorgesang

Lagerschule - Schulleiter Herr Czopp

Kl. GI / 1. + 2. Schuljahr
Kl. GI / 3. + 4. "

Konrektor Bischoff
Frau Braun

Mittelstufe

5. + 6. Schuljahr

Deutsch
Rechnen
Religion

Herr Czopp

Geschichte
Erdkunde
Naturkunde
musik
Werken

Herr Czopp

Oberstufe

Deutsch
Religion
Rechnen

Herr Czopp
Frau Wolff

Geschichte
Erdkunde
Naturkunde

Herr Czopp

musik
Werken } Herr Czopp

Kinderheim-Schule

klasse Ia
" Ib
" Ic
" II

Gesamt-Unterricht
"
"
Rechnen
Naturlehre
Werken

Herr Royl

Frl. Hollendorff
Frl. Damerow
Frau Royl

Turnen
Musik } Frau Lischke

Deutsch
musik } Frau Lischke

Nadelarbeit Frl. Treptow

Englisch für Erwachsene u. Kinder
Kurzschritt
Chorgesang

Frau Böhle
Herr Czopp

Frau Wolff

Tyske skoleplaner fra Berritzgård.

Opretholdelse af disciplin.

Forskellige uønskede begivenheder med børn (ødelæggelser, frækheder overfor voksne og deslige) tvinger mig som skoleleder til at afstraffe disse unger kropsligt. Skælde dem ud er nytteløst. I givet fald vil jeg overdrage retten til afstraffelse til barakformænd. Allerede nu vil jeg sige til mødrene, at indsigelser imod afstraffelse af deres uopdragne ”mors drenge” er nytteløs. ”Hitlerjugendzeit”, hvor ungdommen kun gør, hvad de har lyst til, er forbi, og hvor ”blinde” mødre ikke vil eller kan opdrage deres børn til ordentlig og respektabel opførsel. Ved mørkets frembrud må børn ikke være udenfor, der må ikke larmes og skændes på gangene.

Turen til København August 1945

Denne beretning af fortalt af Børge Larsen (Skatte Børge), som gik vagt på flygtningelejren på Krenkerup i 1945.

”Jeg fik besked om at rejse den 10. august 1945 til København med en tysk flygtning, som skulle til undersøgelse på Finsens Instituttet i København på grund af en kræftsygdom.

Jeg skulle møde på Saksøbing Banegård. Toget gik kl. 6.12. På grund af, at jeg ikke havde fået besked om at møde i uniform og derfor mødte i civil, blev jeg af civilforsvarsleder Niels Bundgård sendt hjem til Vestergade for at blive iklædt, hvilket bevirkede, at toget kørte fra os.

Den kvindelige patient stod og ventede på stationen. Bundgård var kommet med hende i sin bil. Gode råd var dyre, men vi skulle af sted, så han satte os, patienten og jeg, i bilens bagklap, hvor der var to sæder, når bagklappen blev lukket op, og så kørte vi til Nykøbing F. Banegård, hvor vi nåede toget til København.

Inden vi kom af sted fik jeg udleveret et gevær og 20 skud (skarpe) for at passe på flygtningen.

Vel ankommet i toget lagde jeg mit gevær i nettet og patronerne i lommen, og så gik det ellers til København. Ankomsten på hovedbanegården forløb stille og roligt. Jeg gik med gevær over skulder og patienten ved siden af med sin bagage. Turen til Finsens Instituttet foregik med sporvogn, og passagererne fulgte os med megen opmærksomhed, sådant et optog havde de ikke tidligere set.

Jeg fik den syge tyske flygtning afleveret på hospitalet. Hvad der skete med hende ved jeg ikke.

Efter afleveringen skulle jeg hente 2 børn, som var anbragt på en skole på Biskop Krags Vej på Østerbro. Turen hertil foregik gående med gevær over skulder. Jeg kom ind på skolen, som virkede som sygehus, og fik lov til at se drengen, som jeg skulle have med hjem, men han var meget syg af syfilis, hans øjne var fuldstændig lukkede. Sygeplejersken, som jeg talte med, sagde, at flytning af patienten var umulig. Den anden dreng, som jeg skulle have hentet hjem, var ikke på den skole mere. Det viste sig efter store besværligheder at finde ud af, at han var i en lejr i Jylland.

Jeg talte så med Sakskøbing, som bad mig vente med at tage hjem til næste dag, og jeg fik lov til at overnatte i et af flygtningehjælpens kontorer på Østerbro. Næste dag fik jeg så besked på, at ingen af de børn, som skulle være taget med hjem, kunne tåle hjemtransport. Så måtte jeg igen på en spadseretur fra Østerbro til Hovenbanegården, hvor jeg så tog toget hjem til Sakskøbing stadig med mit gevær og patroner, en oplevelse rigere. Jeg har tit tænkt på, hvorfor jeg skulle være bevæbnet for at følge en syg tysk kvinde til hospitalet og hente 2 børn til Sakskøbing.”

Hjemsendelsen

I Danmark var opfattelsen, at de tyske flygtninge skulle tilbage til deres hjemland senest i 1946.

I starten var målet hurtigst muligt hjem. Indtil da skulle de opbevares i bevogtede lejre med pigtråd omkring, ingen kontakt med danskere skulle være muligt og naturligvis ikke undervisning i dansk.

Det blev nu ikke så nemt at komme af med dem. I Tyskland var der mangel på boliger da de fleste større byer var forvandlede til ruindynger beboede af kvinder, børn og gamle mænd. De 4 besættelseszoner skulle give tilladelse til modtagelse. De ville ikke have flere kvinder hjem, men helst håndværkere, der kunne deltage i genopbygningen. Men dem benyttede man sig af i lejrene.

Tyske flygtningebørn ved Berritzgård.

Tytte Botfeld fortæller: *"Efter at der begyndte at komme breve fra Tyskland, var det naturligvis blevet endnu værre for flygtningene at sidde heroppe bag pigtråd. Først var dog henrykkelsen selvfølgelig stor over at få kontakt med dem derhjemme, selv om der selvfølgelig var mange, der fik dårlige nyheder.*

Men de mænd i Tyskland, der havde deres koner heroppe, kunne ikke forstå, at konerne ikke kom hjem. Somme tider beskyldtes de endda for ikke at ville det, og konerne begyndte at blive bange for, at mændene skulle finde sig en anden.

For ikke at tale om de mødre, der hørte fra bekendte, at deres børn gik for lud og koldt vand et eller sted i Tyskland uden nogen til at tage sig af dem.

Der var ellers så småt ved at komme gang i hjemsendelserne. De fire besættelseszoner gav nu besked om, at de ville tage så og så mange af den og den kategori. Det var bare aldrig mødre, hvis børn trængte til dem, eller koner, hvis

mænd ikke kunne klare sig uden dem, der var bud efter. Det var håndværkere og arbejdsduelige mænd. Dem som vi havde så hårdt brug for i lejrene.

Flygtingene var blevet delt op og registreret, jeg ved ikke hvor mange gange, alt efter de nye direktiver, der var kommet fra besættelsesmagterne. Endelig rejste der 21 mand fra Berritzgård. Der var mange følelser med i spillet ved afrejsen.

Misundelse, glæde over at der nu endelig gik hul på bylden, vemod ved at skulle skilles fra venner her.

Det var en klar solskinsdag, da de 21 rejste. Sangkoret, en tresindstyve mand, stod i slotsgården og sang den ene vemodige hjemstavnsang efter den anden, og alle havde vi våde øjne. Hver og en flygtning var mødt op for at tage afsked. Men før de endeligt forlod Berritzgård, skulle de gennem vagtbarakken til eftersyn og bagagekontrol. Efter højere ordre måtte ingen af de tyske flygtninge forlade landet med andet end det, den pågældende havde bragt med sig fra Tyskland.

De 21 stod der i deres store klodsede støvler og tykke vinterfrakker, som de var iført under vinterflugten, og som nu var alt for varme for årstiden. Deres ejendele havde de i mærkelige store og små pakker. De var så udpræget flygtninge i langt højere grad end de andre lejrbeboere – og de følte sig lidt utilpasse. Men for dem, der kendte flygtingene, var det tydeligt, at der var mere, der trykkede, nemlig at de var spækket med penge, de for længst skulle have afleveret, og penge, som de havde med for de andre flygtninge til pårørende i Tyskland og alskens mærkelige ting, som de ikke måtte have.

Hele lejren holdt vejret. Alle var mere eller mindre implicerede. Min mand udpegede skyndsomt nogle af de største og mest uskyldigt udseende bylter, som af den tyske forvalter og hans folk blev pakket op, så man kunne se, at det bare var gammelt slidt tøj, og alt var efter ordre og befaling. Da min mand var færdig med disse stikprøver og gav hver enkelt hånden og ønskede god rejse, gik der et sus af lettelse igennem lejren, og det trestemmige kor kastede sig ud i en ligefrem munter sang.

Da de 21 endelig sad i bussen, blev øjnene hurtigt våde igen, men lige idet de startede, bøjede en af håndværkerne sig frem over bilens bagkant og råbte: "Farvel, I gamle knokler!" Han må have været psykolog, for som det hjalp på humøret!

Alligevel var det drøjt at se den kone, der stod og græd over, at hun ikke kunne komme med hjem til sine to børn, som ingen havde til at passe sig. Hun KUNNE ikke forstå det.

Tyske flygtninge på vej hjem.

Sommetider kom der brev til flygtningene fra venner i Tyskland om ikke de kunne sende sæbe og mange andre herligheder derned til dem, de som levede i et land, der i forhold til Tyskland flød med mælk og honning. Så kneb det også med humøret, for hvor ville de dog gerne have haft lov til at arbejde og så sende pakker hjem for fortjenesten.

Jeg havde så ondt af en lille ung pige i lejren. Hun kom herop som højgravid, men barnet døde. Så fandt hun sig en ven i lejren, og det så ud til, at de skulle leve lykkeligt til deres dages ende. Indtil der kom et brev om, at hans kone ikke, som han først havde fået besked om, var død. Hun levede i - om ikke i bedste velgående - så dog levede, og manden flyttede omgående fra den unge pige, for han elskede nu tilfældigvis sin kone. Pigen gik og så trist og grå ud, 20 år var hun.

Hendes barn var ikke det eneste, der var dødt. Inde på kirkegården i Saksøbing var der en hel række små trækors, hvorunder der lå tyske børn. Om aftenen samledes en

lille klump flygtninge ved pigtråden og holdt deres egen lille andagt, mens de kiggede i retning af kirkegården. Det gjorde ondt at se derpå.”

I efteråret 1946 kom der meddelelse om, at de allierede besættelsesmagter ville begynde at tage flere flygtninge til genhusning, og Knud Botfeld blev overført til Kolding, en af de 3 lejre, hvorfra hjemsendelsen skulle ske, og der kom gang i udtyndingen af lejrene i Sakskøbing.

Det var et kontor i Århus, der stod for planlægning af hjemsendelsen, og efterhånden, som flygtningene skulle af sted, blev de overført til en overgangslejr. Disse lå i Ålborg, Rye, Oksbøl, (Danmarks største på det tidspunkt med 35.000 flygtninge) Hald og Viborg.

Herfra kom flygtningene så til bl.a. lejren i Kolding.

Den første tid kunne den sende 1000 af sted hver uge, 2 andre klarede det samme.

I begyndelsen af 1947 var der kun få flygtninge tilbage på Berritzgård. Krenkerup var nedlagt.

I sommeren 1947 var man næsten færdig. På dette tidspunkt var lejren i Kolding i stand til at sende 2000 af sted hver uge, og lejren i Sakskøbing blev lukket.

I endnu 2 år fortsatte hjemsendelsen.

I februar 1949 kunne flygtningeminister Johs. Kjærboel tage afsked med de sidste, der rejste fra lejren i Kolding.

Danmark havde haft ansvaret for 240.000 flygtninge. 17.000 døde i Danmark over halvdelen var børn. Udgifterne havde været godt ½ milliard.

Efterskrift

Vi vil lade Tytte Botfeld slutte beretningen om flygtningene på Berritzgård: *”Vi fik brev fra en af vore Berritzgård flygtninge, der nu sad i Østtyskland. Hun takkede for tiden på Berritzgård. Det havde været den bedste tid i hendes liv, og hun mente heller ikke, hun ville få det bedre nogensinde!*

Vi vidste ikke, om vi skulle le eller græde. Det var der nu nok ikke så mange flygtninge, der ville sige. Og dog – i forhold til det, de kom hjem til, kunne en lejr som Berritzgård, som den var det sidste år, måske nok komme til at stå i lidt stråleglans. Nogle af de mest utilfredse skrev og undskyldte, at de havde været utilfredse. Nu mærkede de, at de alligevel havde haft det bedre end de, der var blevet i Tyskland.

Kilder:

Sakskøbing Lokalhistoriske Arkiv

Rødby Lokalhistoriske Arkiv

Uddrag af Tytte Botfelds dagbog

Hans Bech: Tyske Flygtninge i Sakskøbing 1945 – 1947

Claes – Göran Wetterholm: Dødens Hav Østersøen 1945

Niclas Sennerberg: Stalins Hævn

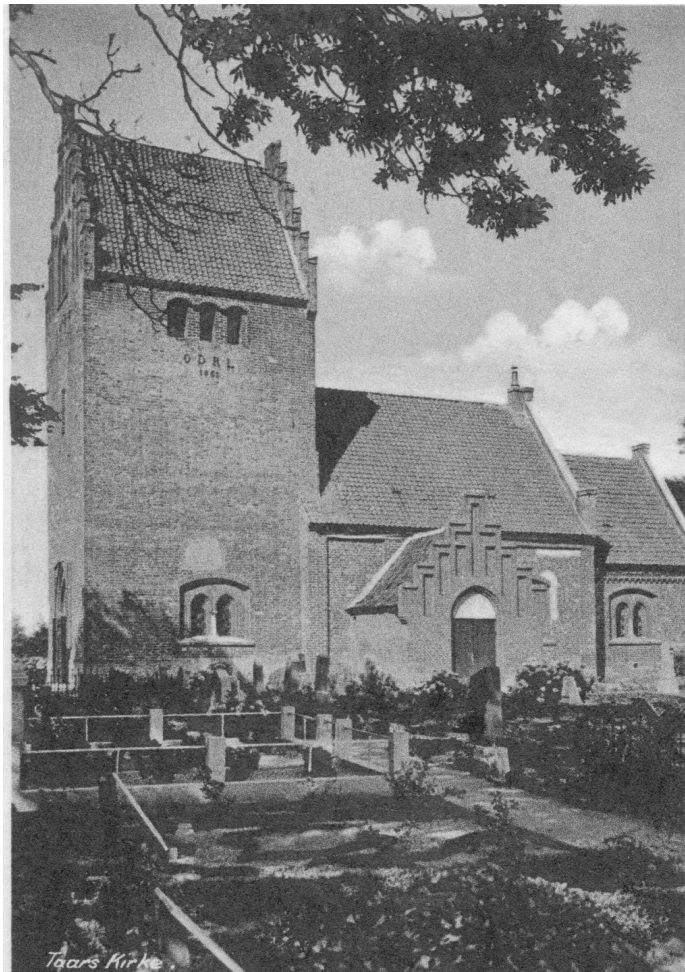
Werner Bartsch: Oversættelse af tyske dokumenter

Et barbarisk barnemord.

af Bent Jensen

I Kalø, Tårs sogn foregik der i 1772 et barbarisk barnemord.

Hovedpersonen i det blodige drama, der fandt sted for knap 240 år siden, var en kvinde, som hed Sidsel Madsdatter, der i 1765 indgik ægteskab med Hans Hansen Waldemar i Tårs kirke.

Tårs kirke, hvor Sidsel Madsdatter blev gift med
Hans Hansen Waldemar i 1765.

Hans Hansen Waldemar var født 1735 i Kalø, søn af Hans Waldemar og Birthe Rasmusdatter, et halvt år før Hans blev født, døde faderen i 1734.

Sidsel Madsdatter var født i Radsted sogn i et af skovhusene tilhørende Krenkerup gods, hvor faderen var ansat som skovfoged eller skovløber.

Hun var formentlig jævnaldrende med ægtemanden, men hendes fødselsår kendes ikke.

Hans og Sidsel fik kun et barn sammen, en datter født 1766, der blev kaldt Birthe.

Efter kun fire års ægteskab døde Hans Hansen Waldemar, og blev begravet den 22. oktober 1769 på Tårs kirkegård.

Efter mandens død begynder problemerne for alvor at tårne sig op for den stakkels Sidsel. Hun har ingen indkomst og stort set intet at leve af. Hun begynder derfor at tigge og må tage til takke med, den lille smule folk kan undvære, men da de fleste mennesker var meget fattige, fik hun kun meget lidt ud af tiggeriet.

Det vides ikke om datteren Birthe, som hun må have haft ufatteligt svært ved at forsørge, allerede på dette tidspunkt var kommet i pleje, eller det sker da Sidsel bliver arresteret.

For at komme ud af al den elendighed og fattigdom, prøver Sidsel at finde en ny mand. Det lykkes også for hende en kort tid, men han svigter hende, så hun igen er alene og dertil uheldigvis også er blevet gravid.

Situationen er nu blevet meget forværret, og fordi hun ingen mulighed har for at forsørge et barn, ønsker hun under ingen omstændigheder at få dette barn.

Hun prøver på alle måder at skjule sin graviditet over for naboerne. Hun må formentlig have tænkt, hvis graviditeten kunne skjules, måtte barnet kunne skaffes af vejen, så snart det var født, men måden hun senere udførte drabet på, viser at situationen ikke var ordentligt gennemtænkt.

Det er der noget der tyder på, ud fra den måde hvorpå hun har udført drabet.

I begyndelsen af marts føder Sidsel en pige, som hun umiddelbart efter fødslen afliver, men glemmer at i en lille landsby som Kalø er det svært at skjule den slags. Her sker ikke noget uden at alle kender til det.

Derfor ender det også med, at Sidsel bliver anholdt.

Oplysninger fra Orebygård birks Tingbog 1703 – 1704.

Den 3. marts 1772 blev der udstedt en skriftlig stævning på Sidsel Madsdatter.

Den 26. marts 1772 blev der første gang afholdt forhør i Orebygård birketing, i mordanklagen mod Sidsel Madsdatter. Her bekender Sidsel at havde født et barn i dølgsmål og straks derefter dræbt det.

Den 30. marts mødte birkedommer Christen Kølle i birketinget for at foretage afhøring af Sidsel Madsdatter samt vidnerne. Tilstede var også to stævningsmænd, Christian Friderichsen og Jørgen Mortensen samt forsvareren byfoged Knud Møller fra Saksjøbing.

Den anklagede blev ført for retten og løst fra sine lænker i forsvarer byfoged Knud Møllers nærværelse.

Herefter fremlagde og oplæste anklageren det, over Sidsel Madsdatter den 26. marts sidst afholdte forhør, hvor anklagede havde tilstået mordet på sin datter. Sidsel gentog grædende og klagende for retten sin tilståelse af den, af hende, forøvede grove misgerning.

Herefter udspurgte anklageren Sidsel om årsagen til, at hun altid under svangerskabet havde nægtet at være gravid. Sidsel svarede, at hun altid havde nægtet sit svangerskab, fordi hun ville skjule sin skam, så længe hun kunne. Det var først ved fødslen, hun fik tanker om at dræbe barnet.

Anklageren, birkedommer Christian Kølle forespurgte herefter, om hun nogen tid før fødslen havde belavet sig på noget børnetøj. Sidsel svarede nej, og nævnte at hun ikke engang havde tøj til at tage på sin egen krop.

Anklageren spurgte efterfølgende, hvorfor hun skar barnet i kinden og munden, og om hun gjorde det, efter hun havde skåret det i halsen, eller om det skete i heftig vrede.

Den ved gerningen anvendte kniv var stump. Sidsel svarede, at hendes fulde forseelse var at myrde barnet på den måde det foregik, idet hun havde anvendt nævnte sløve kniv og derfor måtte gøre adskillige forsøg, før barnet til sidst døde.

Anklageren spørger derpå Sidsel, hvor hun var født, samt hvad hun havde ernæret sig af, siden hun mistede sin mand. Hertil svarede hun, at hun var født i Radsted sogn i et

af Krenkerups skovhuse, og at hun ikke har haft noget at leve af udover at spinde lidt for folk eller undertiden bede godtfolk om almisser.

Forsvarer byfoged Møller, spørger herefter Sidsel om hun havde begået det af hende tilståede mord i ophidselse eller for at skjule sin skam og skændsel, eller det forsætligt var for at miste livet. Sidsel svarede, hun gjorde det dels for at skjule skammen over for folk, og dels fordi hendes fattigdom var så stor, at hun ikke så nogen udvej for at opfostre barnet. Det var ikke fordi hun derved tænkte at ville af med livet, når barnefødslen og mordet havde fundet sted.

Herefter spurgte forsvareren Sidsel, om hun i det mindste kunne fortælle hvem barnefaderen var, så han kunne tilstå hendes besvangrelse. Sidsel svarede, at lige som hun bestandig havde nægtet denne besvangrelse, for dem der fristede hende derom, så havde hun ikke på noget tidspunkt talt med nogen om, hvem der havde besvangret hende. Barnefaderen var derfor aldeles udvidende om hendes forsæt.

Videre blev Sidsel forevist en kniv og spurgt, om hun havde begået det på hendes barn omtalte mord med denne sløve og ubrugelig kniv til gerningens fuldførelse. Sidsel svarede, at det var den samme kniv, som hun havde brugt, fordi hun ingen bedre kniv kunne få.

Sidsel blev derefter spurgt, om det forsæt efter mordet var hendes tanke, at skjule gerningen. Sidsel svarede, at da barnet endnu ikke var dødt efter de givne snit, lagde hun det op under sengen, for at det skulle dø. Mordet ville derved være skjult.

Anklageren spurgte herefter Sidsel, om hun mente, sårene hun havde givet barnet var dødelige, eller om det havde været meningen, at det skulle afgå ved døden af sig selv. Sidsel forklarede, at hun ikke kunne forestille sig, at barnet var i stand til at leve, efter hun, havde givet barnet de førømtalte sår. Derfor var det blevet gemt oppe under sengen.

Da forhøret af Sidsel Madsdatter var afsluttet, fortsatte anklageren med at afhøre vidnerne, som var Jørgen Holse og hustru Ellen Sørensdatter, gårdmand Hans Hemmingsens hustru Berte Berteldatter, samt jordemoderen Karen Hansdatter alle bosiddende i Kalø.

Sagens fulde indhold bliver herefter oplæst igen.

De to vitterligheds mænd der var indkaldt, var Anders Krudt og Jørgen Jensen, som begge var fra Kalø. Herefter aflagde vidner og vitterlighedsvidner lovens ed.

Da det blodige barnelig blev fundet var vitterligheds mændene blevet tilkaldt. Anklageren bad dem nu bekræfte det nyfødte barns tilstand, herunder om det var skåret i munden, kinden og halsen, samt om struben var skåret over. Det blev bekræftet med et ja af dem begge.

De 4 vidner, Jørgen Hølse og hustru, Hans Hemmingsens hustru, samt jordemoderen, blev samlet udspurgt af anklageren om, hvor længe den anklagede havde været enke, og hvad hendes næringsvej i den tid har været. Hertil fortalte de, at Sidsels mand var afgået ved døden omkring pinsedag for to år siden. Hun havde ikke haft noget at ernære sig af, dog spandt hun undertiden lidt for folk, men for det meste var hun henvist til at bede godtfolk om brød. De blev endvidere spurgt om, de ved besøg hos anklagede, kunne se nogen, tegn på, at hun havde født et barn. Vidnerne svarede, at de var sikre i deres tro på, at Sidsel Madsdatter havde født et barn.

Vidnerne blev da spurgt, om nogen af dem havde spurgt anklagede, om hun var gravid. Hans Hemmingsens kone svarede, at hun havde spurgt Sidsel Madsdatter lørdagen før onsdag, hvor hun fødte, om hun ikke havde gjort klar til barsel, som folk i byen talte om. Sidsel svarede, at den fornøjelse skulle folk ikke få, idet hendes omtalte tykkelse skyldes vand og dårlig føde, som hun måtte nøjes med på grund af sin fattigdom.

Vidnerne vidste ikke mere, ud over at de fortalte, at møllerens hustru i Kalø også havde spurgt den anklagede, om hun var gravid, Sidsel havde også her svaret benægtende.

Nu hvor alle vidner og vitterligheds mænd var afhørte gik sagen over til strafudmåling. Der startes med, at anklageren oplæser krav til straffen, som den anklagede bør idømmes, han henviser til lovens 6. bog, 6. kapitel, artikel 7 samt forordningen af 9. august 1737, der lyder således:

At anklagede halshugges med økse og hovedet sættes på stage. Herefter begraves hendes krop på retterstedet. Hvad der findes af værdi i hendes efterladte ting skal overgå til dækning af denne sags omkostninger.

Blokken, hvor ofret fik hovedet fastspændt, hvorefter øksen skilte hovedet fra kroppen, og hvis bødlen var rutineret, skete det i et enkelt hug.

Forsvarer byfoged Møller, har svært ved at gøre noget for at hjælpe den tiltalte Sidsel Madsdatter, da hun har aflagt fuld tilståelse og klart og tydeligt har indrømmet den forfærdelige forbrydelse. Forsvareren anmoder dommeren om at tage i betragtning, at den tiltalte er en enfoldig kvinde, som har forøvet den grove misgerning. Han anmoder derfor om muligt at mindske hendes straf.

Dommen over Sidsel Madsdatter

Birkedommer Christen Møller indkalder sagen til dom samme dag kl. 16 for ikke at give anledning til ophold og unødvendige omkostninger for de indplacerede parter. De 8 domsmænd var, Hans Sørensen, Christian Friderichsen, Jørgen Mortensen, Hans Thønnesen, August Mickelsen, Morten Sørensen, skipper Christen Pedersen og skipper Jørgen Pedersen alle fra Oreby. De skulle indfinde sig i Tinghuset klokken 15 for at gennemgå sagsakterne. Klokken 15.30 åbnede retten for den endelige

domsafsigelse, efter at anklagede Sidsel Madsdatter samt de øvrige deltagere var på plads.

Domsafsigelsen lyder således:

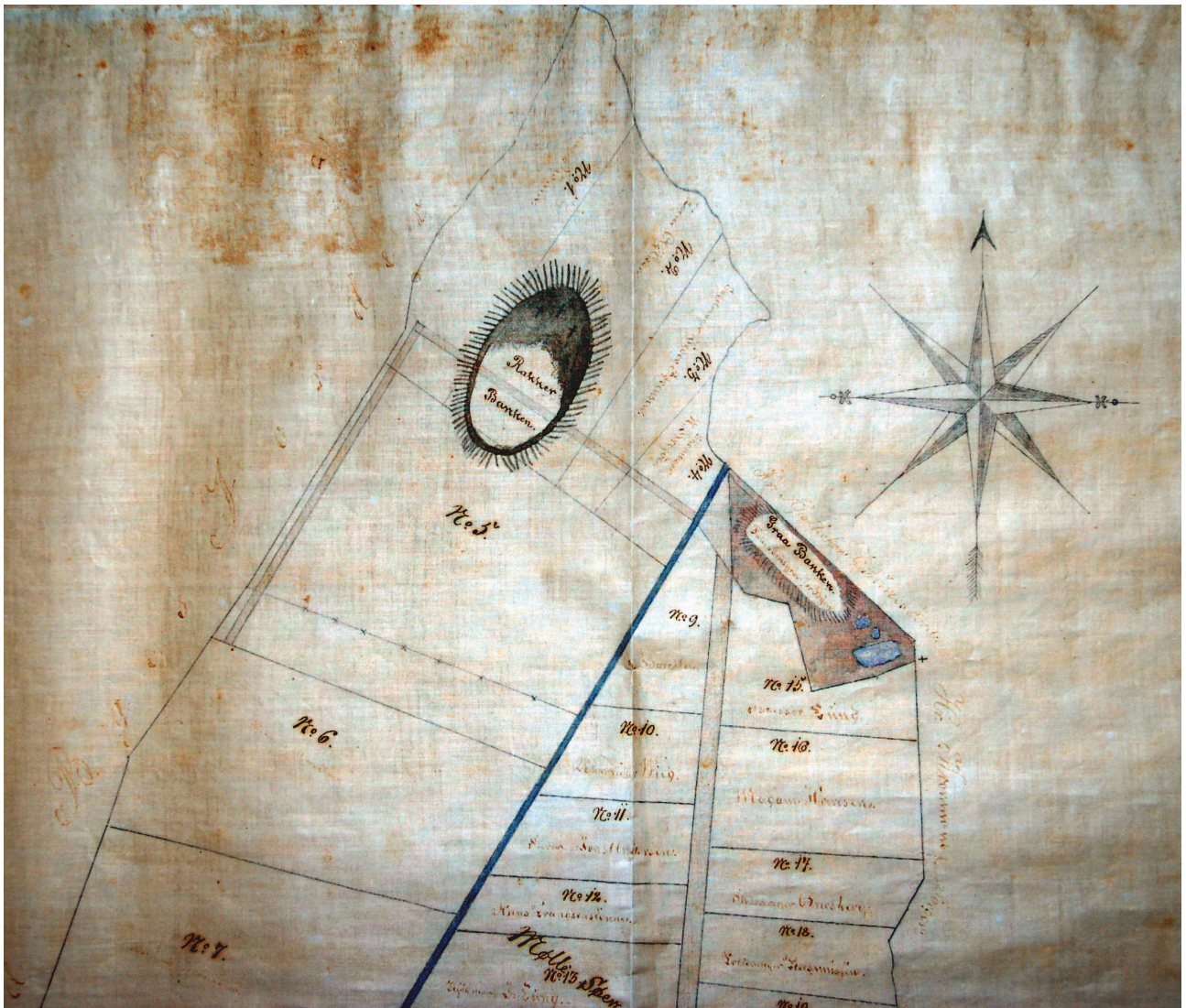
Beviserne og handlingen i denne sag er tydelige. Sidsel Madsdatter har fuldt ud tilstået at have begået barnemordet den 26. marts, og ligeledes i forhøret i formiddags. Og de førte vidners forklaring, og bekræftelse, samt den af landskirurg Svend Kachausens afgivne attest. Det er tydeligt og usandsynligt at den anklagede har udøvet den morderiske gerning for selv at komme af med livet. Handlingen er begået for at skjule sin skam og for at undgå straf. I betragtning af gerningens kendes for ret at være. At den anklagede Sidsel Madsdatter Waldemars skal dø for den af hendes udøvede morderiske gerning, efter lovens ,6. te bog, 6. te kapitel artikel 7 og 8 samt forordning af 9. august 1737. At miste sit hoved med en økse og hovedet skal sættes på en stage, og kroppen nedgraves på retterstedet, hendes tilhørende indbo, hvis hun har noget, bør indgå til dækning af sagens omkostninger.

Dommen er underskrevet af birkedommer Christian Kølle og de før nævnte otte domsmænd.

Natten mellem 13. og 14. juli flygter Sidsel fra arresten. Det menes, at der er nogen ude fra som har hjulpet hende fri. Da hun var lagt i jern og lænket i sin celle, ville det have været umuligt for hende at komme fri ved egen hjælp.

Den 15. juli bliver Sidsel efterlyst, alle jordbesiddere bliver opfordret til at se efter hende og lade hende anholde, hvis de finder hende og herefter underrette myndigheden, så vil hun straks blive afhentet.

Er underskrevet Hr. Grev Holch.

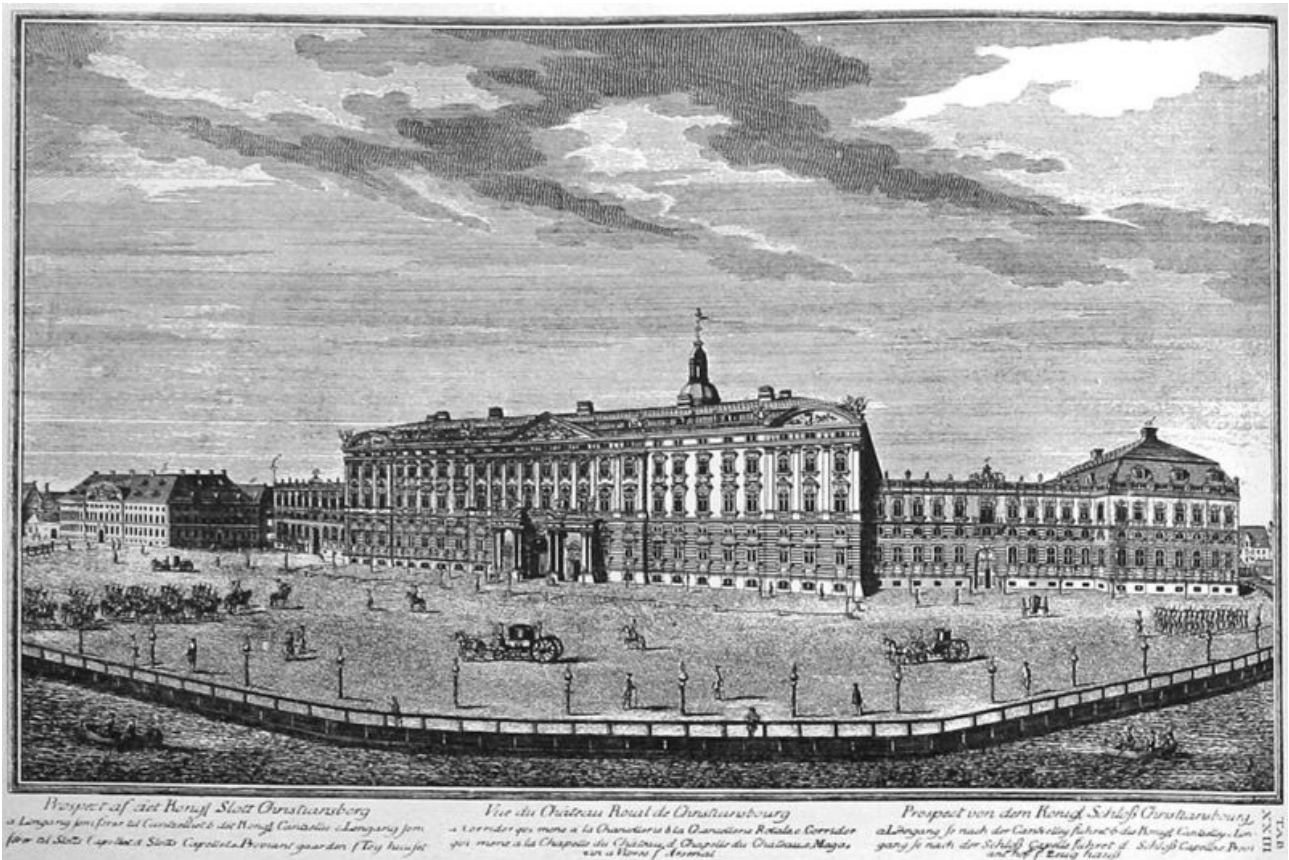

Kort med Rakkerbanken tegnet 1821. Der er her tre kors, som markerer, at det har været anvendt til offersted.

Sagen indbringes også før Højesteret. Den 27. juli modtog Hans Kongelige Majestæt sagens akter, hvor dommen bliver stadfæstet i Højesteret.

Den 25. august modtager generalløjtnant Grev Holch på Søholt, et brev om Højesteretsdommen over Sidsel Madsdatter, fra Hans kongelige Majestæt, hvor dødsdommen er stadfæstet og kan eksekveres.

Det var i øvrigt selvsamme år, at Chr.VII's livlæge Johan Friedrich Struensee mødte sin grumme skæbne.

Christiansborg slot, som brændte den 26. februar 1794, hvor blandt andet Højesterets arkiv gik tabt.

Hermed slutter det skriftlige kildemateriale i sagen

Det har ikke været muligt at finde omtalte Højesteretsdom. Det skyldes uden tvivl, at Højesterets arkiv gik tabt, da Christiansborg slot brændte den 26. februar 1794.

Men det bekræftes i førnævnte brev, at Højesteret stort set accepterer sagen i samme udformning som Orebygård birketing.

Der er heller ikke oplyst noget om, hvor henrettelsen er foregået, og på hvilken dato.

Det mest sandsynlige er, at henrettelsen er sket lokalt, og at det er sket kort tid efter at Højesteret har stadfæstet dommen. Det er sandsynligvis sket i Sakskøbing på Rakkerbanken ved Saxenhøj, samme sted må hun så være begravet.

Her er vist et halshugget lig med en stage igennem hovedet.

Det er fundet ved udgravningen på et lignende offersted.

Da Sidsel Madsdatter flygter fra arresten den 13. – 14. juli, bliver der ikke nævnt noget om, hvor og hvornår hun bliver pågrebet, og igen indsat i arresten. Det må formodes, hun bliver fanget kort tid efter flugten, da hun må have haft meget svært ved at gemme sig i længere tid.

Spædbarnet, som hun myrdede, er ikke indskrevet i kirkebøgerne under begravelser. Pigen må være blevet begravet på Tårs kirkegård. Måske glemte præsten at føre det i protokollen, eller hun kan være begravet uden nogen form for kirkelig handling. Hvis

præsten ikke fik betaling for begravelsen, mente han sikkert ikke, det var nødvendigt at bruge blæk på at føre det til protokols.

Den lille pige Birthe, som Sidsel Madsdatter og hendes mand Hans Hansen Waldemar fik sammen i 1766, har det ikke været muligt at spore. Pigen må være kommet i pleje hos en familie, muligvis i Tårs sogn eller et andet sted, hendes skæbne kendes derfor ikke.

Under forhøret bliver Sidsel Madsdatter blandt andet spurgt om, hun havde begået mordet, fordi hun selv ville miste livet, men det benægtede hun. Det er muligt hun benægtede fordi, hvis hun havde sagt, at hun slog barnet ihjel for selv at miste livet, så ville straffen uden tvivl blive skærpet for henrettelsen med forskellige former for tortur.

Det er derfor, at forsvarer byfoged Møller stiller det spørgsmål.

I 1600 og 1700 tallet var selvmord, set med kirkens øjne, den værste synd et menneske kunne begå, så stor en synd, at de færreste turde tage deres eget liv. I stedet slog de et barn ihjel og fik dødsdom. For mordere kom i "Himlen", blot de angrede forbrydelsen.

Selvmordsmorderne valgte som regel at slå børn ihjel, fordi børn ifølge Bibelen var uden synd og dermed sikre på en plads i Himlen.

Først i 1800 tallet satte nye strafformer en stopper for selvmordsmorderne. I mellemtiden havde oplysningstidens ideer fået så fast grund under fødderne, at kirken havde mistet sin autoritet, og troen på evig fortabelse svandt ind.

Rakkerbanken med Epidemihuset, som det der ud i dag.

Kilder:

Sakskøbing Lokalhistoriske Arkiv.

Saxenhøj Arkivs billedmateriale.

Diverse kirkebøger og folketællinger.

Museet i Horsens statsfængsel.

Tidsskiftet Skalk nr. 1. 1990.

Landsarkivet, Orebygård birks Tingbog 1703 – 1784.

Max Hansen, diverse artikler.

Sakskøbing fjord og fritidsfiskeri i fjorden

af Erik Bohn Jespersen

Indledning.

Danmark er rig på øer og fjorde og en af disse fjorde er Sakskøbing Fjord. Selv om den ikke kan måle sig med de østjyske i længde og bredde er den naturmæssig en af de flotteste, og så har vi, som ingen andre har, et rigtigt slot - Oreby slot - liggende lige uden for inderfjorden. Slottet vidner om fortidens konge- og adelsvælde, selv om det kun er ca. 150 år gammelt og opført som en dårlig kopi af Christians den 4.s Rosenborg Slot.

Fjorden var oprindelig ikke en fjord, men et sund der strakte sig sydøst på til Guldborgsund.

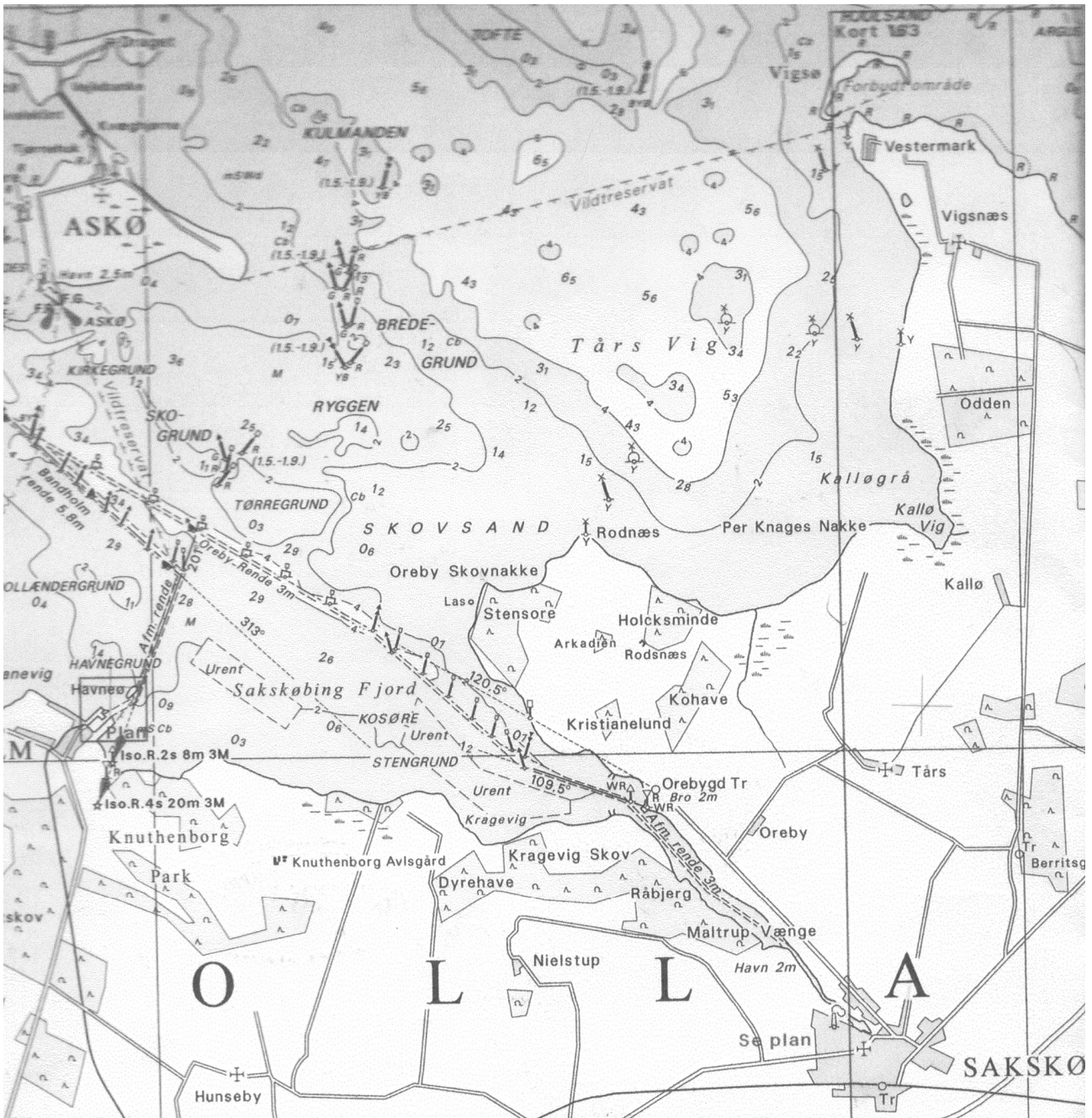
Vi som bor ud til fjorden bruger den som rekreativt område og nyder den flotte natur langs dens bredder. Enkelte af os fanger også fisk i fjorden til det daglige forbrug.

Ifølge søkort og Geodætisk Instituts kort starter fjorden inde ved havnen og strækker sig frem til en linie fra Bandholm til skoven Stensore på Oreby siden.

Fjorden er en del af Smålandsfarvandet og dens areal er ca. 12 km² svarende til 1200 ha.

Vandet i form af søer, vandløb, fjorde og det åbne hav har altid tiltrukket os mennesker. Det gælder også Sakskøbing fjord, som lige siden Stenalderen har været brugt som transportvej og spisekammer. De mange bopladser langs fjordens bredder, men også langs Sakskøbing Å gennem Holmeskoven og Hydesskoven vidner om dette. Dengang var Guldborgland som nævnt en ø delt fra Lolland af et sund, som gennem Flintinge Byskov fortsatte til Guldborgsund.

Det er i øvrigt en genetablering af denne forbindelse, som forslag til Kommuneplan for Guldborgsund kommune noget urealistisk peger på her i 2009.

Søkort visende Sakskøbing fjord mål ca. 1:75000.

Et bevis på at fjorden har været brugt som fiskested i Stenalderen viser fundet af såkaldte fiskekasser i sejlløbet lige syd for Oreby Havn.

Min baggrund for at kunne nedfælde nedenstående er dels mit virke som ingeniør ved Teknisk Forvaltning i Sakskøbing fra 1970 – 2006 dels de sidste 4 års fritidsfiskeri i Fjorden med fast base i Frodes havn beliggende på nordøstsiden af fjorden ud for Fjordvej.

En række personer med mange år på bagen som fiskere har hjulpet med oplysninger herunder Knud Hansen og Finn Schultz Petersen fra Frodes Havn, Henning Vest liggende ved faskinerne ved Roklubben og Richard Hansen, Hunseby Strandvej. Men også Ejvind Olesen Orebyvej 191, som tidligere bådebygger og erhvervsfisker har bidraget med historier og ikke mindst med billeder fra fiskeriet i 1950erne og af træskibsværftet i Sakskøbing Havn og livet på Oreby Havn.

Forureningen af fjorden og dens bekæmpelse.

På det tidspunkt i april 1970, da jeg tiltrådte som ingeniør, var havnen en stor arbejdsplads med anløb af op til 300 større skibe om året.

På sydvest siden af havnen lå Dammans Asfaltfabrik, BP oliedepot, Qvades korn og foderstofshandel, og på hjørnet af Brogade og Havnen lå en rigtig skibshandel.

Maskinforretning Mertz og Sukkerfabrikkens melassesilo, toldboden som var indrettet som skibsmægler kontor og det lille havnehus lå på Rørbæksiden mod nordøst. Walther Poulsens stålskibsværft kom til fra midt i 1970erne. Det nye stålskibsværft lå, hvor Ejvind Olesen frem til 1968 havde sit træskibsværft. Her var der gennem tiderne bygget store fiskekuttere og de sidste år fiskerjoller. I 1950erne var det de såkaldte 15 tons kuttere og senere 20 tons kuttere, der blev bygget og solgt til fiskere i hele Danmark herunder Bornholm og endda Grønland. Det blev til 1 til 2 kuttere om året.

Disse kuttere er efter indførelser af kvoter for fiskeriet og tilskud til ophugning blevet hugget op eller sejler som lystfartøjer.

At det ikke var let at sælge sin fiskekutter, da tiderne blev dårlige for fiskeriet er skæbnen for fisker Ejner Mortensens kutter vidne om. Da han ikke kunne få, den pris han ønskede, lod han den sænke ved Frodes havn, hvor motoren stadig kan ses stikke over vandet ved lavvande.

En nybygget fiskekutter på værftet i havnen.

Udover forurening fra de nævnte virksomheder var vandet i åen og fjorden blev tilført stigende mængder næsten urensset spildevand fra byområde i perioden fra begyndelsen af 1900 tallet, hvor man fik etableret kommunalt vandværksvand og kloakledninger blev nedlagt i byens gader. Men den største forurener af åen, havnen og fjorden må nok tilskrives Sukkerfabrikken. Fabrikken ledte fra dens start i 1910, og indtil man i 1968 fik etableret en ledning for skyllevandet til Kalø - grå, store mængder næringsstoffer i form af slam til fjorden. Selv om sukkerfabrikken havde de store slambassiner for skyllevandet, kunne det nemlig ikke undgås at en del af Lollands bedste jord flød ud i åen og videre til fjorden, hvor slammet gennem tiderne blev til et tykt lag af dynd.

Et bevis på hvad skyllevandets virkninger betød for ålene i inderfjorden er samstemmende beretninger fra Knud og Finn, om hvad der skete før 1968, når roekampagnen startede om efteråret. Ålene forsvandt fra ruserne på deres faste pladser og de måtte rykke dem længere og længere ud mod Oreby for at få fangst.

Det samme kunne Ejvind Olsen berette om. Han kunne samtidig tilføje, at en klage fra fiskernes side til Sukkerfabrikken blev afvist, men fiskerne fik dog tilbud om at få fast arbejde på fabrikken.

Disse forureninger betød, at inderfjorden i begyndelsen af 1970'erne var direkte sundhedsfarlig at bade i og samtidig havde ål og aborrer, som de to eneste arter man kunne fange, det dårligt.

Kredslægen skred derfor til forbud mod at benytte den kommunale badeanstalt ved Maltrup Vænge. Dette skete heldigvis samtidig med at et friluftsbad i Saxemarken åbnede som første etape af sportscentret ved P. Hansens Vej.

I perioden 1970 – 1985 var der tre ting der var med til at forbedre tilstanden af vandet og fiskebestanden i fjorden. Det første var en fjernelse af tilløbet af spildevandet ved at udføre afskærende kloakledninger og føre spildevandet til det fælles renseanlæg ved Hunseby i Maribo Kommune. Dette blev taget i brug i midten af 1970'erne.

Den gæringsproces af slammet, der skete i de varme somre i slutningen af 1970'erne og som medførte en stank i byen, var med til at den største del af slammet gik i forrådnelse.

Endelig satte kommunen midt i 1980'erne gang i fjernelsen af slammet fra bunden i havnen og inderfjorden.

Det sidste skete med hjælp fra et polsk oprensingsfartøj som i mere end et ½ år sugede slam op og sejlede det ud til en klapplads ved Fejø.

Dyrelivet på og langs fjorden.

Særligt langs sydvest siden af fjorden langs Maltrupskoven er der et rigt dyreliv. Tidligt om morgenen kan man sommeren igennem se rådyr, hare og ræve færdes på strandkanten lige uden for den sivbevoksede bred. Rådyr er også set tage en svømmetur på tværs af inderfjorden fra Orebysiden over til Maltrupskoven.

Fasanerne holder sig for det meste inde i skoven, men deres skrig høres på lang afstand blandet med koret af skovduernes kurren. Hvad der engang imellem får fasanerne til at tage den farefulde tur på tværs af fjorden ved jeg ikke.

Det er et flot syn at se de store havørne – formentlig dem der holder til ved Maribo søerne - patruljere langs skovkanten efter bytte. Også deres skrig kan høres på lang afstand.

Men ellers er det strand- og havfuglene der dominerer i antal. Svanerne findes i et stort antal både inden for Oreby og udenfor. Det er i øvrigt få af dem der yngler, og i år 2010 er antallet nede på nogle få stykker og hver kun med en enkelt ælling. Det kan skyldes den strenge vinter med en tilfrossen fjord og det kolde og regnfulde forår.

De store flokke af grågæs, som holder til på markerne nær fjorden, er i år begyndt at slå sig ned på selve fjorden.

Kolonifuglene hejre og skarver kommer på besøg i den inderste del af fjorden. Hejrerne holder sig til de lavvandede arealer, mens skarverne efter en fisketur i de dybere dele af fjorden tørrer deres vinger. Det skete på resterne af de tidligere anvendte fortøjnings pæle, og på de pæle der blev brugt til at trække prammene ind med i 1800 tallet.

Af de mindre andefugle er det gråanden der er flest af, mens de store flokke af blishøns kan ses forår og efterår.

Strandskaderne med deres lange røde næb ses ofte på de lavvandede arealer som tørlægges ved ebbe lige inden for Oreby på Maltrupside.

Hvor de store havmåger opholder sig dagen igennem, ud over at kredse i stor højde, ved jeg ikke, men på vej ind med dagens fangst dukker de lige pludselig op og slås om det fiskeaffald, der bliver kastet over bord. Ternerne har i år også vist sig i et større antal ved Oreby.

Der er også enkelte par af lappedykkere både de små og store arter, der bruger fjorden som ynglested.

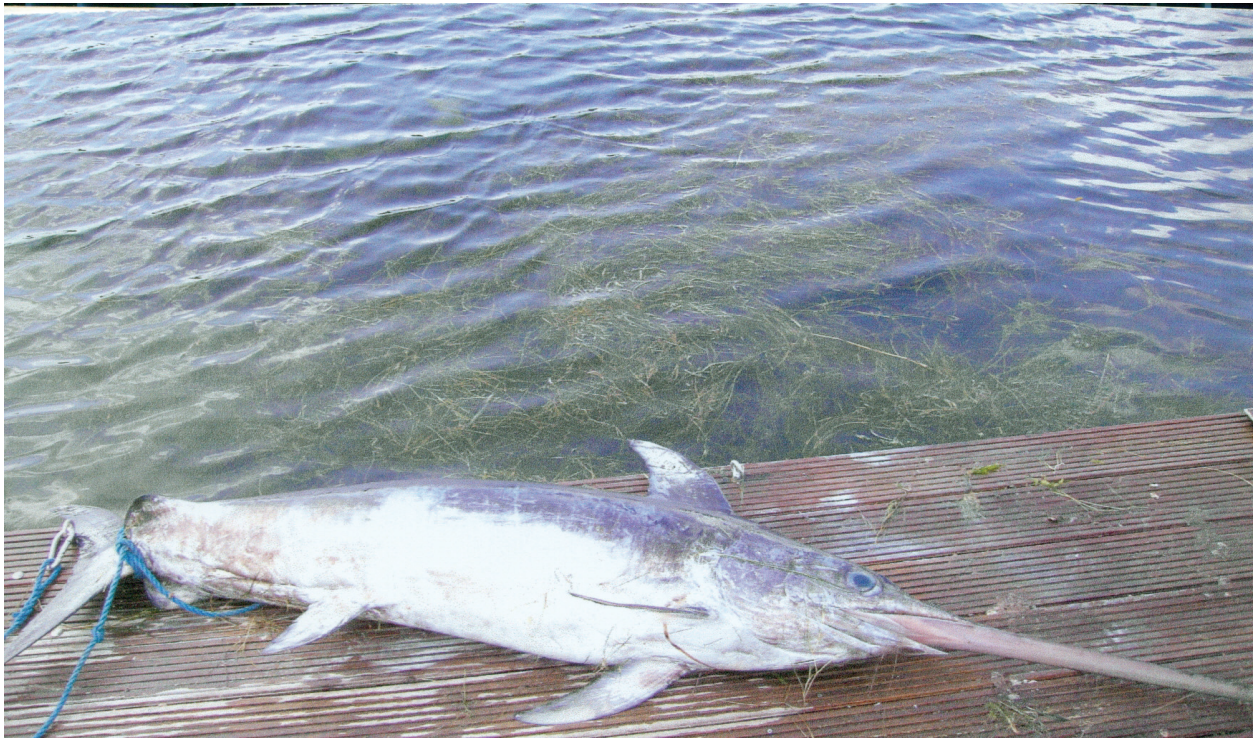
Svalerne, som bl.a. har deres reder under taget på det lille hus på Oreby havn, kan ses og høres på vej ud og ind af fjorden. De bruger ofte afmærkningskostene som hvilested.

En af Danmarks flotteste og mest spændende mindre fugle - isfuglen - er i år set af både Finn og Knud.

Som følge af den forbedrede forureningsstand er både laks, ørreder torsk og sild søgt ind i den inderste del af fjorden. Man har her inden for de sidste 15 år kunnet se folk med fiskestænger på havnen og ud langs faskinerne fange de nævnte fisk, som foretrækker rent vand.

En fisk, som næsten er helt forsvunden, er ulken som tidligere fandtes i stort tal i hele fjordområdet.

Den forbedrede vandkvalitet har også medført, at marsvin hvert år tager turen inden for Oreby og endda sæler har været på besøg. En sæl opholdt sig endda flere dage ved Roklubben i 2002.

Sværdfisk ” fanget ” 2009.

At der har været sjældne fisk og fisk der lever i oceanerne på besøg i inderfjorden vidner en avisartikler fra 1886 om, nemlig at muddermaskinens mandskab fik en 8 fods sværdfisk op af vandet og at der ca. 10 år før var fanget en endnu større i havnen.

Den 24. august 2009 var en fritidsfisker og hans hustru på tur på Fjorden, da de lige uden for brohovedet ved Oreby på sydsiden af fjorden opdagede finner der bevægede sig på lavt vand. Ved nærmere eftersyn viste det sig, at det igen efter mere end 120 år var en sværdfisk, der var kommet på besøg. Den ca. 70 kg tunge og 228 cm lange fisk blev bjerget, dog i død tilstand, og blev med meget møge og besvær fragtet til Kattegatcentret i Grenå.

Jo, det er glædeligt, at der med en økonomisk indsats fra Sakskøbing Kommunes side, på omkring 150 millioner kroner over en periode på 30 år, kan spores en så stor forøgelse af fugle- og fiskearterne til glæde for os beboere og brugere af fjorden.

Ålekvasen bygget på Fejø 1904, foto Verner Karrasch. Copyrigh: VIKINGESKIBSMUSEET I ROSKILDE.

Fiskene og de redskaber vi bruger til at fange dem med.

Som nævnt ovenfor har den forbedrede vandkvalitet bevirket at rene saltvandfisk er søgt helt ind i havnen og fjorden inden for Oreby.

Ålene var tilbage i 1900 tallet den mest fangede og eftertragtede fisk. Der var mange af dem, og de blev fanget i ruser fra det tidlige forår til sent efterår. I de vintre hvor fjorden frøs til fortsatte fangsten ved at stange med de såkaldte ålejern. Dette er forbudt i dag lige som åleriver – nogle river med spid af metal – er forbudt. At tiderne

er blevet dårligere med hensyn til antal ål, er der ikke tvivl om, når man hører beretninger fra de ældre i faget.

Skrubberne findes i dag både i inderfjorden, hvor det er forbudt at fange med garn, men også i stort antal i hele Smålandsfarvandet. De fanges i de såkaldte skrubbegarn, men selv store skrubber kan også finde vej ind i åluserne. Der er i år 2010 meget fiskeyngel af skrubber i ruserne. Hvis de når at blive store, tegner det derfor godt for skrubbefiskeriet de kommende år.

Tidligere var både ruser og garn lavet af bomuldstråd, som krævede barkning - imprægnering - i kar og gryder, hvilket skete på de såkaldte stejlepladser. På Oreby brohoved har der været foretaget barkning af garn og bødet garn som er betegnelsen for at reparere garn. Ruser kunne også fås i metaltråd, men siden begyndelsen af 1970'erne er ruser og garn blevet lavet af nylon materialer, som næsten ingen vedligeholdelse kræver.

Bådeværftet på havnen i slutningen af 1950'erne.

Oreby havn i slutningen af 1950erne.

Sild og makrel kan forår og efterår optræde i stimer. I foråret 2010 blev der fanget mange sild i fjorden uden for Oreby. Garn til at fange sild, makrel, men også hornfisk med kaldes i det daglige sildegarn. De ligger i overfladen og et par meter ned i vandet.

Hornfiskene kommer gerne i begyndelsen af maj og er der en måneds tid. Ud over os fritidsfiskere er der mange lystfiskere, der i denne periode, prøver lykken med stang og line fra lystbåde, men også fra stranden ved Oreby Havn.

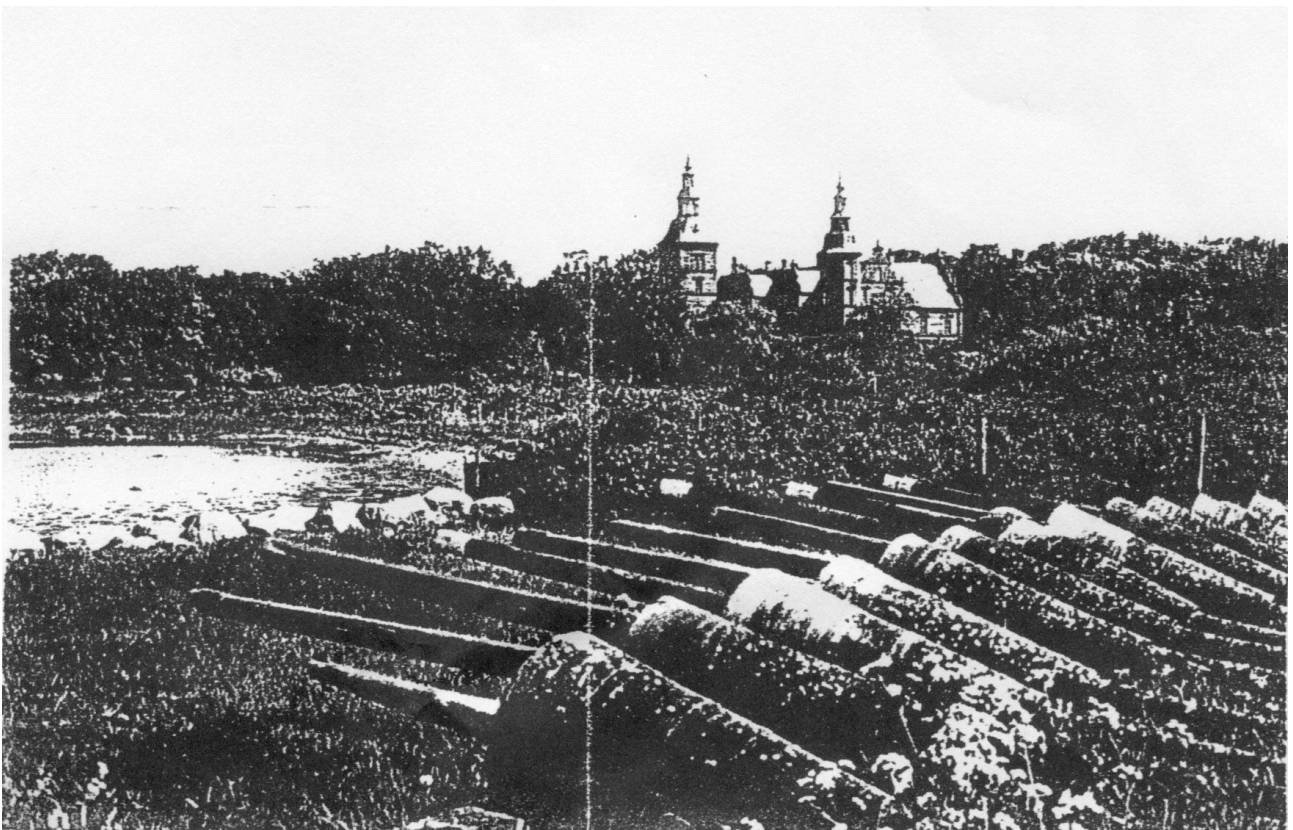
Eftertragtede fisk at fange er laksen og ørreden. De findes i flere arter nemlig en vild og en opdrættet art. De sidste er sluppet ud af havbrugene ved Fejø og i Storstrømmen. De kan fanges både i ruser og garn. Om efteråret går de ind og gyder på lavt vand og så er det i garnene, de fanges inde under Maltrupskoven eller langs bredderne på Oreby siden.

At betingelserne for fisks levevis har ændret sig, er fangsten af multen et bevis på. Den store planteædende fisk er dukket op inden for de sidste 10 år i større antal i fjorden. Den er kommet fra søer og vandløb og den optræder i stimer og fanges også i garn på lavt vand.

At det ikke kun er i nyere tid fjorden har været forurenet fremgår af en avisartikel fra august 1895. I det år blev der skovlet i tonsvis af især døde aborrer op af åen, havnen og fjorden, som gav en ulidelig stank i byområdet. I dag kan aborren stadig fanges i både garn og ruser, men ikke i større antal.

For et par år siden var der store mængder torskeyngel uden for Oreby, hvilket har betydet at vi her i foråret 2010 har fanget en del store torsk i både ruser og garn.

Også de små ålekvabber kan forekomme i store mængder visse år. Langt de fleste af dem der kommer i rusene er for små og kommer tilbage i friheden og det gælder også for krabberne som visse år kan optræde i stort antal.

Oreby havn i 1930erne.

Regler for fiskeriet og fangstpladserne.

For at kunne fiske og kalde sig fritidsfisker må man erhverve et såkaldt fisketegn fra Fiskeridirektoratet. I år 2010 koster tegnet 275,- kr. og det giver ret til at anvende

højst 6 redskaber ad gangen bestående af liner, ruser og garn. Ruser fastgjort til pæle og ruser for rejer skal anmeldes. Udover mindstemål på de fisk man fanger, er der fra 2009 indført fredning af ålen fra 10. maj til 1. august, hvor ruser ikke må anvendes. Der er også regler for afmærkning af redskaberne i vandet med pæle, flag og reflekser. Jo, der er nok at lære og holde styr på som nybegynder.

Som kontrol af, at der fiskes lovligt har man en fiskerikontrol, som uanmeldt besøger fangststederne. Det koster dyrt at blive taget i at overtræde reglerne, hvad flere fiskere i fjorden fik at føle sidste år, da de i fredningstiden for ål havde fastgjort ruser til kostene. Udover at redskaberne bliver konfiskeret og fangsten beslaglagt vanker der store bøder.

Også i tidligere tid har der været fisket ulovligt. Kanonbåden ”Willemoes” opbragte således tilbage i 1800 tallet hele 8 gæve jyder, som havde fisket ulovligt i fredet område ud for Oreby. De blev hver 10 kroner fattigere.

Som nybegynder som fisker er der derudover meget der skal læres. Hvor skal fangstredskaberne lægges ud og hvordan får man garn og ruser lagt rigtigt ud. Hvordan får man fisken op og ud af redskaberne og endelig er rensningen af fiskene og rygningen af fangsten en videnskab for sig.

Selv om jeg fik råd og dåd fra de øvrige fritidsfiskere ved broerne ved Frodes havn, er det mine fejl jeg har lært af. Når man engang har set en 700-800 grams stor ål hoppe ud over rælingen og en stor laks glide ud af garnet, mens den er på vej op i båden, passer man bedre på næste gang.

De ældre fiskere i faget, som Knud Hansen og Flemming Petersen (Valde), har deres faste pladser for åleruser langs faskinerne og ved lystbådehavnen ved Maltrupvænge. Dette respekterer, vi nybegyndere.

Ude i knækket på sejlrenden på inderfjorden har Bent Renner sine pæleruser år efter år. Særligt om foråret møder jeg tit Bent på vej ud og ind i fjorden med 2 eller 3 fiskestænger i brug. Han har en særlig næse for at fange laks, ørreder og hornfisk med fiskestang og det er gennem tiden blevet til mange fisk han har trukket op af fjorden.

Bådepladserne og bådene til fiskeri før og nu.

Som nævnt i indledningen har der været drevet fiskeri i fjordområdet lige siden de første mennesker dukkede op efter istiden. Materialerne til bådene til fiskeri har

ændret sig løbende, fra træstammer til joller og kuttere af træ og stål til de joller og både vi kender i dag af glasfiber. Det sidste er dog først sket inden for de sidste 40 år.

Tilbage i 1800 tallet var det kvaser, man fiskede fra i fjorden og i det øvrige Smålandsfarvand. Kvaser var nogle fladbundede både med sænkesværd på op til 9 meter med sejl som drivkraft.

Fra øerne, men også fra Oreby havn, har der været drevet et stort fiskeri med kvaser efter ål og sild, som fandtes i overflod. I havnen ved Vikingemuseet i Roskilde ligger der i dag en af disse kvaser bygget på Fejø i fuld sejlbar stand.

Langt op i 1900tallet har der fortsat været en større fiskerflåde liggende i og ved Oreby Havn med tilhørende stejleplads.

Her i 2010 er der ca. 40 fritidsfiskere der driver fiskeri i Saksøfjord, både indenfor Oreby og i farvandet over mod Askø og Bandholm. De fleste ligger samlet med et hvis fællesskab til følge.

Mange af bådene er åbne med påhængsmotorer og bygget af glasfiber. Enkelte har indenbords motor og flere af dem der ligger ved faskinerne har styrehus, så de ligner små fiskekuttere. Bådenes længde er mellem 15 og 20 fod svarende til 4,5 og 5,5 m.

Bent Renner fisker fra sine skydepramme og jeg fra en 15 fods sejljolle.

Det at færdes på vandet er ikke ufarligt, og man bør sætte sig grundigt ind i de elementære sikkerhedsregler inden man starter på fritidsfiskeriet. For mit vedkommende var det ikke noget problem, da jeg som barn og ung mand havde sejlet de danske farvande tynde med små sejlbåde uden motor.

Langs faskinerne fra Roklubben og udefter ligger der ca. 5 fritidsfiskere. Her lå der for nogle år siden en del rigtige fiskekuttere som kunne høres på lang afstand med deres tøffende lyd på vej ud og ind.

Fra broerne ved Frodes havn er vi 7 der driver fiskeri.

Frodes havn ved højvande.

Langs inderfjordens nordøstside fra Maltrupvænge til Oreby har grundejerne i tidens løb etableret broer med plads til en enkelt eller to både. På grund af lavvande må broerne her have en hvis længde for at få vand under kølen. Her er der ca. 5 der driver fiskeri.

Ved Brohovedet på Oreby Havn ligger der 3 - 4 fiskejoller, som bruges til fiskeri.

Uden for Oreby er der i fjordområdet 2 pladser med fritidsfiskere. I Kragevig ud for Maltrupskoven ligger der 5 - 6 både for sveg. Og et tilsvarende antal ligger ud for Hunseby Strandvej.

Fiskepladsen ved Hunseby strandvej.

Stranden for enden af Hunseby Strandvej lige ude på den anden side af diget har gennem mange hundrede år været brugt til at fiske fra. Der har aldrig været en egentlig havn, men fiskerbådene har ligget for sveg ude i det lavvandede kystområde.

Gårdejer Richard Hansen bor i dag fortsat på ejendommen Hunseby Strandvej 43, hvor han siden 1950erne har drevet landbrug.

Ved et besøg hos Richard af Erik Petersen og jeg i begyndelsen af august 2010 har vi fået nogle spændende beretninger om fiskeriet fra det forrige århundrede. Richard har nemlig udover at passe sit landbrug haft tid til fiskeri.

Richards beretning om, hvordan Knuthenborg gods på et tidspunkt spærrede Strandvejen med store kampesten, vidner om, at der har været mange fiskere, der benyttede godsets jordvej som adgang til fjorden. Dette blev for meget for godset. Godset måtte dog fjerne stenene igen.

En anden pudsigt beretning er fortællingen om en af husmændene på Orebyvej. Det var tilbage i 1800 tallet almindeligt at husmændene langs Orebyvej drev fiskeri. Det var en ret de havde erhvervet ved udskillelsen af lodderne fra godset. Vor husmand i beretningen havde fæstet 2 karle, som i deres fritid fra landbruget drev fiskeri langs den lavvandede kyst udfør Maltrupskoven og hele vejen over mod Bandholm. Det foregik ved at lade karlene trække et våd fastspændt til jollen, hvor husmanden så sad på og trak fiskene op og vel også rensede dem.

Da Richard startede på fiskeriet tilbage i 50erne var der op til 40 både ved stranden. Flere af dem var rigtige fiskerkuttere ejet af fiskere på heltid. Der var ude ved diget etableret stejleplads, hvor der blev foretaget både tjæring - barking - af garn og ruser, men også bødding d.v.s. reparation af garn og ruser. Fangstredskaberne var dengang af bomuld og krævede derfor en omhyggelig pleje for ikke hurtigt at rådne.

Ved højvande blev bådene trukket op, når de skulle tjæres i bunden eller repareres.

Udover fiskeri fra træbåde, joller og pramme blev isvintrene brugt til fiskeri efter ål med de såkaldte ålejern på stager. Når fiskerne fra Sakskøbing havde tømt inderfjorden for ål rykkede de uden for Oreby og blandede sig med dem fra Krårup og Hunseby, så der kunne være op til hundrede ad gangen på den frosne fjord. Der blev brugt mange forskellige jern til at stange med og Richard kunne forevise 2 af disse, nemlig ålheksen og ålesaksen, men nævnte også et 3 navn nemlig bråtjernet.

Jern til at stange ål med, den såkaldte åleheks og ålesaks.

En af dem der brugte ”bråtjernet” var Edvin fra Maribo. Fra det tidlige forår til sent om efteråret tog han, så snart han havde fri, turen på knallerten til Hunseby Strandvej for at stange ål fra sin lille robåd. Han gik under kælenavnet ”Ålenes Skræk” i det daglige kaldet ”Skræk”. Fandt han et godt sted med mange ål markerede han det med et stykke træ med snor og lod for senere at kunne vende tilbage til stedet.

Åleriven – en stor rive med spidse tænder af stål – blev også brugt til ålefiskeri på lavvandede området. Jernene og riverne er der i dag forbud mod at bruge, ligesom det at blusse ål er forbudt.

Richard kunne også levende fortælle om den vinterdag tilbage i 1950erne, hvor det nær var gået galt. Sukkerfabrikkens slæbefartøj Havkatten blev i isvintre også brugt som isbryder både til Bandholm og Saksjøbing. En vinterdag skulle den bryde isen ind til Saksjøbing formentlig for at bryde en rende til skibet med olie til BP depotet.

De der var i nærheden af renden blev råbt an og blev bedt om at fjerne sig. En del af fiskerne fra Hunseby tog dog ikke advarslen alvorligt og det kom til at koste dem ikke livet, men en gåtur på mange kilometer. Først over isen til Oreby, herefter rundt om Sakskøbing og videre hjem til Hunseby. En tur de nok aldrig ville glemme.

Men at det kunne ende galt kunne Richard også berette om nemlig, at der tilbage i 1950erne og 60erne var druknet 5 personer ved fiskeri, som følge af dårligt sømandskab, uforsigtighed og alkohol.

I begyndelsen af 1970erne, da oliekriserne satte ind, forsvandt mange af de gamle både fra stranden i Hunseby. Det skete samtidig med, at man gik over til både af glasfiber med de moderne påhængsmotorer og garn og ruser blev opbygget af nylon.

Pladsen ved Kragevig ud for Maltrupskoven.

Fra gammel tid har der været en ret for beboerne i Krårup til at drive fiskeri fra stranden ud for Maltrupskoven som ejes af Krenkerup Gods. Vejadgangen, til Kragevig som bugten hedder, sker ad skovvejen fra Nielstrup. Hvor mange der har ligget der vides ikke, men som ved Hunseby Strandvej har der nok ligget væsentligt flere end de 6 åbne fiskerjoller, der ligger der i dag.

Der har i øvrigt været et færgested i Maltrupskoven, hvor der tilbage i 1800 tallet lå 2 husmandssteder. Færgestedet blev brugt af folk, der skulle frem og tilbage til Oreby Gods og Havn, som dengang var en stor arbejdsplads.

Frodes Havn en fritidsfiskerhavn.

I mere end 100 år har der været sti/markvej fra Orebyvej til fjorden mellem Uglegårdens jorder og jorden tilhørende den nuværende ejendom Orebyvej 126.

Fisker og kvashugger Søren Nielsen fik i 1940erne tilladelse, af den daværende ejer af ejendommen Orebyvej 126, til at benytte stien som adgang til en bro ved fjorden. I 1950erne fulgte arbejdsmand Arne Mortensen, Orebyvej 139 efter ligeledes med en fiskerbåd ved broen.

I begyndelsen af 1960erne blev tilladelsen udvidet af gårdejer Frode Olesen, Orebyvej 126 til også at omfatte snedker Knud Hansen, Orebyvej 125 og elektriker Finn Schultz Petersen, Orebyvej 133.

Området med broer har siden den tid i folkemunde haft betegnelsen ”Frodes Havn”. Efter udbygningen af Fjordvejsområdet i 1980erne kom der flere joller til. Af de 10 både der ligger ved broerne i 2010 bruges de 7 til fiskeri.

Sælen på havnen ved roklubben i 1998, foto Jørgen Jensen.

Pladsen ved faskinerne i havnen.

Selv om der, som nævnt ovenfor, har været bygget fiskerbåde af træ tilbage i 1950erne på værftet i havnen har den aldrig været hjemsted for en større fiskerflåde. Men der har været en del fiskerjoller benyttet af byens borgere. De senere år, formentlig siden 1980erne, har fritidsfiskerne ligget langs broen ved roklubben og langs faskinerne udefter. Her var det bl.a. Egon Jensen lå på plads nr. 12 med sine både og fiskekuttere. Det var et festligt syn at se ham komme sejlende ud af fjorden med fuldskæg og iført sin ”dræber” uniform, gummistøver og regnbukser. Egons kælenavn var ”åledræberen” og selvom vi fritidsfiskere ikke må sælge vor fangst, er det nok blevet til mange ål og andre fisk Egon har fået afsat. Da den tidligere omtalte

sæl lå på roklubbens bro ville Egon en dag fodre den, men blev i stedet bidt i armen, hvilket Henning Vest kan bevidne, da han så mærkerne efter bidet.

I dag ligger der omkring 5 fritidsfiskere ved faskinerne, hvor der på deres selvavede platforme foregår en hyggelig snak og vel også skylles en enkelt øl ned i ny og næ, når man ikke er ude at fiske. Et hyggeligt samlingssted for fritidsfiskerne og deres venner.

Fiskekutter på vej ud af Oreby havn i 1950erne.

Afsluttende bemærkninger.

Havet som nabo er ikke ufarligt. Udover drukneulykker kan havet, men også fjorden medføre oversvømmelser. Ved stormfloden i 1872 stod vandet langt op i byens gader, men også nytårsnat den 31. december 1904 var der oversvømmelser i byens gader, da en storm havde presset vandet ind i fjorden.

I min tid siden 1970 i Sakskøbing har højvande i fjorden givet problemer i havneområdet med højvande op til knap 2 m. I 1999 blev Saxenshøjs inddæmmede engarealer for græsning af køer oversvømmet ved storm og højvande. Dengang valgte man at pumpe arealet tørt igen. Da oversvømmelsen skete igen i 2006 opgav

man at tørlægge arealet og siden har det været en sø til glæde for fuglelivet og vel også fiskeynglen.

Hvad fremtiden bringer er det svært at spå om, men at vandstanden er på vej op ses på broerne i Frodes havn, hvor de tit står under vand. Hvis klimaændringer fører til yderlig stigning af vandstanden, kan det jo ende med at fjorden bliver til et sund igen.

Kilder:

Richard Hansen, Hunseby Strandvej 43, 4930 Maribo

Knud Hansen, Orebyvej 125, 4990 Sakskøbing

Finn Schultz Petersen, Åparken 34, 4990 Sakskøbing

Knud Henning Vest, Byvängen 11, 4990 Sakskøbing

Ejvind Olsen, Orebyvej 191, 4990 Sakskøbing

Da der var latinskole i Sakskøbing

af Finn Egelund

Da Danmark i 1536 blev protestantisk, overtog kongen alle den katolske kirkes ejendomme, herunder også klosteskolerne. Reformationen og den uro der fulgte ramte skolevæsenet hårdt, men man forstod vigtigheden af at opretholde et skolevæsen, der på sigt kunne uddanne den nye lutherske gejstlighed.

Man kan således sige at latinskolen er et barn af reformationen, og skolen en del af kirken. I den katolske tid var lærdom og undervisning knyttet til kirker og klostre, men med reformationen og kirkeordinansen der kom på latin i 1537 og på dansk i 1539 blev det bestemt, at der i hver købstad skulle findes en latinskole, og dermed også i Sakskøbing. Dermed blev det en statsopgave at varetage et skolevæsen.

Kalkmaleri fra Tune kirke sidste halvdel af 1400-tallet. Billedet viser en scene fra Jesu barndom (bemærk glorien), hvor han starter sin skolegang. Bemærk lærerens attributer, hans pædagogiske redskaber, ris og ferle.

Med reformationen skulle der ske store ændringer i forholdet mellem kirken og borgerne, mellem gejstlig og menigmand. Sognepræsten skulle bo i sin præstegård, på sin vis en bonde som de andre bønder, der tog del i købstadens eller landsbyens dagligliv, og ikke som i middelalderen leve adskilt i klostre. Det var således en del af denne udvikling, ud fra de bedste hensigter, ud fra ønsket om at evangeliet skulle udbredes til menigmand, at oprettelsen af latinskoler skete. I ordinansens forordning om skolen hedder det da også, at eleverne i skolen skulle få ”sindet beredt til evangeliet”. Man var på den anden side også opmærksom på, at det omdrejningspunkt for lærdom og undervisning, som klostre og klosterscholer havde været, ikke måtte gå tabt.

Latinskolerne (især de små) havde deres storhedstid i 1500-tallet, og man startede opgaven med at etablere latinskoler med entusiasme og fremskridtstro. En væsentlig kilde til kirkelivet i reformationstidens første år er Sjællands første biskop Peder Palladius. Det var biskoppens opgave at holde opsyn (visitats) med kirkerne, og dermed også med latinskolerne, integreret som de var i kirken. I sin ”Visitatsbog” fra omkring 1550 kommer hans tro på latinskolens fremtid og forankring i befolkningen til udtryk.: *”Hvad de purke angår der har så let ved at lære så degnens kundskaber går i dem som smeltet smør, da skal I sætte dem til bogen, hvis de har lyst”*. Latinskolen skulle altså være for alle uden rang og stand. *”På en bondekones skød sidder ofte en lille knægt, som vokser til og viser anlæg for det boglige. Han kan blive til glæde og velsignelse langt ud over sin levetid, hvad enten det nu bliver som præst eller degn eller borgmester. Selv om I er fattige, må I ikke holde dem fra at studere. Lad dem bestille noget ved siden af læsningen, så de skaffer sig selv føden. Har I nogen sinde set en student sulte ihjel”*. Det sidste, lader vi lige stå et øjeblik. Det er nok muligt at ingen direkte sultede ihjel, men at mange af dem levede en kummerlig tilværelse på nådsensbrød, og døde de ikke direkte af sult, så er mange

nok døde af den indirekte på grund af mangelsygdomme; men på det punkt, har latinskoleeleverne delt skæbne med den øvrige del af 1500-tallets befolkning.

Det blev således bestemt at der skulle indrettes små latinskoler med 2 lektier i de mindre købstæder og større skoler med fem klasser, såkaldte lektier i de større, herunder stiftsbyer som Ribe og Roskilde. En lektie er ikke sådan at forstå lig med en klasse, hvor man automatisk rykker op hvert år, men eleverne blev rykket op fra den ene lektie til den anden, når de skønnedes fagligt egnede, så den aldersmæssige spredning kunne være stor. Teoretisk kunne man altså tilbringe hele sin skoletid i den første lektie, og det er det, som vi senere skal se, der sker i Sakskøbing Latinskole.

I første lektie, som også blev kaldt sinkelektien, skulle der læres ABC og stavning samt indlæring af fadervor, trosbekendelsen, de ti bud og af dåbs- og nadverordene; ellers var hensigten med skolen at lære latin. Latin var stadig det vigtigste fag, som det var i klosterscholerne, selv om en af hjørnestenene i reformationen var, at gudstjeneste og forkyndelse skulle foregå på modersmålet. Undervisningens indhold var bestemt af kirkens traditioner og de krav, der blev stillet til de fremtidige kirkens tjenere, det være sig præster eller degne. Latin var det fælles lærde sprog, hvorpå alle lærebøger og andet relevant faglitteratur var skrevet. Da det var skolernes hovedopgave at forberede en teologisk uddannelse med henblik på præstegerningen, bestod undervisningen især af kristen litteratur, men der indgik også elementer fra den klassiske oldtids græske og romerske forfattere. Faget var opdelt i det såkaldte "trivium", de tre elementer i latin der var grammatik, retorik og dialektik. Færdigheder der skulle gøre eleverne i stand til at forstå de elementære grundbegreber i grammatikken, samt tale og disputere på sproget. Undervisningens form bestod af at læreren læste op, hvad der skulle læres, hvorefter eleverne gentog det i kor, til de kunne det udenad. Om de forstod de fremlagte tekster eller ej, havde i

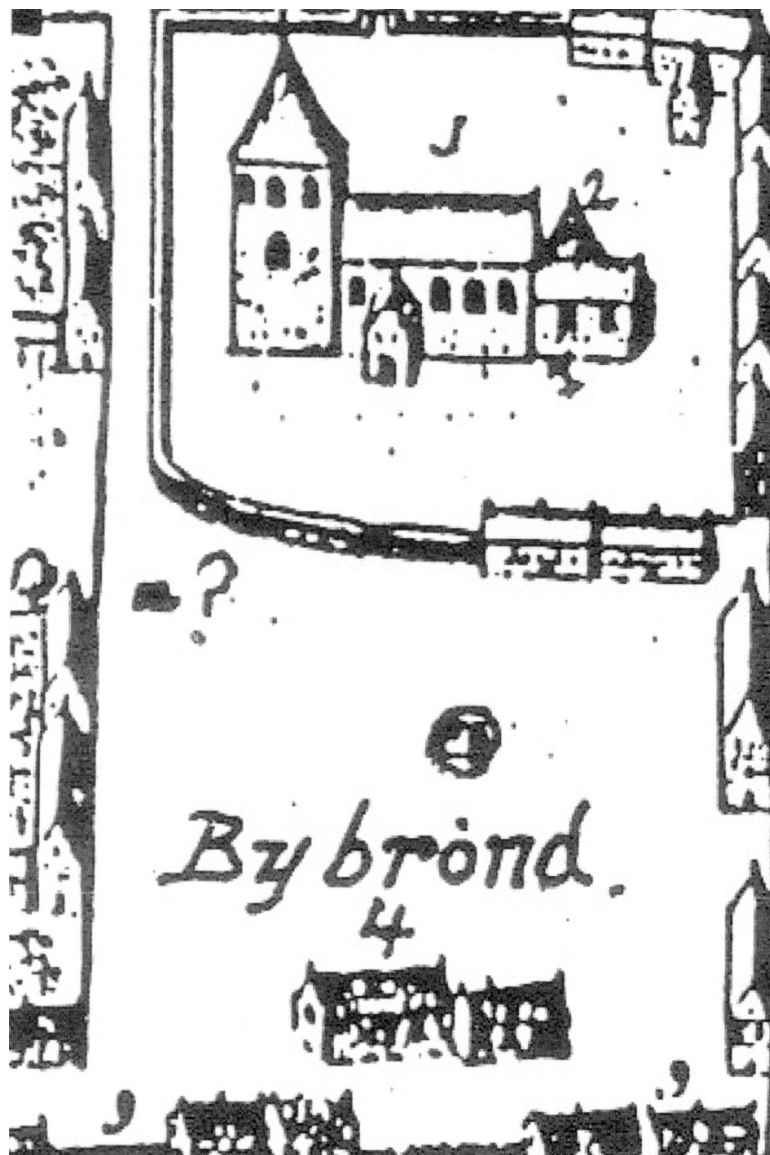
den forbindelse mindre at sige. Et vigtigt fag var ligeledes sang til brug for elevernes pligt til som kor at medvirke ved kirkelige handlinger. De pædagogiske redskaber var meget enkle – ris og ferle (en træstok beregnet på at slå i håndfladen eller på håndryggen).

Skønt det i overvejende grad var præstegerningen latinskolen skulle føre frem til, blev skolerne dog også grundlag for mange dygtige statsmænd, læger og videnskabsmænd af forskellig art; men skolen var dog langt fra at være den eliteskole gymnasieskolen senere blev. Adelen og det højere borgerskab lod da også deres sønner undervise af hjemmelærere eller på private kostskoler som Herlufsholm (fra 1565), Frederiksborg og Sorø (fra 1586) inden de kunne videreføre en akademisk uddannelse på et universitet i udlandet.

Vi ved ikke meget om Saksøbing Latinskole, for indtil vi når frem til den sidste del af 1600-tallet er kilderne sparsomme. For at danne os et indtryk af hvordan hverdagen har formet sig for elever og lærere, må vi derfor ty til de kilder vi har fra skoler i købstæder af tilsvarende størrelse. En sådan kilde til latinskolerne i 1500-tallet har vi i Jakob Madsens visitatsbog. Jakob Madsen var biskop over Fyns Stift, herunder også Lolland og Falster, fra 1587-1606. Biskop Madsen havde startet sin teologiske løbebane som rektor ved Ribe Latinskole, så han havde de bedste forudsætninger for at bedømme elevernes standpunkter, hvilket han også har gjort grundigt og flittigt. Desværre er det kun hans visitatsbog for Fyn der er bevaret, men i løbet ud fra hans embedsperiode er der naturligvis også aflagt besøg i Saksøbing, og han har ved overhøring af eleverne kunnet danne sig et indtryk af skolens faglige standard. Den eneste gang Saksøbing nævnes, er at han har været i byen i oktober 1591, da han begravede Claus Huitfeld til Bramsløkke i Saksøbing kirke. Givet er det faldet sammen med en visitats af kirke og skole. 1600-1603 nævnes det, at han måtte aflyse sin visitats på Lolland, da der var udbrudt pest på Fyn. Svarende til den

beskrivelse han har af de fynske latinskoler, kan vi gå ud fra at forholdene i Saksøbing ikke har været stort anderledes. Ved hans tiltrædelse var standarden på de enkelte latinskoler ikke særlig høj, men som årene går noteres det i visitatsbogen at forholdene forbedres. Fra sin visitats i Nyborg 1588 skriver han således:

”Skolemesteren Niels Jacobsen fra Odense kom did til Mikkelsdag 1587. Brav og flittig. Ung mand, dog med skæg”. Videre bemærker han at skolen var blevet meget forsømt under den tidligere skolemester – efter hvad man sagde. Den 16.-17. marts er han igen i Nyborg, hvor der bliver klaget over rektor, som åbenbart var den brave og flittige Niels Jacobsens efterfølger. Jakob Madsen tilføjer: *” Han lovede at forbedre sig. Jeg sendte ham undervisningsplanen”* og fra den 28. maj 1595 noterer han om Assens Latinskole: *”Skolen var meget forbedret. De små kunne deres gloser med stor lyst. Alt af hjertens lyst; men i rektors klasse gjorde de fejl i grammatikken”*. I Middelfart er den imidlertid hel gal. 1597 skriver han: *”Skolemesteren forsømmelig, fik en alvorlig advarsel. Kun 7 i hans klasse. Jeg gav dem en sætning at oversætte; de gjorde alle fejl.”* Bedre bliver det ikke i 1595, hvor han om samme skole blot kan konstatere.: *” Det bliver værre og værre”*. På denne måde kan man få en fornemmelse af, hvordan det stod til. Når han overhørte eleverne på de enkelte skoler, kunne det nogle steder stå sløjt til, og elevernes kundskaber var ringe, andre steder gik overhøringen til hans fulde tilfredshed, og kom han tilbage til den samme skole, nogle år efter kunne tingene have ændret sig ved, at man havde fået ny rektor. Vi kan gætte på at det samme har gjort sig gældende i Saksøbing – en god eller en dårlig rektor kunne gøre en forskel. Vi ved heller ikke hvor mange elever der på den tid har været i Saksøbing latinskole, men sammenlignet med byer af tilsvarende størrelse på Fyn har elevtallet nok ligget omkring de 30.

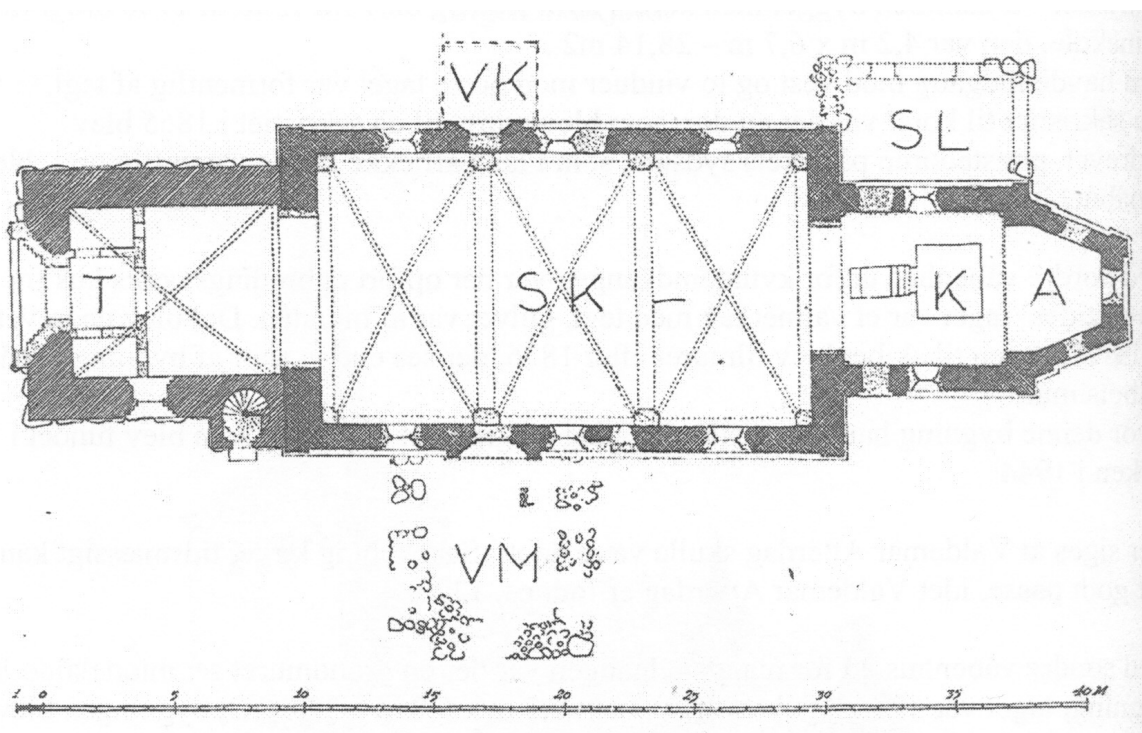
Saksøbing Torv fra Resens atlas midt i 1600-tallet. Man kan lige skimte taget af latinskolen ved 2-tallet.

I løbet af 1600-tallet gik det generelt tilbage for latinskolerne. Ambitionsniveauet blev hævet, med større krav til lærerne, og læseplaner der udbyggede undervisningen. Men de økonomiske midler var ikke til stede, og planerne blev i bedste fald mangelfuldt gennemført. Dårlig aflønning af lærerne, gjorde også sit til at de virkelig kvalificerede søgte andre udfordringer, og undervisningen blev

derefter. Ydre forhold har også gjort sig gældende. Christian d. 4's fejlslagne og kostbare politiske eventyr var dyrt for befolkningen. Om Saksøbing ved vi at indbyggertallet falder drastisk i løbet af 1600-tallet. Sidst i århundredet skønnedes indbyggertallet at være på ca. 180, mens der omkring 1530 boede ca. 525 i byen. Pestens hærgen i 1620, hvorunder mange mennesker i Saksøbing blev smittet med sygdommen og døde, samt svenskernes plyndring i 1658, er hændelser der ikke kan have undgået, at have haft indflydelse på latinskolen og dens virke.

Skolen var som tidligere nævnt ikke blot organisatorisk, men også rent faktisk en del af kirken. Latinskolen holdt til i sakristiet på nordsiden af kirken, med dør ind til kirken. Skolen bestod kun af rum der i størrelse var 4,2 x 6,7 m dvs. i alt 28,14m², der var uopvarmet, og kun om vinteren når det var meget koldt, blev undervisningen henlagt til rektors ”kammer”. At det nære naboskab med kirken ikke altid har været lige heldigt, ses af et problem, der omtales i 1729 i forbindelse med ansøgning om ny rektorbolig. Skriftestolen var anbragt i koret lige uden for døren til skolen, og i den forbindelse skriver sognepræsten Mogens Knudsen Hossum således: ” *Jeg vil ikke melde hvad inkomoditet det er både for skriftefaderen og for de skriftende, særdeles svage og gamle folk i skriftestolen, som er tæt hos lige for døren mellem koret og samme skole, nu ved det trækvind ofte går ind til dem gennem begge skolens døre, nu at læreren og disciplene læser tydeligt i skolen om torsdagen til skriftemålet inde i koret, nu ved det disciplene før deres lærer kommer til dem i skolen ofte støjer så højt at præsten af skriftestolen må tale til dem, når der om søndagen eller fredag morgen kan være nogle at skrifte; ja ved det at skriftefaderen og hans skriftende ofte undser sig for at åbne deres hjerter for hinanden i henseende til merbemeldte mellemdør, som er ligefor og så nær ved skriftestolen.* ” Man ser situationen for sig. Et sognebarn i en svær og dybsindig samtale med præsten, skrig og skrål og støjende unger, som præsten i tide og utide har måttet fare ud til og

dæmpe ned. På det punkt har datidens børn og unge ikke adskilt sig synderligt fra senere slægter. Problemet blev da heldigvis også løst, da sakristiet ved skolens lukning i 1740 ikke længere behøvedes som skole, og klokkeren, som muligvis kan have boet der, fik tilladelse til at aflukke døren.

A: Apsis til bygning til koret, 3 sider af en femkant.

K: Koret.

SL: Sakristi – Latinskole.

SK: Skibet.

VM: Våbenhus – mandsindgang syd.

VK: Våbenhus – kvindeindgang nord.

T: Tårnet.

Ligsten i Saxkjøbing Kirke over Jacob Hvidtfeldt og Elisabeth Friis
til Berritsgaard. Tegning Nationalmuseet.

Om skolens økonomi er vi på lidt mere sikker grund, end på så mange områder, især i dens sidste tid, takket være en regnskabsbog. Da kirkens ejendomme blev inddraget ved reformationen, blev en del af de inddragne midler anvendt til etablering af latinskolen. Skolens indtægter bestod af andel i den såkaldte kongetiende, datidens form for kirkeskat, samt renter fra 2 legater, diskantpenge, bøssepenge og afgifter fra degne i 4 sogne. I 1624 giver ejeren af Berritsgård,

Elisabeth Friis, enke efter Jacob Huitfeld, 1000 rdl. til Saksøbing kirke og latinskole. Til gengæld skulle kirken sørge for at hende og hendes mands gravsted tæt ved alteret ikke blev forstyrret af andre grave. Det blev bestemt at pengene skulle indsættes på rente og give årligt 60 rdl., til deling mellem kirken og skolen. Skolens andel på 30 rdl. skulle uddeles årligt hver Skt. Hansdag og første gang 1625. Skolens rektor skulle have 10 rdl. og 4 fattige skolebørn, som er ”af god forhåbning”, skulle hvert år have 5 rdl. hver. Men i det lange løb er det ikke gået så ligetil med at få renterne udbetalt. Den 1.5.1689 klager sognepræsten V. Svendsen Castrup sin nød til øvrigheden:” *Højædle og velbaardne stiftsamtmand, velædle, velbyrdige, højærværdige hr. biskop, højgunstige patroner. Saxkøbing Skoles og Kirkes kapital af 1000 rdl. som endnu hos hr. landsdommer Stenov på Adsenstrupgaard saaledes henstaar, at hverken rigtig rente til rette tid efter forskrivning følger ej heller kapitalen, som efter slig forhold og obligations formelding allerede opsagt skulde være kontant er at bekomme uden dette den endelighed som udi denne sag efter sidst engangne højstreretsdom anno 87 til den skulde søges, synes derudi at forhindres, at den af hans excellence stiftsamtmanden mellem forrige byfoged Kradepohl og hans parter truffne forlig eller likvidation, den post samme kirkens og skolens kapital angaaende forbigaard og uden tvivl til kirkens højgunstige forsvar samling opsættes. Over alt som nogen af samme kapital forfaldne rente som sig over 80 rdl. beløber allerede for nogle aars tid siden ved provsten er øget og udi nogle huse til Adsenstupgaard mens hverken kirke eller skole af samme udlagt kapital nyder nogen rente, ejheller at husene nogen afgift der dog efter lovens bogstav synes at være tilbørligt: saa ville paa kirkens og skolens vegne eders excellence samt eders højværdighed på det allerydmygste om deres gode ordrer have anmodet. Om nogen likvidation udi dette kan være at ervente eller højesretsdommer uden lægnere forhaling skal efterleves saa og om husene, som til rentes udbetalig er udlagt eller brugelig pant skal tages eller for kontant afhændes, hvilket sidste for ikke at strække*

pantet udi gaarden Adsenstrup som uden disse huse intet tillæg have vel ikke synes i alle maade rimeligt. Erventer i alle maader højgunstige forsvarsgode resolution og lever stedse eders excellence samt eders højærværdigheds allerydmygste tjener.

Saxkjøbing 11. Maj 1689". Åbenbart kan selv en højesteretsdom ikke få retfærdigheden til at ske fyldest, og skolen få udbetalt de penge, den har til gode. En anden vigtig indtægtskilde var diskantpengene. Det var penge som lærere, og det vil for Saksjøbing vedkommende sige rektor, og elever i forening havde fået lov til at indsamle 4 højtidsaftener om året, hvor de gik omkring i byen og sang og spillede ved folks døre. De 4 aftener var nytårsaften, helligtrekongersaften, mortensaften og juleaften. Musikken blev spillet på en dulcian, et blæseinstrument der lignede vore dages fagot. Ud fra regnskabsprotokollen kan man således se, at skoleåret 1729-30 indbragte de 4 højtidsaftener 13 rigsdaler, 3 mark og 12 skilling, hvoraf rektor fik 9 rdl. og 8 skilling. Ligpenge var penge man fik, da det som tidligere nævnt hørte til elevernes opgave at synge ved bl. a. begravelser, som blev betalt efter en særlig tarif. Bøssepenge var som navnet antyder, penge der var lagt i kirkebøssen. Degnepension er de penge sognene giver, for at latinskolen kan holde dem med (løbe) degne og bliver udbetalt som naturalier i form af korn, i alt knap 6 tønder, hvoraf de 4 blev tildelt rektor, mens skolens 5 øverste elever får nogle skæpper hver, hvis de altså bliver udbetalt, hvilket ikke altid var tilfældet. I 1678 klager rektor Peter Henrik Krog til biskoppen over skolens økonomi. Her er det degnepensionen, der er problemet. Våbensted sogn der burde give 1 td. byg årligt, penserer (d.v.s. betaler degnepension) til Maribo. Radsted og Taars sogne der kun ligger ½ fjerdingvej fra Saksjøbing penserer ikke til nogen skole og degnen i Vixnæs penserer til Nysted. I provstebogen står at Orebygaard og Berritsgaard hver skal give 1 td. byg til Saksjøbing Skole – men den får intet deraf. Om fastlagte skoledistrikter har der altså ikke været tale, og hvad årsagen til at Saksjøbing ikke får noget ved vi ikke noget om. Måske har det simpelthen ikke været muligt at afse de tønder korn der skulle til, eller et

personspørgsmål kan have gjort at man nogle steder har følt mere tilknytning til en anden latinskole end den nærmeste.

Du kristen, som ret betænker,
Hvortil dit embede før,
Du dennem vist nogen skænker,
Som kommer for din dør.
En klattet fole kan blive hest,
En fattig pebling kan blive præst;
Hvad Gud og lykken vil,
det går omsider til.

1. vers af tiggervise fra 1600-tallet, som eleverne sang ved dørene.

Rektoren eller skolemesteren, som han også kaldes, var underordnet præsten, der så igen var underordnet biskoppen. I listen over rækken af rektorer nævnes i alt 18 rektorer fra Jacob Pedersen Jyde som den første i 1540 til Johan Hegelahr der slutter rækken med det smukke skudsmål, at han var en ”skikkelig” dvs. velegnet mand til både gejstligt og verdsligt embede ved skolens nedlæggelse nøjagtig 200 år senere i 1740. Han fortsætter da heller ikke som skoleholder i den nye kristendomsskole, der opstår efter latinskolen, men bliver kapellan på Før, derefter i Hassing for til sidst at blive sognepræst i Karleby. Det var yngre teologiske kandidater der blev rektorer, mens de ventede på at et præstekald kunne blive ledigt. De skulle endvidere efter tidens skik være ugifte, for at overtage et præstekald, som kunne indebære, giftermål med den tidligere præsts enke - en såre praktisk form for enkepension. Det var ikke noget fedt job at være rektor ved Saksøbing latinskole. Lønnen var så lille at man påstod at ingen kunne leve deraf (16 tønner korn årligt), men det hjalp at rektor kunne supplere sin indtægt som degn ved kirken, samt div., som f.eks. rentepenge af Elisabeth Friis's legat og del i diskantpengene. Endvidere kan vi ud fra oplysninger i regnskabsbogen se at rektor ud over fri bolig nyder fri kost hos præsten og en del af borgerne. Da man i 1736 forbereder reduktionen, og i den forbindelse opgør de

enkelte latinskolers økonomi, beregner etatsråd Thomas Bartholin at lønnen for rektoren i Saksøbing for årene 1733/35 til er 111 rigsdaler årligt, hvilket er ca. det dobbelte af eksistensminimum. Til sammenligning skal det anføres at lønnen er høj i forhold til den der f.eks. beregnes rektoren i rektoraterne i henholdsvis Nysted (42 rdl.) og Rødby (33 rdl.) . Til sammenligning beregnes en præsteløn i 1760 til mellem 250 og 300 rdl., så det er altså en væsentlig forskel. Dette afholder dog ikke rektor fra, i 1734, at klage over lønnen, idet han af de 16 tdr. byg han fik, måtte give de 6 til klokkeren ”for at katekisere i Oreby, Rørbæk og Reersø, samt hans halve løn til samme klokker for at katekisere med hele menigheden i kirken om søndagen”. Dette med at katekisere, dvs. overhøre ungdommen i Luthers lille katekismus, var gennem årene et standende stridspørgsmål, der først ophørte med latinskolens nedlæggelse. Hvordan så Thomas Bartholin er nået frem til de 111 rdl. kan vi ikke vide noget om, men der må være tale om en bruttoløn, hvor alt tilliggende er talt med. Han kan tilmed i beregningerne have gået længere tilbage end til 1733/35 og skelet til den tidligere rektors løn. Denne var Terkel Hansen Halse, og han var den rektor, der holdt længst ud i embedet, nemlig 40 år. Det har for ham været en livsgerning at være rektor på latinskolen, og da tidligere borgmester i Saksøbing Henrik Kradepohl var hans svigerfar, må han i sagens natur have været gift. Han skulle have været en driftig avlsmand, der sammen med sin svigerfar drev Saxkjøbing Hospitals jorde. Hvordan han har været som rektor ved vi ikke noget om, og om rektorembetet kun har været at betragte som et bierhvev, kan vi kun gisne. 1731 antages Ulrik Waydlof som vikar og udnævnes til vicerektor hvor Halse sandsynligvis har været syg og svækket, og han overtager embedet da Halse dør i 1732.

Rektors embedsbolig var et lille hus på 5 fag og med tegltag på selve kirkegården, og i det fandtes en jernkakkellovn, velsagtens for at der kunne holdes skole der, når det var for koldt i sakristiet. I 1729 i forbindelse med en omfattende istandsættelse af kirken, bygges der en ny rektorbolig med 7 fag, således at den også

kunne fungere som skolelokale, bl.a. som resultat af den som tidligere nævnte klage over larm fra eleverne i kirken. Om der har været såkaldte hørere ved skolen er tvivlsomt. I hvert fald nævnes ingen. Med kun to lektier i skolens første tid, og sluttende med én lektie til sidst, har behovet ikke været så stort. De ældste og dygtigste elever f.eks. duksen har kunnet fungere som hjælpelærere.

Eleverne blev officielt betegnet disciple. Betegnelsen ”peblinge”, der kan oversættes med ”lille præst” blev især brugt om de yngre elever. Eleverne i ældste lektie, mesterlektien blev betegnet klerke eller degne, mens de yngste i sinkelektien kaldtes sinker. Dette henviste ikke til deres åndelige habitus, men alene til det stadie i undervisningen de var på. Hvis vi vender tilbage til den gode biskops Palladius’ ord om alene evnen og lyst til lærdom, skulle stå åben for enhver (dreng – naturligvis) uden rang og stand, er det for så vidt rigtigt. Undervisningen var gratis og eleverne fik fri bolig, kost og tøj; men ud fra de beretninger vi har fra og om datidens latinskoleelever, kan både kost og logi have været af yderst tarvelig art, henvist som han har været til fremmedes nåde og barmhjertig. Kun få boede hjemme, og mange har også måttet fungere som tjenestekarl hos deres værter. Det tildelte en rulle vadmel og lærred, fodtøjet træsko, og ofte har klæderne været utilstrækkelige til at modstå slud og kulde. Sultede de ikke ihjel – igen med Peder Palladius’ ord, så var det nok ikke hver dag, de kunne spise sig mætte. Prygl har også hørt til dagens kost, og også dengang som siden hen har man kendt til princippet om, at de store tæver de små. Trods indtægter, bl.a. i form af legater, var de fleste latinskoleelever afhængige af deres ret til tiggeri. Dette var et privilegium de havde, som muligvis kan ses som en reminicens af tiggermunkenes virke i katolsk tid, men da denne ret ofte blev misbrugt, blev det allerede i 1548 bekendtgjort, at eleverne ud over den sorte kappe de bar, også skulle forsynes med en hætte. Foruden at passe skolegangen skulle både elever og lærere forrette de tjenester for kirken, som var nødvendige for at en

latinskole kunne fungere økonomisk, jf. diskantpengene. Vi har fra Saksøbing ingen beretninger om hvordan en latinskoleelevs hverdag har været. Men den har ikke formet sig anderledes end andre steder i landet. Disciplene var med i kirkens daglige virke, og skulle stort set stå til rådighed døgnet rundt, og 2 gange dagligt deltage i korsang og bøn i kirken ud over de tidligere nævnte tjenester. Det er nok ikke helt ved siden af at betragte latinskolen som en slags kirkelig mesterlære, hvoraf den egentlige skolegang blot var en del af læretiden. Eleverne blev fortrolige med kirkens virke og de pligter der hørte til.

Der er ofte fremført det synspunkt, at latinskolen har været mere fattigforsorg end egentlig skolegang, men også på dette punkt sker der et skred i udviklingen i løbet af de 200 år der er latinskole i Saksøbing. Ser vi på den sociale rekruttering til latinskolerne, kan det ikke undre, at der er overvægt af præstesønner. Men for fattige kunne det være en fordel at sætte deres sønner i latinskole, da undervisning på latinskolen var et nødvendigt onde, hvis man behøvede støtte fra det offentlige; og for nogle har det trods alt været en chance for en social opstigen, og mulighed for at vise og udnytte deres evner. Der er fra rektors side også eksempler på, at der er draget omsorg for at eleverne virkelig havde evnerne og udviste den flid der krævedes. Om f.eks. Jørgen Frederiksen Bås (eller Basse) der var elev 1733-40 nævnes det 1739: *"August 1739 lod jeg en fattig og faderløs discipel, som mange år havde gået i skole, men var ubekvem til bogen indskrive til skrædderhåndværk at lære som han havde lyst til"*. 7 år til at finde ud af, at den pågældende ikke var egnet til det boglige er lang tid, men langmodigheden og tålmodigheden har i dette tilfælde været stor, og han har på sin vis ved sin tjeneste for kirken også bidraget til skolens økonomi. Til gengæld har vi et tidligt eksempel på det vi i dag ville kalde socialt bedrageri. 5. oktober 1700 blev der holdt ting hvor Henrik Kragepohl på vegne af rektor Halse sagsøger Karen Lauridsdatter af Saksøbing med lavværge mod hendes søn, som hun har taget ud af skolen efter at han havde fået skolens stipendier og dette

”mod al årsag og billighed”. Sønnen Erik Andersen har modtaget disse stipendier uden at yde hverken skolen eller kirken tjenester. Når han således med sin moders vilje har forladt skolen bør *”han pligtig blifve at staa schole ret, moderen pligtig blifver, den annammede stipendia som er 4 rdl. at fra sig lefuere, paa det de igien til andres Disciple efter fundatzen kunde uddeelis eller derfor at lide nam udi hendes boe, godtz og formufue, hvor det findes, hvorpaa dom begieris”*. For en, hvad vi må regne med fattig enke, er dette nok en så alvorlig sag, og muligheden for at skaffe de tildelte midler tilbage nok ikke har været til stede. Sagen ender dog i fred og fordragelighed med forlig mellem rektor Halse og Karen Lauritzdatter.

Ved vi ikke meget om eleverne i Saksøbing latinskole i tidligere år, så har vi til gengæld en liste i regnskabsbogen over elever i perioden 1700-1739. Listen omfatter i alt 126 elever, så vi når frem til et årligt gennemsnit på 11 elever. I forhold til byens størrelse er det således et ganske pænt tal, selv om det er faldet i forhold til det forventede antal på Jacob Madsens tid. For nogle af eleverne er der kun nævnt ét årstal, men derefter stiger antallet af år de frekventerer skolen jævnt, og 6 og 8 års skolegang er ikke ualmindelig. Eksempel herpå er f.eks. brdr. Claus og Bent Hansen Camp der frekventerede skolen i 2 omgange af et tidsrum på henholdsvis 12 og 13 år. De blev begge skolens dukse, dvs. skolens dygtigste elever. Niels Langeben der var født i 1706 og frekventerede skolen 1713-1726 og Jens Pedersen Hollænder der var født i 1714 var elev 1721-1737, hvor han blev student. Om han blev det, noteret at han var særdeles fattig og flittig; ikke så godt håb for sit tunge nemmes skyld”. Siden bliver han kristendomsskoleholder i Rødby. Han har så været en ret så granvoksen karl da han endelig bliver student, hvilket også kan siges om Casper Laxmand f. 1710, om hvem det i 1736 noteres at han var ”nylig ankommen og”, der bliver student i 1737, dvs. 27 år gammel. Thomas Kradeppohl der var født i 1714, optræder endnu i regnskabet 1738, men bliver student 1737. Skolens havde på den tid én lektie, og det er vel begrænset hvad en elev kunne have lært efter at have gået i den samme

lektie i op til 13 år. At få et sammenhængende undervisningsforløb, må i denne forbindelse have været så godt som umuligt. Så når det om Thomas Kradepohl nævnes, at han var skolens duks, kan han have virket mere som hører end som discipel. Til sammenligning havde f.eks. Odense 6 og Nykøbing og Nakskov 4 lektier, og de var jo også blandt de latinskoler, der overlevede.

Det var ud fra skolens lave niveau ikke mærkeligt at kun få af eleverne nåede frem til Københavns Universitet. Ud fra universitetets immatrikulationsliste i perioden 1724-31 er der siger og skriver 1 og i perioden 1732-1739 6 elever der dimitteres fra Saksøbing Latinskole. At det lave antal af dimitterede fra de små latinskoler ikke er usædvanligt ses af, at f.eks. Rødby slet ikke fik nogle dimitteret. Hvor de øvrige blev af, ved vi kun lidt om, nogle er fortsat som degne, enkelte var i den situation at de undtagelsesvis fik et præsteembede uden om universitetet, men hvor resten blev af vides ikke. Jørgen Frederiksen Bås er ikke et enkeltstående tilfælde, hvor en elev er skønnet uegnet og kommet over i andet erhverv, det gælder f.eks. også Immanuel Nielsen og Hans Walradt.

Det er derfor ikke så underligt at man som en konsekvens af det dalende niveau 1700-tallet overvejede at reducere antallet af latinskoler. Vi er nu nået frem til pietismen og dens interesse for ungdommens oplæring. I 1732 bliver biskop Christian Ramus i Odense bedt om at give sit syn på latinskolernes tilstand og forslag til forbedring. Resultatet er for latinskolernes vedkommende nedslående, idet de i mange henseender langt fra kunne leve op til den forventede standard. 3 skoler på Lolland, herunder Saksøbing, burde således nedlægges, og for Lolland og Falsters vedkommende burde indsatsen og midlerne koncentreres til de større købstæder Nakskov og Nykøbing. Saksøbings sognepræst magister Hossum havde allerede i 1736 henvendt sig til kancelliet for at få latinskolen reduceret. Latinskolen havde

slette indkomster, og byens børn forsømtes, da der ”så godt som ingen dansk skole er i byen”. Kancelliet afslog med henvisning til den forestående generelle løsning på skolevæsenets forhold, og Hossum forsøgte i 1737 i stedet at få byens indbyggere til at bidrage kontant til skolevæsenets forbedring, men også det mislykkedes. I virkeligheden har der på dette tidspunkt i Sakskøbing været mere undervisning i dansk end i latin, og latin for det mindretal der ønskede det, og tilgangen til skolen og de tildelte midler blev også forringet med rygtet om dens snarlige nedlæggelse.

I 1733 nedsattes en kommission, der ud fra de beskrivelser biskopperne gav af landets latinskoler skulle revidere deres forhold. Først d. 17. april 1739 kunne kongen, den pietistisk sindede Christian d. 6, udstede forordningen, der lukkede 40 af landets 59 latinskoler, og dermed endegyldigt også Sakskøbings. I regnskabsprotokollen gøres boet op: ”*De fattige disciples bøssepenge er tid efter anden uddelt. Med skolens bøger og inventar er der handlet efter resolutioner, således at de latinske bøger er blevet hos de disciple, som havde dem til låns, og de som ikke var til lån er efter resolutionen foræret disciplen Poul Pedersen. De øvrige danske (bøger), som ikke var opslidt, tillige med inventaret er overleveret monsr. Gabriel Wolck med specifikation. Kapitalernes ansvar er efter det kgl. Reskript antaget af velærværd. Mag. Hossum og velvise hr. byfoged Hammer.*” Gabriel Wolck var den nye skolemester i kristendomsskolen. Af midler fra latinskolen overførtes til henholdsvis lærerløn og elevstøtte 34 og 35rdl. til latinskolen i Nakskov. På de resterende latinskoler øgedes kravene i matematik og filosofi, og der indførtes undervisning i geografi og historie. Gymnasieskolen som vi kender den i dag var på vej.

Sakskøbing kirke ud mod Vestergade, hvor latinskolen var placeret.

Der er sammenfald mellem latinskolereduktionen og skoleforordningen af 23. Januar 1739. Der skulle nu indrettes skoler overalt, for at alle børn kunne lære ikke blot elementære kundskaber som dansk, skrivning og regning, men især kristendomsundervisning og ikke latin. Sakskøbing latinskole periode ligger altså i et tidsrum der spænder mellem, at adgang til præstegerningen og kristen forkyndelse på modersmålet skulle blive hver mands mulighed, til adgangen til lærdom på et

elementært grundlag blev alles ret og pligt. Ser man tilbage på latinskolens historie, er det en lidt trist historie, der rulles op. Vi hører om træk og kulde og dårlige lokaleforhold, utilstrækkelig undervisning, usle forhold for eleverne og dårligt lønnede lærere. Men vi bør vende det om, og se det positive i, at latinskolen som institution er en del af det lange seje træk der fører til alles adgang til undervisning og oplysning – betingelsen for fremskridt og velstand. Af latinskolen er sporene næsten borte. Sakristiet blevet revet ned i forbindelse med kirkens opfattende restaurering i 1865, og kun en aftegning i murværket af en tilmuret dør, viser at også Saksøbing engang har haft en latinskole.

Hvad blev der af rektor Nyeborg?

Blandt listen over rektorer i Saksøbing Latinskole bemærker vi navnet Laurits Nyeborg, om hvem der står at han "blev ihjelslagen efter borgmesterens befaling, da han havde givet en mand en ørefigen". Denne hændelse skulle have fundet sted helt nøjagtig den 23. april 1630, og skulle være forårsaget af, at den pågældende mand havde kritiseret skolen. Og hvor meget lid kan vi så fæste til den historie?

I 1600-tallet var Danmark trods alt så meget et retssamfund at borgmesteren ikke havde hals og håndsret over sine bysbørn. Hvem den pågældende mand var, der fik den famøse ørefigen, melder historien intet om. Havde det f.eks. været biskoppen i forbindelse med visitats, var han nok blevet nævnt. Legemsfornærmelser blev efter retsreglerne normalt straffet med en bøde, og sager der endte med dødsstraf, var alvorlige sager, der endte i landsretten. Øretæverne hang bogstaveligt talt løst i luften i 1600-tallet. F.eks. endte enkedronning Sophias ligtog i 1631 i Vordingborg i et gevaldigt slagsmål mellem rektorerne Flensborg og Judichær fra henholdsvis Nykøbing og Vordingborg latinskole, det endte med at rektor Flensborg fik et blå øje. En sag, der med biskoppen som mellemmand endte med forlig, og at Flensborg af rektoren fra Vordingborg endte med en uforbeholden undskyldning. Så en regulær henrettelse for en ørefigen lyder alt andet lige heller ikke sandsynligt.

Hvad der i virkeligheden er foregået kan vi ikke vide. Begivenheden er anført i regnskabsprotokollen år 1699, så der er altså gået 70 år siden den indtraf, så i hvor

høj grad kan et rygte eller en antagelse ikke have ændret sig efter så mange år. Hvis den gode rektor Nyeborg vitterlig er slået ihjel, har været offer for en ulykke eller døde en naturlig død, kan det jo meget vel tænkes at rygtet set på baggrund af den famøse ørefigen, har kædet de to begivenheder sammen, og historien kan i årenes løb meget vel være blevet en hel anden end da den startede. Summa summarum. Hvad der virkelig skete ved vi ikke. Retsprotokollerne er gået til; hvis der i det hele taget har været en retssag, så vi kan kun gætte. Tilbage står vi med en (kriminell) gåde fra 1600-tallet ”Hvad blev der af rektor Nyeborg?”

Kilder:

Sakskøbing Lokalhistoriske Arkiv.

Sakskøbing skoles skoleprotokol/regnskabsprotokol 1695-1730.

Viggo Holm: Sakskøbing Latinskole (i: Museum)

Carl E. Jørgensen: Skolereduktion i Fyns og Lolland - Falsters Stift

(i: Personalhistorisk Tidsskrift 1999).

Ungdommens historie v/ Claus Clausen. Kbh. 1985

Palle Mørch: Alt under et tag. Klosterkirken som Gudshus, Rådhus, Latinskole og Teater. Nykøbing 1992.

1498-1998 – Nykøbing Katedralskole. Nykøbing F. 1998.

Jacob Madsen: Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588 – 1604. Ved Jens Rasmussen og Anne Riising. Odense 1995.